

P. lat. 1480 g

<36618516140014

<36618516140014

S

Bayer. Staatsbibliothek

M. MINVCI
FELICIS
OCTAVIVS,
ET
CAECILII CYPRIANI
DE
VANITATE IDOLORVM
LIBER:
VTERQVE RECENSITVS ET
ILLVSTRATVS
A
CHRISTOPHORO CELLARIO.
EDITIO IV.

LIPSIÆ,
SVMPTEBVS HAEREDVM LANCKISIANORVM.
MDCCXLVIII.

51 BS div

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

Bayrische
Landbibliothek
MÜNCHEN

CLARISSIMO VIRO
THEODORO IANSO-
NIO AB ALMELO-
VEEN,

IN ACADEMIA GELRO-ZVT-
PHANICA, QVAE HARDEROVICI
EST, ELEGANTIORVM LITTERARVM
PROFESSORI CELEBERRIMO
OPTIMEQVE MERENTI,

S. P. D.

CHRISTOPHORVS CELLARIVS.

Ita mihi omnia contin-
gant, vt litteræ tuæ,
ex Batavis antea, nunc
ex Gelrorum, quam ornas,
Academia adlatæ, maxima
me semper voluptate adfici-
unt. Quod enim de Africa
Plinius Secundus dixit, SEM-

DEDICATIO.

PER ALIQUID NOVI FERRE; id ego iustiori ratione de Batavia olim tua cogitaueram: nunc de vicina illi Gelria, qui ingenium tuum perspetum habeo, non possum etiam idem non sperare. Meliores rationes esse dixi, quæ in hunc sensum & opinionem me inducant, quam Plinius habebat; quod is ad monstrosas confusiones naturarum, quum hæc scriberet, animum intendit: ego vero ad ingeniorum pulcherrimos foetus, quales vestra patria adhuc innumeros profert, me respicere, non minus grato quam hila-

DEDICATIO.

ri animo profiteor. Quoties enim indidem abs TE, & TVI similibus amicis, accipio litteras, semper aliquid noui in litteraria re cognosco, quod patria vestra, illa ferax ingeniorum terra, vel iam protulerit, vel meditetur prope diem proferre: vnde cupiditas visendi exsurgit, quia superiorum pulchritudo spem æqualis voluptatis, quam inde percepturus sim, non incertam mihi accendit. Quæ nuper te moliri significaueras, & quæ nouissimis prætetulisti litteris, auide omnia exspecto, quæ vt fortunet Deus, & facilem successum

DEDICATIO.

præbeat, quo excludas partum, & in lucem communem proferas, pro necessitudine nostra, tot annos mutuo probata, ex animo & sincere precor, neque, dum videro hos fructus tuos, ac netum quidem, precari, spe plurium aliorum, desistam. Hæc animorum coniunctio vt primum inter nos coaluit, diu intra nostram conscientiam, aut paucorum communium amicorum stetit: in publicum vero, & in multorum notitiam adhuc progressa nondum fuit. Est autem ita officiis corroborata, & in eo animorum consensu,

DEDICATIO.

fu, & paritate studiorum in-
 nixa & superstructa, vt
 omnium conspectum susti-
 nere, ac se publice testatam
 facere nequaquam vereatur.
 Id gestit nunc animus meus
 proferre, & tuam fidem at-
 que constantiam, tuamque
 singularem doctrinam &
 humanitatem, quæ fulcra
 aut præsidia sunt amicitiae
 nostræ, in publico prædica-
 re, & eo testari genere offi-
 ciorum, quod ingenio tuo-
 que amor non ingratum es-
 se confido. MINVCIVM FELI-
 CEM, post Lactantium, vt co-
 gnatum & eiusdem argu-
 menti, parisque nitoris &
 elegan-

DEDICATIO.

elegantiae scriptorem, in
 vsum iuventutis Christia-
 nae, cui tot annis studi adica-
 vi mea, nouo habitu a me ve-
 stitum ornatumque, emit-
 to, & vt testem honestissi-
 mi, ut puto, facti, & adpro-
 batorem habeam, nuncupa-
 tione NOMINIS TVI clarissimi
 emitto, TIBIQUE illum do, di-
 co atque dedico: & quum
 per se amicis cuncta sint
 communia, tamquam TVVM li-
 brum, a TVO, quem amas,
 CELLARIO profectum, adsi-
 gno & adiudico, vt, quod
 cum tuis monimentis agis,
 idem de meo etiam, quod
 vnice rogo, agas atque perfi-
 cias.

D E D I C A T I O.

cias. Instituti mei rationes non possunt
 TIBI, qui idem, quod ego, sentis, ignotæ
 esse aut obscuræ, vt iuventutem no-
 stram non minus moribus honestis, ad
 Dei amorem pie referendis, quam ve-
 ra, & eleganti doctrina perpoliamus,
 quod, si quid iudico, neque rectius ne-
 que facilius præstare possumus, quam
 hac MINVCH FELICIS, scriptoris optimi
 doctissimique explicatione. Totus
 enim in sancto argumento, vt decet
 Christianum, occupatus est, hoc est
 in destruenda impietate nationum, &
 veriore de diuinis sensu, & de probitate
 vitæ, in animis hominum eliciendo au-
 gendoque; quod non rudi Minerua,
 vt illi loquebantur, contra quos cer-
 tabat, sed vniuersæ doctrinæ præsidio
 munitus, hoc est philosophorum pla-
 citis & omnium quidem sectarum &
 poetarum reconditis fabulis illarum-
 que interpretamentis, & quod caput
 rei est, vi oratoris & dicendi facultate

D E D I C A T I O.

non minus instructus, quam Octavius, qui diuina eloquentia effecit, vt vno sermone CÆCILIVM NATALEM, paganorum superstitioni peruicaciter addictum, & iniquum in CHRISTVM, & Christianorum sacris atque moribus acerbè illudentem, neque hunc rudem & expertem litterarum, sed omnis generis doctrina perfectissime ornatum, conuinceret Deo iuuante, & ad meliorem sensum saniolemque mentem transformaret. Quod certe arguit, Minucium non de grege caussidicum, sed summum fuisse oratorem. Tu vero, vir clarissime, eo animo, quem semper significasti, hunc librum, voluntatis erga TE meæ pignus atque testem, quæso suscipe, & quo facis, me amare perge TVI semper amantissimum amicum. Vale & feliciter age, vt rei litterariæ felicitati & incremento diu possis consulere. Halæ, Nonis Maii
CICICXCIX.

CHRI-

CHRISTOPHORI CELLARII
DE
VSV ANTIQVITATIS
ECCLESIASTICAE CHRISTIA-
NIS SCHOLIS COMMENDANDAE
PRAEFATIO.

QVi nuper LACTANTIVM
FIRMIANVM, curis nostris
illustratum, edidimus, iam
cognatum ei scriptorem, quo ipse
Firmianus vsus fuerat; & eiusdem
argumenti, sed breuioris, MINV-
CIVM FELICEM adiunctum esse
volumus. Causa instituti vtrius-
que fuit eadem, vt iuventuti Chri-
stianæ consulatur, & optimi au-
ctores, qui a scholis exfulabant,
his oris exscripti in clariorem noti-
tiam & in usum plurimorum ho-
minum proferantur. Etenim quo-
minus adhuc illi a pluribus lege-
rentur, vel ipsa raritas librorum,
quæ

quæ nostris regionibus erat, ad alia impedimenta accessit, quia, nisi ex disiunctis locis, & grauiore sumptu, parari apud nos non potuerunt: nec vero, si parati tandem essent, idonei satis ad vsum iuuentutis erant. Pleni sunt hi auctores sacrarum antiquitatum, etiam quæ nationum fuerunt, a veris sacris alienarum; quæ ab ætate illa, cui consulimus, nisi interpretes accedat, non facile intelliguntur: alter vero illorum sine explicationibus plerumque euulgatus fuit; alterum non nisi cum omnium commentariis, quibus & aliena multa interser-ta sunt, anno C I D I D C L I I editum, & post viginti annos iteratum habuimus. Memini præclaros viros, ac iuuentutis commo-do studentes, & horum & aliorum, quibus ornata olim ecclesia fuit, ingeniorum foetus desiderare, edu-catos

P R A E F A T I O.

catos ad captum iuventutis, vt pu-
 ram inde Latinitatem non minus,
 quam ex profanis Romanorum li-
 bris capiat, & vna antiquitates ec-
 clesiæ cognoscat, etiam, quod pro-
 fanis intelligendis necessarium est,
 illorum ritus & cærimonias non pe-
 nitus ignoret. Salubre monitum,
 & dignum pio officio, vt Christia-
 nis adolescentibus Christiani scri-
 ptores & veteres & elegantes, red-
 dantur noti & familiares. Illos
 enim si exploraueris, ad quos au-
 ctiores adducti a magistris suis fue-
 rint, Terentium forte, & Ciceronis
 Officia & epistolas aliquot, ac pau-
 ciores orationes memorant: &, si
 historicus etiam adiectus fuit, Cor-
 nelium Nepotem, aut Q. Curtium
 Rufum ex parte euoluerunt. Boni
 quidem Latinitatis seruatores, quos
 etiam, sed moribus non insalubres,
a me

P R A E F A T I O.

a me tantum abest vt remotos velim a scholarum usu, vt ceteros quoque Ciceronis libros, & Cæsarem, Sallustium, Velleium Paterculum, & cum Seneca Suetonium & Tacitum, ac inprimis Titum Liuium ad legendum assidue commendem: nec vero ita his insistendum esse existimo, vt tempus omne lectionis adripiant, nec ex bonis horis aliquid ecclesiasticis scriptoribus relinquant: sed coniungi vtrosque volo, vt ex illis Latinitas pura, tamquam ex fontibus, excipiatur; ex hisce illa ad vsum pium & christianum transferatur. Nec vero est quod verearis, vt vtrique tempus studiorum sit abunde. Vtique id sufficit industriis, vt vtrumque alacritate pari coniungatur; ignavis ne longissimum quoque tempus ad agendum opportunum est, qui

P R A E F A T I O.

qui otio & voluptatibus id malunt transigere, quam in cultura animi, hoc est optimis studiis collocare. Quapropter ita sentio, atque sic animum induco, non bene consuli Christianorum scholis, si ecclesiastici veteres scriptores, iique puri ac elegantes, in iis omnes præterantur: nec illarum fructus magnos esse experimur, & quibus omnes sæculares siue ethnici exterminantur; sed vtriusque generis auctores coniungendos esse censeo, ut ex Romanis priscis vera indoles Latinitatis: ex Christianis, eiusdem usus melior perspiciatur: quippe sancti quoque viri, quamquam quæ sæculi sunt, contemserunt, sermonis tamen copiam & stili nitorem nequaquam neglexere, ut non tantum ad ciuiles res suas, sed ipsas etiam sacras, nec sine fructu eximio vfi fuerint.

In-

P R A E F A T I O.

Interest Christianæ reipublicæ, statum ecclesiæ primæ non ignorari, cuius notitia non minus est necessaria, quam Romanarum Græcarumque rerum, aut veterum in oriente imperiorum. Hanc vero quanto lucro est ex iis cognouisse, qui meliori æuo, antequam sermo inquinaretur, ad scribendum se contulerunt? nam qui his operam vel mediocrem dederunt, geminos fructus ex vno labore percipiunt, nec pectus modo rebus implent præstantissimis; verum etiam in litteris & ornatiore stilo egregie proficiunt. Accedit vsus alius, isque maximi omnino faciendus, qui ex copia sententiarum, iuuentutis moribus salubrium, & exemplorum sanctitate largus & vber prouenit. Non negatum ibo, esse in profanis etiam, si sobrii & modesti sunt, quod frugi-

P R A E F A T I O.

frugiferum esse possit & ornandis moribus accommodatum : quantum vero lux antistat tenebris , serenitas nebuloso diei ; tanto maior in hoc genere ex sanctis Christianis ingeniis , quam ex sequioribus, omnino fructus expectatur : quia quæ ab his memoriæ sunt tradita , maiorem vim in illorum animis , qui legunt & meditantur , utique relinquunt.

Vsus civilium historiarum , etiam poetarum non lascivientium , dicunt, verbis Livii , esse, & vere dicunt, exempli omnis documenta , in illustri posita loco, intueri, ut inde capiamus, quod imitemur , salubre & frugiferum ; etiam foedum inceptu , foedum exitu, quod vitemus. At quam sanctiora sunt exempla primigeniæ ecclesiæ , quam vel curiæ Romanorum, vel uniuersæ Græciæ ? quam
b vitæ

P R A E F A T I O.

vitæ & moribus salubriora dat consilia ? Hæc illa antiqua est & sancta Christi respublica , in quam animum intendamus, vt, quæ vita fuerit, qui mores Christianorum , per quos viros , ac quantis laboribus & plantata sit prima ecclesia , & quo robore inter furores mundi conseruata, cognoscamus.

Qui a prima ætate , cum ceteris , etiam hæc sacra studia coluerunt, næ illi in sincera pietate , in diuinarum rerum sensu , & cognitione prouidentia præclarum incrementum profectus sui capiunt, & ita imbuti, per omnem ætatem adfectum , teneriori impressum , firmiter tenent , eumque novis quotidie meditamentis alunt & perpetuo corroborant.

Sanctus Hieronymus epistola III , quæ Epitaphium Nepotiani inscribitur , in laudibus illius Nepotiani , iuuenis pres-

P R A E F A T I O.

presbyteri, hoc cum primis ponit, non tantum diuinarum litterarum, sed ecclesiasticarum etiam, at quorum? nominatim recenset, Tertuliani scilicet, Cypriani, Hilarii, Arnobii, Lactantii, Minucii Felicis, Victorini, & ipsius etiam Hieronymi, assidua lectione **PECTVS SV-
VM BIBLIOTHECAM CHRISTI
FECISSE.** O præclaram laudem Christiani adolescentis, qui a prima ætate ad hoc adductus a magistris fuit, & in id industria sua incubuit, vt Christi bibliothecam, id est sacrarum rerum notitiam, & ecclesiæ antiquitatum, in pectore suo adfervatarum, portet, atque a teneris ad Christianum officium, cum sæcularibus litteris coniunctum, adfuefactus, legat, scribat, meditetur ea, vnde non eruditioni modo, sed sanctitati etiam vitæ in dies incre-

b 2 men.

P R A E F A T I O.

mentum adiiciatur. Ad id vero velim consilia nostra valeant, ut Christiana iuuentus ad utrumque munus præparetur, & æque historiam & ritus veteris ecclesiæ, ut Romanæ Græcæque reipublicæ (quod designato modo, exemplisque probato, fieri posse nihil dubitandum est) animo feliciter complectatur. Ingens sic utilitas ad vitam, ad ecclesiam, ad rempublicam Christianam redundabit.

Illud etiam ad eruditionem pertinet, MYTHOLOGIAM veterum & peruersum deorum cultum non ignorare, cuius rei notitia, quamvis vana & inutilis per se est, non nihil tamen ad utiliora, ex antiquis monumentis capienda, adfert, ut plenius intelligantur, ne ignorantia inter legendum sit impedimento. Copiosius quidem ex poetarum car-

P R A E F A T I O.

carminibus petuntur , quæ id genus superstitionibus referta sunt : at salubrius ex libris Christianis, Minucii videlicet , Arnobii, & Lactantii , & qui hos ætate præcedit, etiam Tertulliani : quibus si poetam adiungere non disciplet, Aurelius est Prudentius , qui idem argumentum bene pertractavit , ut , monstrata nationum superstitione, verum Dei cultum , veramque pietatem diuinis argumentis vindicaret. Nam his auctoribus , quæ gentes coluerunt, ita falsa & turpia cognoscuntur : ut simul valide confutentur : veritas autem diuina , dispulsis nebulis in clariorem lucem proferatur : quod iuventuti salutaris est hoc modo cognouisse , quam falsa sola ab falsis magistris, poetis & mythologis, percepisse.

Quæ quum ita sint, non puto

P R A E F A T I O.

multos esse, qui contra nos negatum eant, e re re scholarum fore & Christianorum, si amotis impudicis libris, & amorum fabulis ille cecubrosis, sæculares auctores optimi retineantur, iisque ex ecclesia iungantur qui purioris sermonis amantes, elegantia non minus rem litterariam, quam profani possint adiuuare. Vt quæ sentio pla-

nus exponam, cum Cicerone velim LACTANTIVM, illius imitorem, componi, aut si hic vberior, quam pro captu adolescentiæ, videatur, MINVCIVM FELICEM, nihil Lactantio nitore stili concedentem, argumento parem, breuitate multum complexa iuuentuti gratiorem, quæ brevia sectetur, ne longitudine & copia ætati nondum confirmatæ aliquod tædium suboriatur. In poetis autem Virgilio

P R A E F A T I O.

gilio & Horatio non incommode
P R V D E N T I V S censetur addi, qui
quamuis singularia nonnulla, præ-
sertim in vocibus ex Græcia peti-
tis, habeat; quemadmodum vetu-
stioribus quoque non desunt ἰδιώματα;
id tamen rerum copia, & elegan-
tia verborum admirabili repen-
sat. Adiungi forsitan S E D V L I-
V S potest, poeta non minus san-
ctus quam ornatus, aut Nolanus
ille P O N T I V S P A V L L I N V S;
& qui sacro stilo sæcularia quo-
que persequutus est, S I D O N I V S
A P O L L I N A R I S: quamuis solutus
utriusque sermo cum ligato, mul-
tum præstantiore, ego nolim com-
paretur.

Quod reliquum est, de nostra e-
ditione, pauca, quæ interest non
nesciri, memoramus. Dialogum
ipsum, quam castigate potuimus,

P R A E F A T I O.

damus emendatiorem, vñ ad id doctissimorum virorum obseruationibus, Desiderii Heraldì, Nicolai Rigaltii, Geuerharti Elmenhorstii, Ioannis Woweri, Ioannis Meursii, Iacobi Ouzelii, & qui primas tenet, Io. Friderici Gronouii. Quibus interiectum iri sperabamus, quæ vir clarissimus **IACOBVS PERIZONIVS**, amicus noster, erudite obseruauerat. Sed sero adlatæ sunt eius litteræ, quum iam exscriptus esset Minucius: ideoque separatim illa, sub finem, ne frustra adlata essent, adposuimus, vt quisque ex illis quæ velit, adscribere in loco suo possit. Quod ad nostras adnotationes pertinet, quæcunque interprete nobis visa sunt indigere, declarauimus perspicue, ad tria animum aduertentes, vt primum emendationis rationem reddamus, quo auctore, & cu-

P R A E F A T I O.

& cuius consilio vel hanc vel illam
lectionem aliorum scripturæ præ-
feramus : deinde vt historiam atque
fabulas, si quæ obscuriores sunt, il-
lustremus : tandem etiam Latinita-
tis, si qua rarior occurrit aut diffi-
cilio, rationem habeamus. Minu-
ciano CYPRIANI librum de Ido-
lorum vanitate, Woweri exemplo,
adiunximus, quia eiusdem argu-
menti est, atque sæpissime iisdem
& verbis & sententiis expressus, vt
alterum ex altero transcriptum hic
illic esse necesse sit, quamlibet vter
prior fuerit, non omnium est ea-
dem opinio. Plerique tamen Mi-
nucium Cypriano præisse censent,
quod vel ideo propius ad fidem fa-
ciendam est, quia copiosa facilius,
retentis verbis, in epitomen redi-
guntur, quam breuia, iisdem ser-
vatis, amplificantur.

P R A E F A T I O.

Quæ præterea de ætate MINVCII
FELICIS, & vitæ ratione dicenda
essent, clarissimus Iurisconsultus
FRIDERICVS BALDVINVS eru-
dita dissertatione exposuit, quam in-
tegram adiungi non tantum ea de
caussa voluimus, verum idcirco et-
iam, quod totius Dialogi expedi-
tiores rationes facit, & Christiano-
rum antiquitates commendat, et-
iam Iurisconsultum Christianum
exemplo Minucii, causfidici Roma-
ni, egregie describit, omnesque, qui
legibus operantur, ne minus Minu-
cianæ iurisprudentiæ, quam Mucia-
næ studeant, magnopere
hortatur.

TESTIMONIA VETERVM DE MINUCIO FELICE.

LACTANTIUS lib. I Diuinarum Institutionum cap. XI. sect. 55.

Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inscribitur, sic argumentatus est: Saturnum, quum fugatus esset a filio, in Italiamque venisset, Cæli filium dictum, quod soleamus eos, quorum virtutem miremur, aut qui repentine advenierint, de cælo cecidisse, dicere: terræ autem, quod ignotis parentibus natos, terræ filios nominamus.

Idem lib. V cap. I sect. 22.

Minucius Felix, non ignobilis in causidicis loci fuit. Huius liber, cui Octavio titulus est, declarat, quam idoneus veritatis adsertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.

HIERONYMVS Catalogo Scriptorum ecclesiasticorum:

Minucius Felix, Romæ insignis causidicus, scripsit Dialogum Christiani & Ethnici disputantium, qui Octavius inscribitur. Sed & alius sub nomine eius fertur de Fato, vel contra Mathematicos, qui, quum sit & ipse disertus hominis, non mihi videtur cum superioris libri stilo convenire.

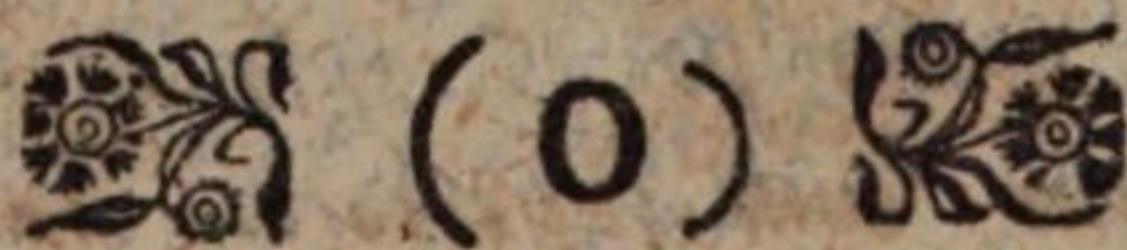
Idem

Idem HIERONYMVS Epithaphio Nepotiani, siue Epistola III ad Heliodorum, Nepotiani auunculum.

Sermo eius (Nepotiani) per omne conuiuium de scripturis aliquid proponere , libenter audire , respondere verecunde , recta suscipere , praua non acriter confutare , disputantem contra se magis docere , quam vincere. Ingenio pudore , qui ornabat etatem , quid cuius esset , simpliciter confiteri , atque in hunc modum , eruditionis gloriam declinando , eruditissimus habeatur. Illud , aiebat , Tertulliani , istud Cypriani , hoc Lactantii , illud Hilarii est. Sic Minucius Felix , ita Victorinus , in hunc modum est loquutus Arnobius. Me quoque , quia pro sodalitate auunculi diligebat , interdum proferebat in medium , lectioneque assidua & meditatione diuturna , pectus suum bibliothecam fecerat Christi.

Idem Epistola LXXXIV ad Magnum, oratorem Romanum;

Minucius Felix , caussidicus Romani fori , in libro cui titulus Octauius est , & in altero contra Mathematicos , si tamen inscriptio non mentitur auctorem , quid gentilium scripturarum dimisit intactum?

Boyerische
Landesbibliothek
MÜNCHEN

M. MINVCII FELICIS OCTAVIVS.

Cogitanti mihi, & cum animo
meo Octavii, boni & fide-
lissimi contubernalis, me-
moriam recensenti, tanta
dulcedo & adfectio hominis
A inhæ.

M. MINVCII FELICIS) Plura Minucia gen-
tis cognomina, Rufi, Thermi, Fausti, Macri,
Fundani, & in his etiam *Felices*. Vetus inscri-
ptio Romana apud Gruter. pag. 918

DIIS MANIBVS
SACRVM

Q. MINVCIVS FELIX.

Scribitur per C, quia non a *minutus*: quod cor-
repta etiam syllaba iubet. Silius Italicus VII 523

Nec mora, disiecto Minuci recordia ballo

Perdendi simul & per eundi ardebat amore.

OCTAVIVS) Hoc nomen Dialogi, sumtum a
principe colloquentium persona, vt Cicero
suos dialogos Catonis, Luculli, Bruti, Lælii
nomine præscripsit, Platonem imitatus, cuius
Phædonem, Alcibiadem, Socratem & alios li-
bros, a principe colloquente nominatos, ha-
bemus. Quis fuerit Octavius, ex cap. I & II,
quantum de eo nobis traditum est, cognosci-
tur. Infra cap. XV & *Ianuarius* plenis nomini-
bus *Ianuarius Octavius* appellatur. Certi col-
loquutores sunt *Cacilius Natalis*, paganus ad-
huc, post colloquium Christianus: & noster
M. Minucius Felix, qui in hoc dialogo aliquando

2 M. MINVCII FELICIS

- inhæsit, vt ipse quodammodo mihi
viderer in præterita redire, non ea,
quæ iam transacta & decursa sunt,
2 recordatione reuocare. Ita eius
contemplatio, quantum subtracta est
oculis, tantum pectori meo, ac pæ-
ne intimis sensibus, implicata est.
3 Nec immerito discedens vir eximius
& sanctus immensum sui desiderium
nobis reliquit : vtpote quum & ipse
tanto nostri semper amore flagauerit,
vt & in ludicris & se iis pari mecum
voluntate concineret, eadem vellet,
vel nollet. crederes vnâ mentem
in duobus fuisse diuisam. Sic so-
lus

solo prænomine *Marcus* vocitatur. Vide cap.
III & V.

Cap. I. 1. *decursa sunt*) Non insueta Latinis
forma. Plautus *Mercat.* 2. III sc. II. vers. 4
decursu in spatio. Lucretius lib. III vers.
1055.

Ipse Epicurus obit decursu lumine sicæ.
Solius extremo procemio : *relegere tramitem*
decursu tot annalibus.

3. *vnâ animam in duobus diuisam*) Tenerrimi
amoris descriptio, & summæ, quæ inde ori-
tur, concordia : vt illud Horatii de Virgilio
est lib. I od. III *anima dimidium meæ* : aut,
quod propius est, Ouidii *Trist.* IV, eleg. IV
vers. 72 de Oreste & Pylade,

Qui duo corporibus, mentibus vnus erant.

lus in amoribus conscius ipse, socius
 in erroribus, & quum discussa caligi- 4
 ne de tenebrarum profundo in lucem
 sapientiæ & veritatis emergerem;
 non respuit comitem, sed, quod est
 gloriosius, præcucurrit. Itaque cum §
 per vniuersam, conuictus nostri & fa-
 miliaritatis ætatem mea cogitatio vol-
 veretur, in illo præcipue sermone
 eius mentis meæ resedit intentio, quo
 Cæcilium, superstitiosis vanitatibus
 etiam tum inhærentem, disputatione
 grauissima ad veram religionem re-
 formauit. Nam negotii & visendi 2
 mei gratia Romam contenderat, re-
 licta domo, coniuge, liberis; & quod
 est in liberis amabilius, annis ad-
 huc innocentibus, & adhuc dimi-
 diata verba tentantibus, loquela ipso
 offensantis linguæ fragmine dulcio-
 re.

A 2

re.

4. *discussa caligine*) Sic non tantum poetæ, vt
 Aeneid. XII. vers. 669

*Vt primum discussa ſombra, & lux reddit æ-
 menti:*

verum etiam Cicero Philipp. XII cap. II *Dis-
 cussa est illa caligo, quam paullo ante dixi:
 diluxit, pates, ſidemus omnia.*

in lucem veritatis emergerem) elucet ex hinc, et-
 iam Minucium antea paganæ ſuperſtitioni
 addiſſum fuiſſe, Adde cap. V. ſect. I.

4 M. MINVCII FELICIS

- 2 re. Quo in aduentu eius non possum
exprimere sermonibus, quanto, quam-
que impatienti gaudio exultaui, cum
augeret maxime lætitiā meam
amicissimi hominis inopinata præsen-
3 tia. Igitur post vnum, & alterum diem,
quum iam & auiditatem desiderii fre-
quens assiduitatis vsus impleisset: & quæ
per absentiam mutuam de nobis ne-
sciebamus, relatione alterna comperis-
semus; placuit Ostiam petere, amœnis-
simam ciuitatem, quod esset corpori
meo siccandis humoribus de marinis
4 lauacris blanda & apposita curatio, sane
& ad vindemiam feriæ iudiciariam cu-
ram relaxauerant. Nam id temporis
post æstiuam diem, in temperiem se-
met

4. *ad vindemiam feriæ iudiciariam curam*) Caus-
tidicus fuit Minucius Felix, etiam quum iam
Christo deuotus esset. Vide Lactantii & Hie-
ronymi testimonia, supra in limine libri pro-
posita. Messis autem & vindemiarum tem-
pore lites forenses cessabant. Plinius lib.
VIII epist. XXI. *Iulio mense, quo maxime lites
interquiescunt.* Et Statius lib. IV Silv. IV
vers. 40

- - - *messesque reuersa*

dimisere forum

Idem vindemiis esse factum, ex hoc loco intel-
ligimus.

met autumnitas dirigebat. Itaque quum
 diluculo ad mare inambulando litori
 pergeremus, vt & aura adspirans leniter
 membra vegetaret, & cum eximia vo-
 luptate molli vestigio cedens arena
 subsideret; Cæcilius simulacro Serapi-
 dis denotato (vt vulgus superstitiosus
 solet) manum ori admovens, osculum
 labiis impressit. Tunc Octavius ait: III
 A 3 Non

5. *simulacro Serapidis denotato*) animaduerso,
 Serapis Aegyptiorum numen. Tacitus Histor.
 IV. cap. LXXXI. *monitu Serapidis Dei, quem*
dedita superstitionibus gens ante alios colit: cu-
ius templum πολλὴν ἀγιστείαν τιμῶμενον,
multa religione colebatur, Strabo lib. XVII
 pag. 551. Inde superstitio Romam manauit,
 & in reliquam Italiam. Domitianus *Serape-*
um condidit, Eutrop. VII extremo: quod *de-*
center ornauit Alexander, Rom. Imperator,
 Lamprid. cap. XXVI.

manum ori admovens, osculum labiis impressit)
 Adorantium ritus. Hieronymus lib. I. adv.
 Rufin. cap. V. *Qui adorant, solent deosculari*
manum & capita submittere. Apuleius Meta-
 morph. lib. III p. 155 ed. Elmenh. *admonen-*
tes oribus suis dexteram, primore digito in ere-
ctum pollicem residente, & ipsam prorsus Deam
Venerem, religiosis adorationibus venerabantur.
 Et in Apologia p. 310 de Aemiliani impieta-
 te: *si sanum aliquod prætereat, nefas habet, ado-*
randi gratia manum labris admovere. Vide
 P. Pithœi Aduers. lib. I cap. VII.

6 M. MINVCII FELICIS

Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deferere, vt tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, & vinctos, & coronatos : quum scias, huius erroris non minorem ad te, quam ad ipsum, infamiam redundare. Cum hoc sermone eius medium spatium ciuitatis emensi, iam liberum litus tenebamus. ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfun-

Cap. III. 1. in lapides & coronatos impingere)

Pagani vngebant lapides, quos religiose colebant & adorabant. Augustin. Civit. Dei XVI cap. XXXVIII *Nec more idololatriæ lapidem perfudit oleo Iacob, sed ut faciens illum deum: neque enim adoravit illum lapidem, sed sacrificavit.* Apulleius Apologia. d. I. *Negant vidisse se unum in finibus eius aut lapidem unum, aut vnum coronatum.* Ad Elmenhorst. in Arnob. lib. I. p. 37. De verbo *impingere* vide Cur. Poster.

2. *spatium ciuitatis emensi*) Ostia ciuitas ad litus protensa erat, qua parte mare spectabat, libera muris. Hoc nisi attendas, nequaquam capies, quomodo medium ciuitatis spatium emensi, liberum litus tenere potuerint, ad quod videbatur egressione ciuitatis opus esse. Mart. Ad G. XLIII cap. XXV.

fundens lenis vnda tenebat: & vt semper mare, etiam positis flatibus, inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exhibat ad terram; tamen **crispis torosisque**. Ibidem erroribus delectati perquam sumus, quum in ipso æquoris limine plantas tingeremus, quod vicissim nunc adpulsam nostris pedibus adluderet fluctus: nunc relabens ac vestigia retrahens, in sese reforberet. Sensim itaque tranquilleque progressi, oram curui molliter litoris, iter fabulis fallentibus, legebamus. Hæc fabu-

A 4

fabu-

stendebat) extendebat, quasi sternens ambulo, vt dixerat, quia non cumulatior arena obgerebatur, quam ne pedes altius impressi laborarent. Nec opus, vt cum quibusdam *stendebat* reponas.

tamen crispis torosisque) Vexatus locus. *Torosus* est in MSS. quod sonat, fluctus non tumidos altosque fuisse, sed mediocriter elatos & ventulo nonnihil crispas. Barthius incipit post *crispis*, vt *torosis*, siue, quod mauult, *tortuosis*, cum *erroribus* cohæreat, quod etiam Rigaltio Ouzelioque placet, qui vero *torosis* retinent, solam distinctionem sustulisse contenti. Nos cum Fr. Balduino scripsimus.

4. *curui molliter litoris*) leni tractu curuati, non flexi abrupte. Palladius lib. I. cap. V *collis molliter per latera inclinata deductus*. Diximus de hoc plura ad Plin. lib. V epist. VI sect. 14.

8 M. MINVCII FELICIS

- fabulæ erant Octauii, differentis de navigatione, narratio. sed vbi eundi spatium satis iustum cum sermone consumsimus, eandem emensi viam rursus, versis vestigiis, terebamus. Et quum ad id loci ventum est, vbi subductæ nauiculæ, substratis roboribus, a terrena labe suspensæ quiescebant; pueros videmus, certatim gestientes, testarum in mare iaculationibus ludere. Is lusus est: testam teretem iactatione fluctuum læuigatam legere delitore: eam testam plano situ digitis conprehensam, inclinem ipsum atque humilem, quantum potest, super vndas inrotare: vt illud iaculum, vel dorsum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel summis fluctibus consis emicaret, dum assi.

6. *Subductæ nauiculæ substratis roboribus*) Nauigia hiberno & alio tempore, quo vsus cessabat, retracta in litus sunt, & trabibus imposita, ne terræ humidæ contactu putrescerent: vsu redeunte, machinis deducta in mare. Horatius lib. I oda IIII

Trahuntque siccas macchina carinas.

7. *Is lusus est: testam teretem*) Lusus is Græcis ἐπὸς γὰρ ἰσμός. Iulius Pollux lib. IX cap. VII p. 444 eodem, vt noster, descripsit modo.

assiduo saltu subleuatur. Is se in pueris 8
 victorem ferebat, cuius testa & procur-
 reret longius, & frequentius exsiliret.
 Igitur quum omnes hac spectaculi vo- IV
 luptate caperemur, Cæcilius nihil in-
 tendere, neque de contentione ridere:
 sed tacens, anxius, segregatus, dolere
 nescio quid vultu fatebatur. Cui ego: 2
 Quid hoc est rei? cur non agnosco,
 Cæcili, alacritatem tuam? cur illam o-
 culorum etiam in feriis hilaritatem re-
 quiro? Tum ille: Iamdudum me Octa- 3
 vii nostri acriter angit & remordet ora-
 tio: qua, in te inuictus, obiurgauit neg-
 ligentiæ, vt me dissimulanter grauius
 argueret inscientiæ. Itaque progrediar
 vltcrius: de toto & integro mihi cum
 Octauio res est. Si placet, vt ipsius se- 4
 ctæ homo cum eo disputem, iam pro-
 A 5 fecto

Cap. IV. 3. *angit & remordet oratio*) oratio de
 lapidibus vinctis, in quos clara luce impinge-
 ret Cæcilius cap. III.

4. *ipsius sectæ homo*) sectæ paganorum, cui ad-
 huc deditus erat Cæcilius.

fecto intelliget, facilius esse in contubernali-
 bus disputare, quam conferre sapientiam: modo in istis ad tu-
 telam balnearum iactis, & in altum
 procurrentibus petrarum obicibus re-
 sidamus, ut & requiescere de itinere
 5 possimus, & intentius disputare. Et
 cum dicto eius adsedimus ita, ut me
 ex tribus medium lateris ambitione
 protegerent. nec hoc obsequii fuit,
 (aut ordinis) aut honoris: quippe cum
 amicitia pares semper aut accipiat aut
 faciat: sed ut arbiter, & utrique pro-
 ximus aures darem, & disceptantes duos
 medius segregarem. Tum sic Cæcili-
 us exorsus est:

Quam-

*in contubernali-
 bus disputare*) inter amicos &
 suos, ubi quisque loquitur quæ incidunt, ver-
 bis & rationibus parum pensitatis.

conferre sapientiam) accurate disputare & ar-
 gumenta conferre. Sperat enim horum pon-
 dere superatum iri Octavianum, Sic cum Fr.
 Balduino & Wowero legimus, Rigaltius
 & Onzelius, *conferre sapientiam modo, In
 istis, & reliqua.*

5. *ambitione protegerent*) cupide uterque vellet,
 ut hic medius esset & arbiter.

aut ordinis) inclusit Wowerus, quia absint a
 manu scriptis.

Quamquam tibi, Marce, frater, de V
 quo maxime quærimus, non sit am-
 biguum, vtpote quum diligenter in
 utroque viuendi genere versatus re-
 pudiaris alterum, alterum comproba-
 ris: inpræsentiarum tamen ita tibi in-
 formandus est animus, vt libram tene-
 as æquissimi iudicis, nec in alteram par-
 tem propensus incumbas: ne non
 tam ex nostris disputationibus nata
 sententia, quam ex tuis sensibus pro-
 lata videatur. Proinde si mihi quasi 2
 nouus aliquis, & quasi ignarus par-
 tis vtriusque, confidas, nullum ne-
 gotium est patefacere, omnia in rebus
 humanis dubia, incerta, suspensa, ma-
 gisque verisimilia quam vera. Quo 3
 minus mirum est, nonnullos tædio in-
 vestigandæ penitus veritatis cuilibet
 opinioni temere potius succumbere,
 quam in explorando pertinaci dili-
 gentia perseuerare. Itaque indignan- 4
 dum omnibus, indolescendumque
 est,

Cap. V. 1. *repudiaris alterum*) paganorum ge-
 nus viuendi & sentiendi, quia hic Marcus
 Minucius olim etiam paganus fuerat. cap. I.
 sect. 4.

2. *confidas*) quia iudicis est *sedere*.

3. *indolescendumque*) Sic Rigalt. ex vet. lib.

est, audere quosdam, & hos studiorum
 rudes, litterarum profanos, expertes ar-
 tium etiam sordidarum, certum aliquid,
 de summa rerum ac maiestate decerne-
 re, de qua tot omnibus sæculis sectarum
 plurimarum vsque adhuc ipsa philoso-
 5 phia deliberat. Nec immerito: quum
 tantum absit ab exploratione diuina,
 humana mediocritas, vt neque, quæ su-
 pra nos coelo suspensa sublimata sunt,
 neque quæ infra terram profunda de-
 merfa sunt, aut scire sit datum, aut
 scrutari permissum, aut sciscitari reli-
 giosum; & beati satis, fatisque pruden-
 tes iure videamur; si, secundum illud
 vetus

4. *litterarum profanos*) vulgus profanum, illi-
 teratos. Cuiusque rei hostes, velut sacræ,
 ad eam *profani* dici possunt.

etiam sordidarum) Sic. Bald. Herald. Rigalt.
 Ouzel. vt infima conditio & extrema pau-
 pertas Christianis obiciatur, qui nec opifici-
 um mediocriter lucrosum digni sint vt exer-
 ceant, neque possint etiam. Alii *nisi sord.*

tot omnibus sæculis) Heraldus e MS. tuetur *Tò*
omnibus, suspectum. Wouero. *Tot omnes*,
 vt plerique *omnes*. Terentius Andr. a. I sc. I

Quod plerique omnes faciunt adolescentuli.

5. *suspensa sublimata*) MS. *sublata*. at opponi-
 tur *profundus*.

vetus sapientis oraculum, nosmet ipsos
 familiarus nouerimus. Sed quatenus 6.
 indulgentes infano atque inepto labo-
 ri, vltra humilitatis nostræ terminos
 euagamur, & in terram proiecti cœlum
 ipsum & ipsa sidera audaci cupiditate
 transcendimus, vel hunc errorem sal-
 tem non vanis & formidolosis opinio-
 nibus implicemus. Sint principio om- 7
 nium semina natura in se coëunte den-
 fata: quis hic auctor Deus? sint fortui-
 tis concursuionibus totius mundi mem-
 bra coalita, digesta, formata: quis Deus
 machinator? Sidera licet ignis accen- 8
 derit, & cœlum licet sua materia sus-
 pen-

5. *Setus sapientis oraculum*) Illud γυνῶσι-
 σεαυτῶν designat, quod quidam Chiloni, alii
 Thaleri, nonnulli etiam Pythiæ aut Appollini
 tribuunt. Vid. Clementem Alexandr. Strom.
 lib. I. p. 300 & lib. V p. 568 Laertius Thaleri dat.
 sed addit ex Antisthene, Chilonem. ἐξ ἰδίο-
 πεινταυταυ αὐτοῦ, sibi & surpassasse.

7. *Sint principio omnium semina*) Sic ex Reg.
 MS. Herald. Rigalt. Ouzel. At Bald. *principia* :
 quod Wower. vncis inclusit, tamquam cum
 Rom. inducendum. Sed ipsa Epicurea disci-
 plina, vnde hæc hausta sunt, *principio* flagitat,
 non *principia*.

8. *sua materia*) sui generis, quæ levis & subti-
 lis est.

penderit: licet terram fundauerit pondus. & mare licet influxerit liquor; unde hæc religio, unde formido, quæ
 9 superstitio est? Homo, & animal omne, quod nascitur, inspiratur & alitur, elementorum vt voluntaria concretio est, in quæ rursus homo, & animal omne diuiditur, dissipatur. ita in fontem refluunt, & in semet omnia inuoluuntur, nullo artifice,
 10 nec iudice, nec auctore. Sic congregatis ignium seminibus soles alios atque alios semper splendere: sic exhalatis terræ vaporibus, nebulas semper adulescere: quibus densatis coactisque, nubes altius surgere: iisdem labantibus, pluuias fluere, flare ventos, grandines increpare: vel, nimbis collidentibus, tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare. adeo passim cadunt, montes irruunt

10. *labantibus*) Sabæus & Baldulnus sic: vulgo *labentibus*.

montes irruunt) Bene. nam *irruere* est *ruere in quem*. Claudianus *conf. Mall. Theod. v. 195* in optimis libris MSS. & ed.

Irruet instepidus flammis

Prudentius *Apotheosi v. 414.*

Eccæ Gerasenos legio irruit effera porcos,

unt, arboribus incurrunt: sine delectu tangunt loca sacra & profana: homines noxios feriunt, sæpe & religiosos. Quid tempestates loquar 11
 varias ad incertas? quibus, nullo ordine vel examine, rerum omnium impetus volutatur, in naufragiis bonorum malorumque fata mixta, merita confusa, in incendiis interitum conuenire infontium nocentiumque: & cum tabe pestifera cæli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire: & cum belli ardore sæuitur, meliores potius occumbere. In pace etiam 12
 non tantum æquatur nequitia melioribus, sed & colitur: vt in pluribus nescias, vtrum sit eorum detestanda prauitas, an opranda felicitas. Quod 13
 si mundus diuina prouidentia, & alicuius numinis auctoritate regeretur, numquam mereretur Phalaris & Diony-

Ammianus XVII cap. XXVIII. Has terras Parthifens irruens, obliquatis meatibus, Istro miscetur. Amienus Descript. Orbis v. 594. de Acheloo.

Irruit Hadriacum tergum maris.

13. *Phalaris*) Agrigentinorum in Sicilia tyrannus, qui aneo tauro, supplicii causa, viuos homines inclusit & subiectis flammis vstulauit. Quod

16 M. MINVCII FELICIS

nysius regnum, nunquam Rutilius &
 Camillus exsilium; numquam Socrates
 14 venenum. Ecce arbuta frugifera, ecce
 iam seges cana, iam temulenta videmia
 im-

crudelitatis instrumentum, a Carthaginiensibus ablatum, Scipio, capta Carthagine, Agri-
 gentinis reddidit, eosque cogitare iussit,
 utrum esset Siculis utilius, suisne servire, an
 populo Romano obtemperare: quum idem
 monumentum & domesticæ crudelitatis, &
 Romanæ mansuetudinis haberent. *Cic. in Verr.*
VI. 33.

Dionysius) Dionysius maior, Syracusanorum
 tyrannus. *Corn. Nep. in Dione c. I. II. & in Re-*
gib. c. II.

Rutilius) P. Rutilius Rufus, Syllanis temporibus,
 de quo Epitoma Liuii LXX: P. Rutilius, vir
 summæ innocentie, quoniam legatus C. Mucii pro-
 consulis a publicanorum iniuriis Asiam defende-
 rat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia
 erant, repetundarum damnatus, in exsilium
 missus est. Sæpe laudatus a Seneca, de Prouid.
 c. III. Tranquill. cap. XV. Vir. beat. cap.
 XVIII, Consol. ad Marc. cap. XXII, & Epist.
 XXIV, LXVII, LXXIX: plenius a Valerio
 Max. VI. cap. III.

Camillus) Et hic iniuste exsul factus, *Libius lib. V.*
cap. XXVIII & XLIII.

Socrates) Hunc Athenæ ipsæ in carcere occide-
 runt, *Senec. Tranquill. cap. IV*, cicuta nempe
 siue venenato calice, *Idem epist. XII & LXVII.*

14 *seges cana*) Ouidius *Metamorph. X vers. 655*
Et segetis canæ stantes percurrere aristas.

Vt adeo non sit, quod vulgarem lectionem solli-
 cites, aut cum nonnullis *flauæ* substitui postules

imbri corrumpitur, grandine cæditur. adeo aut incerta nobis veritas occultatur & præmitur : aut quod magis credendum est, variis & lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur.

Quum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit, quanto venerabilius ac melius, antistitem veritatis maiorum excipere disciplinam, religiones traditas colere, deos, quos a parentibus ante imbutus es timere, quam nosse familiaris, adorare : nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui adhuc rudi sæculo in ipsis mundi natalibus meruerunt deos vel faciles habere, vel reges ? Inde adeo per vniuersa imperia, prouincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & Deos colere municipes, vt Eleusinos Cererem, Phrygas Magnam matrem, Epi-
B
dau-

VI

2

Cap. VI. 2. vt *Eleusinos Cererem*) Pompon. Me-
 la II cap. III in *Attide Eleusin Cereri conse-*
crata. Lactantius, Statii interpres, Theb. II
 vers. 382 *Eleusis oppidum est Athenis vicinum,*
in quo Ceres eximie colitur.

Magnam matrem) Cybelen, matrem deum, Pessi-
 nunte in Phrygia maximopere cultam, vnde
 Romani eius simulacrum & sacra perierunt.

daurios AEsculapium, Chaldaeos Belum, Astarten Syros, Dianam Tauros, Gallos Mercurium, vniuersa Romanos. Sic eorum potestas & auctoritas totius orbis ambitus occupauit: sic imperium suum ultra solis vias, & ipsius Oceani limites propagauit, dum exercent in armis virtutem religiosam, dum urbem muni-

Herodian. lib. I cap. XI. Adde ad cap. VII sect. 3 dicenda.

Epidaurios AEsculapium) Epidauri, quæ vrbs Peloponnesi erat, antiqua religione AEsculapius, medicinæ præses, cultus fuit. Inde Romani draconis forma acceperunt, *Epit. Lib. XI.*

Chaldaeos Belum) Belus Babyloniorum rex: post mortem deus. De regno Curtius lib. V cap. I sect. 24. Diodor. lib. I cap. XXVIII. De religione Herodorus I cap. CLXXXI fuisse Babylonem ait Διὸς Βηλῆϊόνος χαλκὸν πυλόν, Iouis Belæ templum, aneis portis munitum.

Astarten Syros) Cicero de Natura deor. lib. III cap. XXXIII *Quarta Venus, Syria, Tyroque concepta: quæ Astarte vocatur, quam Adonidi nupsisse proditum est.* In sacra historia *Aschmoreth*, Sidoniorum numen, I. Reg. XI comm. 533. LXX ἀσάρεθ.

Dianam Tauros) Ouidius Trist. IV eleg. IV. 63
Non procul a nobis locus est, ubi Taurica dira
Cade phœretrata pascitur ara deæ.

Gallos Mercurium) Cæsar. B. Gall. VI cap. XVI
Deum maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra.

muniunt sacrorum religionibus, ca-
 stis virginibus, multis honoribus ac
 nominibus sacerdotum: dum obsessi, 4
 & citra solum Capitolium capti, co-
 lunt deos, quos alius iam sprevis-
 set iratus; & per Gallorum acies,
 mirantium superstitionis audaciam,
 pergunt celis inermes, sed cultu re-
 ligionis armati: dum capti in hosti-
 libus moenibus, adhuc ferociente
 victoria, numina victa venerantur:
 dum undique hospites deos quæ-
 runt, & suos faciunt: dum aras
 exstruunt etiam ignotis numinibus
 & manibus. Sic dum vniuersarum 5
 gentium sacra suscipiunt, etiam re-
 gnare meruerunt. Hic perpetuus
 venerationis tenor mansit, qui lon-
 ga ætate non infringitur, sed au-
 getur: quippe antiquitas cærimo-
 niis atque fanis tantum sanctitatis
 tribuere consuevit, quantum ad-
 B 2 stru-

4. & per Gallorum acies, mirantium) Liuius
 lib. V cap. XLVI; Flor. I. cap. XII. n. 16.

etiam ignotis numinibus) Terrullianus adv. Mar-
 cion lib. I cap. IX Inuenio plane Ignotis deis
 aras profuturas. sed Attica idololatria est.
 Item, Incertis deis, sed superstitio Romana est.
 Porro incerti dei minus noti, & minus certi,
 & proinde ignoti, quam minus certi.

- VII** struxerit vetustatis. Nec tamen temere (ausim enim interim & ipse concedere, & sic melius errare) maiores nostri, aut obseruandis auguriis, aut extis consulendis, aut instituendis sacris, aut delubris dedicandis operam nauauerunt. Specta de libris memoriam: iam eos comprehendentes initiasse ritus omnium religionum, vel vt remuneraretur diuina indulgentia, vel vt auerteretur imminens ira, aut vt iam tumens & sæuiens placaretur. Testis mater Idæa, quæ aduentu suo & probauit matronæ castitatem, & urbem metu hostili liberauit:

Cap. VII. 1. *concedere & sic melius errare*) concedere prouidentiam cœlestem, quam antea ex Epicuri Philosophia impugnauerat: & melius errare ac felicius, quam Octauius, quia prouidentia illa bene sit deorum cultoribus, quod exemplis probat; male, negatoribus eorum Christianis.

3. *mater Idæa*) Hoc Heraldus ex MS. regio: alii *mater deum*, vel aliter. Cicero de Legib. lib. II. cap. IX *præter Idææ matris famulos.*

probauit matronæ castitatem) Claudæ Quintæ. Silius lib. XVII vers. 34. Lactantius lib. II. cap. VII. sect. 12.

urbem metu hostili liberauit) Liuius dicto lib. XXIX cap. X omnem causam explanat. *Citatem*, inquit, *eo tempore recens religio inua-*

rauit: testes equestrum fratrum in lacu, sicut se ostenderant, statuæ consecratæ, qui anhelis, spumantibus equis atque fumantibus, de Perse victoriam eadem die, qua vicerant, nuntiauerunt. Testis ludorum, offenso Ioue, 4
de somnio plebei hominis iteratio: & Deciorum deuotio rata testis est: testis & Curtius, qui equitis sui vel mole vel
B 3 onere

ferat, inuento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cælo lapidatum inspectis:
QUANDOQVE HOSTIS ALIENIGENA
TERRAE ITALIAE BELLVM INTVLISSET, EVM PELLI ITALIA VINCIQVE
POSSE, SI MATER IDAEA A PESSINVENTE ROMAM ADVECTA FORET.

(equestrum fratrum in lacu) Castoris & Pollucis ad lacum Iuturnæ. Cic. Nat. deor. lib. II. cap. II. Tuscul. Q. lib. I. cap. XII. Valer. Max. lib. I. cap. VIII. Flor. lib. II. cap. XII. extremo, Lactant. lib. II. cap. VII. sect. 9, 10.

4. *Testis ludorum, offenso Ioue, iteratio)* Vide Lactantium lib. II. cap. VII. sect. 20, & quos ibi aduocauimus.

& *Deciorum deuotio)* Decii Mures se diis manibus pro victoria populi Rom. in præliis deuouerunt; pater bello Latino, Lib. II. X, cap. IX, Flor. I. cap. XIV. filius bello Etrusco, Samnitico, Gallico, Lib. lib. X cap. XXVIII, Flor. lib. I cap. XVII extr. De utroque Valer. Max. lib. V. cap. VI.

testis & Curtius) intellige lacus, qui ab equite suo

onere hiatum profundæ voraginis co-
 æquavit. Frequentius etiam, quam vo-
 lebamus, deorum præsentiam contem-
 ta auspicia contestata sunt. Sic Allia no-
 men infaustum, sic Claudii & Iunii, non-
 præ-

M. Curtio nomen trahebat. Lege Livium
 lib. VII, cap. VI. Aliis *Curtius* ipse est Marcus,
 & *equitis*, equi, ut in illo Virgilii Georg. III.
 vers. 116

*Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
 Insultare solo.*

Vbi Servius: EQVITEM, equum. Pro equo
 rectorem posuit. Et Ennius apud Gellium lib.
 XVIII cap. V *quadrupes eques*.

5. Sic Allia nomen infaustum) Nota clades Ro-
 manorum ad Alliam, XI ab urbe lapide Cru-
 stuminis montibus in Tiberim defluentem, ex
 quo a Gallis Roma capta & exusta. *Lib. lib. V.*
cap. XXXVII. nec omen eius diei, qui inde
Alliensis dicebatur, obscurum, *Idem lib. VI.*
cap. I. nec formula nostri unde sumta sit, in-
 certum, quippe Virgilius *Aeneid. VII vers. 717*
 prædixerat.

infaustum interluit Allia nomen:

sed id hoc loco disquirendum est, quare in
 exemplis contemptæ vel neglectæ religionis
 numeretur. Causam Livius d. l. VI. cap. I.
 & Macrobius *Saturnal. lib. I cap. XVI.* hanc
 adferunt, quia Q. Sulpicius tribunus militum,
 adversus Gallos pugnaturus, rem divinam di-
 micandi gratia fecerit postridie idus Quintiles.
 Diem autem postridie calendas, nonas, idus,
 in ætris & infaustis habuerunt.

Sic Claudii & Iunii) P. Claudius, Appii Cæci

proelium in Pœnos, sed ferale nau-
 fragium est. Et vt Trasimenus Ro- 6
 manorum sanguine & maior esset,
 & decolor, spreuit auguria Flami-
 nius; & vt Parthos signa repetamus,
 dirarum imprecationes Crassus & me-
 ruit & irrisit. Omitto vetera, quæ 7
 multa sunt, & de deorum natalibus,
 donis, muneribus; negligo carmina
 poëtarum; prædicta etiam de oracu-
 lis fata transilio, ne vobis antiquitas
 nimium fabulosa videatur. Intende 8
 B 4 tem-

filius, consul, eiusque collega L. Iunius, Pu-
 nico primo bello, contra auspicia & verante
 pullulario nauigaverunt. Ille victus a Pœ-
 nis est: hic classem tempestate amisit. *Cicero*
Nat. D. lib. II cap. III, Valerius Maximus lib. I
cap. IV, Eutropius lib. II. cap. XV.

6. *Et Trasimenus*) VT *ἐν Βατιχῶς*, Sic Florus
 IV cap. II *Accessit copius rex Iuba, et latius vin-*
ceret Caesar.

spreuit auguria Flaminius) quod signifer defixum
 signum non poterat conuellere. Lege Liuium
 lib. XXII cap. III. Ferociter enim apud Silium
 dixit lib. V vers. 118

Sat magnus in hostem

Augur adest ensis, pulchrumque & milite dignum
Auspicium Latio, quod in armis dextera præstat.

dirarum imprecationes) deuouente Crassum tri-
 buno pl. Metello, *Flor. III. cap. XI*, & vate in
 Syria *δυσὶν ἑρτα* nuntiante, siue, litari non
 posse, *Plutarch. Crasso p. 354.*

templis ac delubris deorum, quibus Romana ciuitas & protegitur & ornat-
 tur : magis sunt augusta numinibus
 incolis, præsenti-
 bus, inquilinis, quam
 cultu insignia & muneribus opulen-
 ta. Inde adeo pleni & mixti Deo
 vates futura præcerpunt, dant cau-
 telam periculis, morbis medelam, spem
 afflictis, opem miseris, solatium ca-
 lamitatibus, laboribus leuamentum :
 etiam per quietem deos videmus,
 audimus, agnoscimus, quos impie
 per diem negamus, nolumus,
 eieramus. Itaque cum omnium gen-
 tium de diis immortalibus, quam-
 vis incerta sit vel ratio vel origo,
 maneat tamen firma consensio; nemi-
 nem fero tanta audacia, tamque irre-
 ligio.

VIII

8. *quam cultu insignia*) MS. Reg. *cultu, in-*
signibus, & m. Sed bona etiam vulgata le-
 ctio.

9. *vates futura præcerpunt*) ex auditu seu reue-
 latione diuina. Tertullianus Apolog. cap. XXII.
sic carpendi verbo vsus est. Dispositiones, in-
quit, Dei & tunc prophetis concionantibus (dæ-
mones) exceperunt, & nunc lectionibus resonan-
tibus carpunt.

nolumus, eieramus) Io. Frid. Gronouius *eieramus*
 restituit Obseruat. Eccles. Script. cap. VII. *no-*
lumus reddidit MS. Vulgatum erat violamus,
peieramus.

ligiosa nescio qua prudentia tumentem, qui hanc religionem tam vetustam, tam utilem, tam salubrem dissolvere, aut infirmare nitatur. Sit 2
 licet ille Theodorus Cyrenæus, vel, qui prior, Diagoras Melius, cui Atheon cognomen apposuit antiquitas, qui vterque nullos deos adseuerando, timorem omnem, quo humanitas regitur, venerationemque penitus sustulerunt: numquam tamen in hac impietatis disciplina simulatæ philosophiæ nomine atque auctoritate pollebunt, Quum Abderitem Protagoram Athenienses viri, inconsulte potius quam profane de diuinitate disputantem, & expulerint suis finibus, & in concione eius scripta 3
 B 5 deus.

Cap. VIII. 2. *Theodorus Cyrenæus, vel qui prior Diagoras*) De utroque diximus ad Lactantiū lib. I. Instit. cap. II ex Ciceronis de Nat. deor. lib. I, cap. I & XXIII.

Abderitem Protagoram) Cicero dicto lib. I de Nat. deor. cap. XXIII *Abderites Protagoras, sophistes temporibus illis vel maximus, quum in principio libri sic posuisset, DE DIVIS NEQVE VT SINT, NEQVE VT NON SINT, HABEO DICERE, Atheniensium iussu urbe atque agro est exterminatus, librique eius in concione combusti.*

deusserint; quid homines (sustinebitis enim me impetum susceptæ actionis liberius exserentem) homines, inquam, deploratæ, illicitæ, ac desperatæ factionis grassari in deos, non ingemiscendum est? qui de ultima fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis, sexus sui facilitate labentibus, plebem profanæ coniurationis instituunt: quæ nocturnis congregationibus, & ieiuniis solemnibus, & inhumanis cibis, non sacro quodam, sed piaculo fœderantur. Latebrosa & lucifuga natio, in publicum muta, in angulis garrula: templa,

vt

illicita) non tolerandæ.

desperata factionis) Lactantius lib. V cap. IX. sect. 12 *Qui magni aestimauerint fidem, cultoresque Dei non abnegauerint, in eos vero totis carnificinae suae viribus, veluti sanguinem sitiunt, incumbunt, & DESPERATOS vocant, quia corpori suo minime parcunt.*

4. *nocturnis congregationibus*) Plinius ad Traianum de Christianis: *soliti stato die ante lucem convenire: carmenque Christo, quasi Deo, dicere invicem.* Tertullianus ad Vxorem cap. IV *nocturnas convocationes appellat.*

inhumanis cibis) Sacramentum Christi non intelligentes horrenda de infanticidio, de sanguinis humani haustu fingeant.

5. *in publicum muta*) Ita MS. Vulgo, *publico*:

vt busta, despiciunt: deos despuunt,
 rident sacra, miserantur miseri (si
 fas est) sacerdotum: honores & pur-
 puras despiciunt ipsi seminudi. Proh! 9
 mira stultitia & incredibili audacia
 spernunt tormenta præsentia, dum
 incerta metuunt & futura: & dum
 mori post mortem timent, interim
 mori non timent. ita illis pavor &
 fallax spes solatio rediuiuo blandi-
 tur. Ac iam, vt fecundius nequiora IX
 ra proueniunt, serpentibus in dies
 perditis moribus, per vniuersum or-
 bem sacraria ista teterrima impiæ coi-
 tionis adolefcunt. Eruenda prorsus 2
 hæc, & execranda consensio. occultis
 se notis & insignibus noscunt, & amant
 mutuo pæne antequam nouerint: pas-
 sim etiam inter eos velut quædam li-
 bidi.

deos despuunt) simulacra deorum.

Cap. IX. I. per vniuersum orbem sacraria ista)

En Christi ecclesiam, etiam ante principum
 Christianorum tempora, per orbem diffusi-
 natam! Quod heic hostis fatetur, ad idem
 hostes Arnobius vocat lib. I pag. 33. Si fal-
 sa, inquit, et dicitis, historia illa verum est,
 Ende tam breui tempore totus mundus ista re-
 ligione completus est? aut in vnum coire qui
 potuerunt mentem gentes regionibus diffusa, gen-
 tis cæli conuexionibusque dimota?

bidinum religio miscetur : ac se promiscue appellant fratres & sorores , ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestum. ita eorum vana & demens superstitio sceleribus gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas , maxime nefaria , & honore præfanda, lagax fama loqueretur. Audio eos turpissimæ pecudis , caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari : digna & nata religio talibus moribus. alii eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, & quasi parentis sui adorare naturam. nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio : &

2. *fratres & sorores*) profano more ex his nominibus, quæ sacrosancta Christianis sunt, suspicio stupri collecta. Martialis lib. II epigr. IV
Fratrem te vocat, & soror vocatur.
Cur vos nomina nequiora tangunt?

4. *caput asini consecratum*) Iudæis obiectum a Tacito Hist. V cap. IV, quod *effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant* (agrestium asinorum gregem prædixerat) *penetrati sacrassent* : quum vero ex Iudæis Christiani orti fuerint, in hos quoque manavit calumnia.

sacerdotis colere genitalia) Nata ex eo suspicio criminis & obtrectatio, quod pœnitentes ad antistitem genua aduolui animaduvertebantur.

& qui hominem summo supplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feralia, eorum cærimonias, fabulatur, congruentia perditis sceleratissime tribuit altaria, ut id colant, quod merentur. 6
 Iam de initiandis
 tirunculis fabula tam detestanda quam nota est. 7
 infans farre contactus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuitur, is infans a tirunculo farris superficie, quasi ad innoxios ictus prouocato, cæcis occultisque vulneribus occiditur: huius (proh nefas) sitienter sanguinem lambunt: huius certatim membra dispertiunt: hac fœderantur hostia: hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur. 8
 hæc sacra sacrilegiis omnibus teteriora. Et de conuiuio notum est, (passim omnes loquuntur) id
 et-

5. *congruentia tribuunt altaria*) id est patibula & cruces, quas colant, & in quas ex merito tanquam scelerati, tollantur.

6. *infans farre contactus*) Impudentissima criminatio, quæ auctorem non habuit, nisi ut Tertullianus de hoc ipso mendacio ait Apolog. cap. VII. *famam, nomen incerti.* Adde eiusdem cap. VIII, & nostri Minucii cap. XXXI,

etiam Cirtensis nostri testatur oratio:
 ad epulas solemnī die coeunt, cum
 omnibus liberis, sororibus, matri-
 bus, sexus omnis homines, & omnis
 9 ætatis. illic post multas epulas, vbi
 conuiuium caluit, & in cæstæ libidinis
 feruor ebrietate exarsit, canis, qui
 candelabro nexus est, iactu offusæ
 ultra spatium lineæ, qua vinctus est,
 ad impetum & saltum prouocatur: sic
 euerfo & extincto conscio lumine im-
 pudenter tenebris nexus infandæ
 cupiditatis inuolunt per incertum for-
 tis, & si non omnes opera, conscien-
 tia tamen pariter incesti: quoniam
 voto vniuersorum appetitur, quic-
 quid accidere potest in actu singulo-
 rum. Multa prætereo consulto. nam
 X & hæc nimis multa sunt, quæ aut
 omnia, aut pleraque omnium vera
 declarat ipsius prauæ religionis obscu-
 2 ritas. Cur etenim occultare & abscon-
 dere,

8. *Cirtensis nostri oratio*) Frontonis Cirtensis,
 infra cap. XXX, qui Marci Antonini impe-
 ratoris in Latinis litteris præceptor fuit, *Ea-*
trop. VIII. cap. VI, vt interpretes fere con-
 sentiunt.

9. *canis qui candelabro nexus est*) Tertullianus
 dicto loco explodit turpitudinem mendacii.
Cap. X. 2. Cur etenim occultare & abscondere) *Caus.*

dere, quidquid illud colunt magno-
 pere nituntur, quum honesta sem-
 per publico gaudeant, scelera secreta
 sint? cur nullas aras habent, tem-
 pla nulla, nulla nota simulacra? num-
 quam palam loqui, nunquam libere
 congregari (sustinent), nisi illud,
 quod colunt & interprimunt, aut
 puniendum est, aut pudendum?
 Vnde autem, vel quis ille, aut vbi
 Deus vnicus, solitarius, destitutus:
 quem non gens libera, non regna,
 non saltem Romana superstitio noue-
 runt? Iudæorum sola & misera genti-
 litas vnum & ipsi Deum, sed palam,
 sed templis, aris, victimis, cærimo-
 niisque coluerunt: cuius adeo nulla
 vis

sa non obscura, cur nocturnos cœtus amā-
 verint Christiani prisci: quia palam & inter-
 diu conuenire non licebat. Aderant enim il-
 lico qui notarent, qui raperent ad tyrannos
 ut damnarentur.

4. *sola & misera gentilitas*) Priscis GENTILITAS
 agnatio est. Vide Ciceronem de Oratore lib. I
 cap. XXXVIII. heic vero ipsa gens seu popu-
 lus cognatus, ut Iudæi sunt Christianorum.
 Tertullianus de Anima cap. XXX *Aboriginēs*
nunc in suis sedibus permanent, & alibi am-
plius gentilitatem (deductis coloniis *seuerant*.)

vis nec potestas est, vt sit Romanis
 numinibus cum sua sibi natione ca-
 5 ptius. At (etiam) Christiani quæ-
 nam monstra, quæ portenta confin-
 gunt? Deum illum suum, quem nec
 ostendere possunt, nec videre, in
 omnium mores, actus omnium, verba
 denique & occultas cogitationes di-
 ligenter inquirere? discurrentem sci-
 licet, atque vbique præsentem. mo-
 6 lestum illum volunt, inquietum, im-
 pudenter etiam curiosum: siquidem
 adstat factis omnibus, locis omni-
 bus intererrat: cum nec singulis in-
 seruire possit per vniuersa districtus,
 nec vniuersis sufficere in singulis oc-
 7 cupatus. Quid? quod toti orbi, &
 ipsi mundo cum sideribus suis minan-
 tur incendium, ruinam moliuntur,
 quasi aut naturæ diuinis legibus
 con-

4. *Romanis numinibus cum sua sibi natione capti-
 bus) Cicero pro Flacco cap. XXVIII Stanti-
 bus Hierosolymis, pacatisque Iudeis, tamen
 istorum religio sacrorum a splendore huius im-
 perii, grauitate nominis nostri, maiorum in-
 stitutis abhorrebat: nunc vero hoc magis,
 quod illa gens, quid de imperio nostro senti-
 ret, ostendit armis, quam cara dies immorta-
 libus esset, docuit, quod est victa, quod elo-
 cata, quod seruata.*

constitutus æternus ordo turbetur,
aut rupto elementorum omnium fœ-
dere, & cœlesti compage diuisa, mo-
les ista, qua continemur & cingimur,
subruatur. Nec hac furiosa opi- **XI**
nione contenti, aniles fabulas ad-
struunt & adnectunt. renasci se fe-
runt post mortem, & cineres & fauil-
las: & nescio qua fiducia mendaciis
suis inuicem credunt. putes eos iam
reuixisse. anceps malum, & gemina **2**
dementia! cœlo & astris, quæ sic re-
linquimus vt inuenimus, interitum
denunciare: sibi mortuis & extin-
ctis, qui, sicut nascimur, & interi-
mus, æternitatem repromittere. In- **3**
de videlicet & execrantur rogos, &
damnant ignium sepulturas. quasi
non omne corpus, etsi flammis sub-
trahatur, annis tamen & ætatibus
in terram resoluatur: nec interfit,
vtrum feræ diripiant, an maria con-
sumant: an humus contegat, an
flamma subducat: quum cadaueribus
C **omnis**

Cap. XI. 3. *inde execrantur rogos*) Non faci-
lioris resurrectionis causa, vt falso heic ad-
fingitur; sed ob monita diuina, & exempla
sanctorum, Christiani corpora mortuorum
infodi, quam comburi, maluerunt.

- omnis sepultura, si sentiunt, poena sit: si non sentiunt, ipsa conficiendi
- 4 celeritate medicina. Hoc errore decepti beatam sibi, ut bonis, & perpetuam vitam mortuis pollicentur: ceteris, ut iniustis, poenam sempiternam.
- 5 Multa ad hæc suppetunt, ni festinet oratio. iniustos ipsos, magis nec laboro, iam docui: quamquam etsi iustos darem, culpam tamen vel innocentiam fato tribui sententiis plurimorum, & hæc vestra consensus est.
- 6 nam quidquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo addicitis: sic sectæ vestræ non spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquum iudicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem.
- 7 Vellem tamen sciscitari, vtrumne sine corpore, an cum corporibus; & corporibus quibus, ipsisne, an innouatis, resurgatur. sine corpore? hoc, quod sciam, neque mens, neque anima, nec vita est. ipso corpore? sed iam ante dilapsum est. alio corpore? ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur.
- 8 tur. & tamen tanta ætas abiit, sæcula innum.

innumera fluxerunt, quis vnus vllus
 ab inferis, vel Protefilai forte, remea-
 vit, horarum saltem permissio comineatu,
 vel vt exemplo crederemus? Omnia 9
 ista figmenta malefanæ opinionis: & in-
 epta solatia, a poetis fallacibus in dul-
 cedine carminis lusa, a vobis nimium
 credulis in Deum vestrum turpiter re-
 formata sunt. Nec saltem de præsentibus
 capitis experimentum, quam vos
 irritæ pollicitationis cassa vota decipi-
 ant: quid post mortem impendeat, mi-
 feri,

XII

C 2

feri,

gare hoc paganorum contra resurrectionis
 fidem argumentum. Lactantius lib. VII.
 cap. XXII sect. 10 *Nobis, de resurrectione ad-
 firmantibus & decentibus, illud opponitur:*
 TOT IAM SÆCULA TRANSIERVNT:
 QVIS VMQVAM VNVS AB INFERIS
 RESVRREXIT, VT EXEMPLO EIVS FIERI
 POSSE CREDAMVS.

Vel Protefilai forte, horarum saltem permissio In
 fabulis est, Achiuis responsum fuisse, qui pri-
 mus litora Troianorum attigisset, periturum.
 Cunctantibus ceteris, Protefilaum perorasse,
 primumque ab Hectore interfectum esse. Quo
 audito, uxorem Laodamiam a diis petiisse, ut
 sibi cum eo tres horas colloqui liceret: redu-
 ctum a Mercurio, sed finito colloquio iterum
 obiisse. *Hyginus Fab. CIII.* Laodamiæ huius
 epistolam ad Protefilaum ffaxit Ouidius, quæ
 in Heroidum est XIII.

- feri, dum adhuc viuitis, æstimatis.
 2 Ecce pars vestrum & maior & melior,
 vt dicitis, egetis, algetis, ope, re,
 fame, laboratis: & Deus patitur, dis-
 simulat, non vult, aut non potest opi-
 3 tulari suis. ita aut inualidus, aut ini-
 quus est. Tu qui immortalitatem
 postumam somnias, quum querquero
 quateris, quum febribus vreris, quum
 dolore laceraris, non tum conditionem
 tuam sentis? non tum agnoscis fragili-
 tatem? inuitus, miser, infirmitatis argu-
 4 eris, nec fateris? Sed omitto commu-
 nia,

XII. 2. *pars vestrum & maior & melior*) Opti-
 mi Christiani pauperes. Paupertate enim
 magistra Christi disciplina stat: expirat in
 opum abundantia.

3. *quum querquero quateris*) algore & tremore
 Pompeius Festus, aut interpolator Paullus:
 QVERQVERAM, *frigidam cum tremore*,
 a Græco κάρπνρα certum est dici, Addit ex
 Lucilio,

*Querquera consequitur febris, capitisque dolo-
 res.* Gellius lib. XX. cap. I *agrotationem grauem
 cum febre rapida & quercera.* Est & apud
 Apuleium Apolog. *querquerum.* Legunt au-
 tem *querquero* apud Minucium Fr. Balduinus,
 Fulv. Ursinus & Io. Wovverus: contra, *peri-
 culo*, Heraldus & Rigaltius ex libris antiquis:
 quos sequeretur, si commodum videretur ad
 dicendum, *periculo quasi*, præsertim hoc lo-
 co, & in tali nexu verborum.

nia. ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, & iam non adorandæ, sed subeundæ cruces : ignes etiam, quos & prædicitis, & timetis : vbi Deus ille, qui subuenire reuiuiscantibus potest, viuentibus non potest ? Nonne Romani sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestrique dominantur ? vos vero suspensi interim atque solliciti honestis voluptatibus abstinetis. non spectacula visitis, non pompis interestis conuiuia publica absque vobis ; sacra certamina, præcerptos cibos, & delibatos altaribus
C 3 potus

4. *& iam non adorandæ cruces*) Iulianus quoque apud Cyrillum lib. VI. pag. 194 Christianis obiecit: τὸ τῆς σταυροῦ προσκυνεῖτε ξύλον, *Lignum crucis adoratis.*

5. *non pompis interestis*) quibus solemnī formulā in baptismo renuntiauerant. Tertullianus de Corona cap. III *Vt à baptismo ingrediar, aquam adituri ibidem : sed & aliquando prius in ecclesia sub antistitis manu contestamur, nos renuntiare diabolo, & pompa, & angelis eius.*

præcerptos cibos) idolothyta, immolaticia, cibos ex quibus diis pro more erat prælibatum. Tertullianus de Spectacul. cap. XIII *Non sacrificamus, neque de sacrificio edimus, quia, qui edebant, ut Ambrosius ait in I Corinth. VIII comm. 7, cum generatione simulacri manducabant de sacrificatis.*

6 potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis. non floribus caput nectitis; non corpus odoribus honestatis: reseruatis vnguenta funeribus: coronas etiam sepulcris denegatis, pallidi,

6. *non floribus caput nectitis*) Paganus hic ritus tam in sacrificiis, *Valer. Max. lib. V. cap. X. ext. 2.* quam in symposiis, *Idem lib. VI cap. IX ext. 5* *Cic. Catil. II cap. V.* Vtrumque dedecebat Christianos: ideoque in vniuersum horrebant caput corona cingere. Lege Tertulliani librum de corona.

coronas etiam sepulcris denegatis) Primi Christiani abstinuerunt hoc ritu, ne quid commune cum nationibus haberent. Pagani enim sepulcra fertis ornabant. Propertius lib. III eleg. XVI.
*Adferet huc vnguenta mihi, fertisque sepulcrum
Ornabit, custos ad mea busta sedens.*

Et veni poëta in Copa:

*Quid cineri ingrato seruas bene olentia ferta?
Anne cornato bis lapide ista tegi?*

Hinc est quod inter crimina Christianis obiecta, Iustinus Martyr Apolog. II p. 68 refert, *μὴ τοῖς ἀποθανόντι χοὰς καὶ κνίσας, καὶ ἐν ταφαῖς* (vt Meursius emendat) *σεφάνας καὶ θυοίας φέγειν.* Posteriores autem recesserunt ab hac simplicitate. Prudentius Cathemer. hymno X exsequiarum extremo:

*Nos testæ fouebimus ossa
Violis & fronde frequenti:
Titulumque & frigida saxa
Liquido spargemus odore.*

lidi , trepidi , misericordia digni & nostrorum deorum. ita nec resurgitis miseri , nec interim vivitis. Proinde si quid sapientiæ vobis , aut 7
 verecundiæ est , desinite cœli plagas , & mundi fata & secreta rimari ; satis est pro pedibus adspicere , maxime indoctis , impolitis , rudibus , agrestibus : quibus non est datum intelligere ciuilia , multo magis denegatum est disserere diuina. Quamquam XIII
 si philosophandi libido est , Socratem sapientiæ principem , quisquis vestrum tantus est , si potuerit , imitetur. eius viri , quoties de cœlestibus
 C 4 roga-

misericordia digni & nostrorum deorum) non nostra tantum , sed etiam illorum ipsorum , quos inimice insectamini & infestissimos reddidistis , nostrorum deorum. Sic Io. Fr. Gronovius , ὁ πᾶν , interpretatus est , restituto ET in locum vulgati SED *nostrorum deorum* ; Observ. in Eccles. Script. cap. VII pag. 75.

7. *desinite cœli plagas & mundi fata rimari*) quod Christiani ex diuinis literis de interitu mundi prædicebant , & de æterna & cœlesti vita. Imitatur criminatorem poëtæ verba apud Ciceronem de diuinat. lib. II cap. XIII

Quod est ante pedes nemo spectat : cœli scrutantur plagas.

rogabatur, nota responsio est: QVOD SVpra NOS, NIHIL AD NOS.

- 2 Merito ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis, quod (oraculum) idem ipse præsensit. idcirco vniuersis est præpositus; non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset: ita confessæ imperitiæ
- 3 summa prudentia est. Hoc fonte defluxit Arcesilæ, & multo post Carneadis, & Academicorum plurimorum in sum-

Cap. XIII. I. QVOD SVpra NOS, NIHIL AD NOS) Lactantius lib. III. cap. XX. sect. 10 *Celebre hoc prouerbum Socrates habuit: Quod supra nos, nihil ad nos. Adde quæ ibi notauimus.*

2. *qui oraculum idem ipse præsensit) Abest a MSS. oraculum. Gronouius est præpositus, legi iussit, ut ex inepto antea hic sensus emergat, iure oraculum ei primam prudentiæ laudem tribuere, quia ipse oraculum ante ediderat, quasi ex tripode locutus, Hoc scire se, quod nihil sciat: &, quæ supra nos nihil ad nos.*

3. *Arcesilæ & multo post Carneadis) Philosophi sunt Platonici, vterque caput suæ sectæ: ille Academiæ mediæ; hic nouæ siue tertiæ. Cicero de Oratore lib. III cap. XVIII Arcesilas primum ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime adripuit, nihil esse certum quod aut sensibus aut animo percipi possit: quem ferunt primum instituisse, non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire*

summis quæstionibus tuta dubitatio ;
 quo genere philosophari & caute indo-
 cti possunt, & docti gloriose. Quid ?
 Simonidis Melici nonne admiranda
 omnibus & sectanda cunctatio ? qui
 cum de eo, quid, & quales arbitrare-
 tur deos, ab Hierone tyranno quære-
 retur, primo deliberationi diem pe-
 tiit : postridie biduum prorogavit,
 mox alterum tantum admonitus ad-
 iunxit : postremo cum causas tantæ
 moræ tyrannus inquireret, respon-
 dit ille, quod sibi, quanto inquî-
 sitio tardior pergeret, tanto veri-
 tas

*dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Acade-
 mia emanavit, in qua exstitit diuina quadam
 celeritate ingenii, dicendique copia Carneades.
 Quod vero dicit MVLTQ POST, ex Cice-
 ronis Academicis Quæstionibus declaratur,
 quarum lib. I extremo. & lib. IV cap. VI tra-
 dit Carneadem quartum ab Arcesila fuisse.
 nam intercesserunt tres huius scholæ rectores
 siue principes, Lycides, Euander, & Hege-
 sinus.*

4. *Simonidis Melici*) Quæ de Simonidis cuncta-
 tione narrantur, hausta sunt ex Ciceronis de
 Nat. deor. lib. I cap. XXII. *Melicus* autem stu-
 dii cognomen, non patriæ. Ceus enim fuit
 Simonides Aelianus V. H. lib. XII cap. XXV
 Ἱέρων ὁ Δεινομένους Σιμωνίδος τῆς Κείας
 ἀπηνάλαυσε, Hieron, Diomenis filius, & sus-
 cepit Simonide Ceo. Adde Platonis epist. II.

6 tas fieret obscurior. Mea quoque opinione, quæ sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt: nec, tot ac tantis viris deliberantibus, temere & audaciter in alteram partem ferenda sententia est, ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruat-
tur.

XIV Sic Cæcilius, & renidens (nam indignationis eius tumorem effusæ orationis impetus relaxauerat) Ecquid ad hæc, ait, audet Octavius, homo Plautinæ prosapiæ, ut pistorum præcipuus, ita

6. *audaciter*) Antiquam formam aduerbii reprehendit quidem Quintilianus lib. I cap. VI; at Priscianus tuetur eam lib. XV ex Salustii fragmento Hist. I, & Ciceronis exemplo pro S. Rosc. cap. XXXVI *multa audaciter fecisti*. Quibus Liuium addo lib. XXII cap. XXV *audaciter se laturum de abrogando imperto*. Vide ibi Gronov.

Cap. XIV. 1. & *renidens*) & iam hilarior, laxata indignatione. Ouidius Metamorph. VIII. 195

puer Icarus & na

*Stabat, & ignarus sua se tractara pericla,
Ore renidenti, modo quas vaga mouerat aura,
Captabat plumas.*

ORE RENIDENTI, id est hilari vultu, læt-
bundus.

indignationis tumorem) Sic Statius Thebaid. I. v. 411

iacis sermonibus ira

Intumescere satis.

homo Plautinæ prosapiæ) Ambigue dictum, nec

ita postremus philosophorum ? Par- 2
 ce, inquam, in eum plaudere. ne-
 que enim prius exsultare te dignum
 est concinnitate sermonis, quam
 vtrimque plenius fuerit peroratum;
 maxime quum non laude, sed ve-
 ritate disceptatio vestra nitatur. Et 3
 quamquam magnum in modum me
 subtili varietate tua delectauerit ora-
 tio, tamen altius moueor, non de
 præfenti actione, sed de toto genere
 disputandi: quod plerumque pro
 differentium viribus, & eloquentiæ
 potestate, etiam perspicuæ veritatis
 conditio mutetur. Id accidere per- 4
 notum est auditorum facilitate, qui
 dum verborum lenocinio a rerum in-
 tentionibus auocantur, sine dilectu ad-
 sentiuntur dictis omnibus: nec a re-
 ctis falsa fecernunt, nescientes inesse &
 in incredibili verum, & in verisimili
 mendacium. Itaque quo sæpius adse- 5
 vera-

tam ad urbanitatem Plautinam respici vide-
 tur, quod lapides effigiatos Cæcilium im-
 pingere cap. III dixerat; quam ad pistrinum
 Plauri, qui pistori operam egestatis levandæ
 causa locauerat, quod ex Varrone Gellius
 lib. III. cap. III refert. Vnde quid sit, in-
 telliges, quod eundem mox *pistorum* vocat
precipuum.

verationibus credunt, eo frequentius
 a peritioribus arguuntur : sic assidue
 temeritate decepti, culpam iudices
 transferunt ad incerti querelam, vt
 ampliatis omnibus malint vniuersa
 suspendere, quam de fallacibus iu-
 6 dicare. Igitur nobis prouidendum
 est, ne odio idemtidem sermonum
 omnium laboremus : ita vt in execra-
 tionem & odium hominum plerique
 7 simpliciores efferantur. Nam incaute
 creduli circumueniuntur ab his, quos
 bonos putauerunt : mox, errore con-
 simili iam suspectis omnibus, vt
 improbos, metuunt etiam quos opti-
 8 mos sentire potuerunt. Nos pro-
 inde solliciti, quod vtrimque in
 omni negotio differatur, & ex alte-
 ra parte plerumque obscura sit ve-
 ritas, ex altera lateat mira subtili-
 tas, quæ nonnumquam vbertate di-
 cendi, fidem confessæ probatio-
 nis imitetur : diligenter, quantum
 potest,

5 *culpam iudices*) Meursius *iudices* : B. Bald.
iudicis, quæ vulgaris Lectio : VVovver *iudicii*.
ampliatis omnibus) Eiusdem Meursii est, quod
 conuenit cum insequente verbo *suspendere*.
Vulgo damnatis omnibus.

8. *ex altera lateat*) Sic Rom. Fulv. Vrsin. &
 VVovverus: alii *ex altero latere*.

potest, singula ponderemus, ut argu-
tias quidem laudare, ea vero quæ re-
cta sunt, eligere, probare, suspicere
possimus.

Decedis, inquit Cæcilius, officio **XV**
iudicis religiosi. nam periniurium
est, vires te actionis meæ intergres-
su gravissimæ disputationis infringe-
re, cum Octavius integra & illibata
habeat singula. Si potest refutari id
quod criminari, inquam, in com-
mune, nisi fallor, compendium pro-
tuli, ut examine scrupuloso nostram
sententiam non eloquentiæ tumore,
sed rerum ipsarum soliditate libremus:
nec auocanda, quod quereris, diutius
intentio, cum doto silentio liceat re-
sponsum Ianuarii nostri iam gestien-
tis audire.

Et

Cap. XV, 2. Si potest refutari id quod crimina-
ris) Locus suspectus. Heraldus incidit post
refutari, & prioribus adnectit. MSS. repu-
tare vel reputari.

eloquentiæ tumore) grandi stilo, tragicis ver-
bis, Horatius Art. Poet. vers. 94

--- tumido delitigatore

3. Ianuarii nostri) Octavii. Nomina enim dispu-
tantium, ut supra diximus, erant, Ianuarius

XVI Et Octavius : Dicam equidem , vt
 potero , pro viribus ; & adnitendum
 tibi mecum est , vt conuiciorum ama-
 rissimam labem verborum veracium
 2 flumine diluamus. Nec dissimulabo,
 principio ita Natalis mei errantem ,
 vagam , lubricam nutasse sententiam,
 vt sit nobis ambigendum , vtrum sua
 eruditio turbata sit , an vacillauerit
 per errorem. nam interim deos cre-
 dere , interim se deliberare variauit,
 vt, propositionis incerto , certior re-
 sponstionis nostræ intentio fundare-
 3 tur. Sed in Natali meo versutiam
 nolo , non credo : procul est ab eius
 sim-

Octavius, Christianus : Cæcilius Natalis, pa-
 ganus : quibus arbiter Marcus Minucius Felix
 intercessit.

Cap. XVI. 1. *verborum flumine*) Quidam *lumi-*
ne, minus apte , & contrarium verbi, quod
 sequitur, *diluamus*. MS. F. Vrsini etiam
flumine ; & Meursius cum VVovvero. Cicero
 de Nat. deor. lib. II cap. VII *Orationis flumine*
reprehensoris sitia diluuntur.

2. *vtum sua oratio turbata sit*) Ouzel. & Sa-
 bæus *tua*, forte metuentes sibi a pronomi-
 num reciprocorum lege. Non coheret,
 quia de Natali Octavius tamquam tertio lo-
 quitur. Et alii boni auctores interdum ne-
 gligant grammaticorum de reciprocatione re-
 gulam.

simplicitate subtilis urbanitas. Quid 4
 igitur ? ut qui rectam viam nescit,
 ubi, ut fit, in plures vna diffinditur,
 hæret anxius, nec singulas audet eli-
 gere, nec vniuersas probare: sic cui
 non est veri stabile iudicium, prout
 infida suspicio spargitur, ita eius du-
 bia opinio dissipatur. Nullum itaque 5
 miraculum est, si Coecilius item talem
 in contrariis ac repugnantibus iacte-
 tur æstu & fluctuetur: quod ne fiat
 ulterius, conuincam, & redarguam,
 quamuis diuersa sint quæ dicta sunt,
 vna veritate confirmata probataque:
 nec dubitandum ei de cetero est, nec
 vagandum. Et quoniam meus frater 6
 erupit ægre se ferre, stomachari, in-
 dignari, dolere, illiteratos, pauperes, im-
 peritos, de rebus cœlestibus disputare;
 sciat omnes homines sine dilectu ætatis,
 sexus, dignitatis, rationis & sensus capa-
 ces

4. *diffinditur*) Fulvius & Rigaltius *diffunditur*.
 Hic etiam addit e MSS. quia viam nescit.

5. *iactetur æstu & fluctuetur*) Meurs. & VVovv.
æstuet, fluctuetur.

6. *meus frater erupit*) non simpliciter dixit,
 sed cum vehementia & indignatione, quam
 cohibere irritatus non potuit, quin erum-
 peret.

ces & habiles procreatos : nec fortuna nactos, sed natura indeptos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alii artium repertores in memorias exierunt, priusquam sollertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, feminudos. at vero diuites facultatibus suis illigatos, magis aurum suspicere consueisse quam cœlum: nostrates pauperes, & commentos esse prudentiam, & tradidisse cœteris disciplinam. Vnde apparet, ingenium non dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, si quicunque de diuinis quærat, sentiat, proferat; quum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur: atque etiam quo imperitior sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam

in memorias exierunt) clari facti sunt & famam consequuti. Plinius Panegyri. cap. LV Ibit in secula fuisse principem, cui florenti & incolumi numquam nisi modici honores, sapientius nulli decernerentur. Et Silius lib. XII vers. 312

factoque in secula ituro

Latantur tribuisse locum;

quoniam non fucatur pompa facundiæ
 & gratiæ, sed, vt est, recti regula
 sustinetur. Nec recuso, quod Cæci-
 lius adserere inter præcipua connixus
 est, hominem nosse se & circumspice-
 re debere, quid sit, vnde sit, quare
 sit, vtrum elementis concretus, an
 concinnatus atomis, an potius a Deo
 factus, formatus, animatus. Quod
 ipsum explorare, & eruere, sine vni-
 versitatis inquisitione non possumus,
 quum ita cohærentia, connexa, con-
 catenata sint, vt nisi diuinitatis
 rationem diligenter excusseris, ne-
 scias humanitatis: nec possis pul-
 chre gerere rem ciuilem, nisi co-
 gnoueris hanc communem omnium
 mundi ciuitatem: præcipue quum
 D a fe-

XVII

2

3

9. *non fucatur pompa facundiæ*) Arnobius lib.
 I. pag. 35. dixit *pompam sermonis*. Et Cas-
 siodorus lib. XI epist. I *Romani eloquii pom-
 pa resplendet*. Elmenhorstius addit Ambro-
 sium, quasi nostrum imitatus in Luc. XV
 comm. 16. etiam *facundiæ pompam* dixerit:
 sed *pompa* in verbis eius cum alio cohæret.
*Quodam, inquit, sonoro facundiæ plausu pom-
 pam magis, quam vtilitatem aliquam demon-
 strantes*. Nihilominus nostri dictionem ex-
 plicationem reddit, & forte ex penu Minucii
 depromptum est.

a feris belluis hoc differamus , quod illa prona , in terramque vergentia , nihil nata sint prospicere , nisi pabulum : nos quibus vultus erectus , quibus suspectus in coelum datus est , sermo & ratio , per quæ Deum agnoscimus , sentimus , imitamur , ignorare nec fas nec licet ingerentem sese oculis & sensibus nostris coelestem claritatem. 4 Sacilegii enim vel maximi instar est , humi quærere , quod in sublimi debeas inuenire. Quo magis mihi videntur , qui hunc mundi totius ornatum non diuina ratione perfectum volunt , sed frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum ; mentem , sensum , oculos denique 5 ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum , tam confessum , tamque perspicuum , quum oculos in coelum sustuleris , & quæ sunt infra circaque lustraueris , quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis , quo

Cap. XVII. 3. *quum illa prona, in terramque b.)*
 Respexit ad Sallustii verba, initio B. Catilinarium, *pecora, quæ natura prona atque venari obedientia sinxit.* Ouidii vox de hoc notissima.

4. *frustis quibusdam temere cohærentibus)* frustis ex atomorum concursione.

quo omnis natura inspiretur, mouea-
tur, alatur, gubernetur? Cœlum ipsum
vide quam late tenditur, quam rapide
voluitur, vel quod in noctem astris di-
stinguitur, vel quod in diem sole lu-
stratur: iam scies, quam sit in eo sum-
mi moderatoris mira & diuina libratio.
Vide & annum vt solis ambitus faciat:
& mensem vide vt luna auctu, senio, la-
bore circumagat. quid tenebrarum &
luminis dicam recurrentes vices, vt sit
nobis operis & quietis alterna repara-
tio? Relinquenda vero astrologis pro-
lixior de sideribus oratio, vel quod re-
gant cursum nauigandi, vel quod
arandi metendique tempus inducant:
quæ singula non modo vt crearentur,
D 2
fie-

6. *mira & diuina libratio*) æquatio motus
cœlestis, quæ omnino a Deo est. *Libratio*
alias, & *perlibratio*, Vitruuii vocabula in aquæ
ductuum argumento, lib. VIII cap. VI.

7. Et luna auctu, senio, labore) SENIVM
decreſcentis lunæ eſt. Plinius lib. VII cap.
XLVIII Annum alii æſtate Enum determina-
bant, & alterum hieme: alii quadriparti-
ſis temporibus, ſicut Arcades, quorum anni
trimeſtres fuere: quidam Luna ſenio, Et Aegy-
ptii LABOR eſt eclipsiſ. Virgilius Georg.
II verſ. 478

Defectus solis varios, lunæque labores.

fierent, disponderentur, summi opificis
 & perfectæ rationis eguerunt : verum
 etiam sentiri, perspici, intelligi, sine
 summa sollertia & ratione non possunt.
 9 Quid? quum ordo temporum hac fru-
 gum stabili varietate distinguitur, non-
 ne auctorem suum parentemque testa-
 tur? ver æque cum suis floribus, &
 æstas cum suis messibus, & autumn
 maturitas grata, & hiberna oliuitas ne-
 cessaria: qui ordo facile turbaretur, nisi
 10 maxima ratione consisteret. Iam pro-
 videntia quantæ, ne hiems sola glacie
 vreret, aut sola æstas ardore torreret,
 autu-

9. *hiberna oliuitas necessaria*) maturitas & messis
 oliuarum, quæ sub hiemem cadit, non quidem
 grata est, ut ver cum floribus, æstas cum suis
 messibus; est autem necessaria. Columella
 lib. XII cap. L. ineunte : *Media est oliuitas*
plerumque initium mensis Decembris.

10. *glacie vreret*) VRENDI verbum de frigore
 Latini dicunt. Ovidius Trist. lib. III eleg. II
 vers 8

Vstus ab assiduo frigore Pontus -

Silius Italicus lib. IV vers. 68

Hostem miles habes fractum, ambustumque
niuosus

Cantibus, atque ægre torpentia membra tra-
hentem

Nec ita soli poetæ, sed historici etiam. Liuius

autumni & veris inferere medium
 temperamentum, vt per vestigia sua
 anni reuertentis occulti & innoxii
 transitus laberentur. Mari intende, 11
 lege litoris stringitur: quidquid arbo-
 rum est, vide, quam e terræ visceri-
 bus animatur: adspice Oceanum, re-
 fluit reciprocis æstibus: vide fontes,
 manant venis perennibus: fluuios in-
 tuere, eunt semper exercitis lapsibus.
 Quid loquar apte disposita recta mon- 12
 tium, collium flexa, porrecta cam-
 porum? quidue animantium loquar
 aduersus sese tutelam multiformem?
 alias armatas cornibus, alias denti-
 bus septas, & fundatas ungulis, &
 spicatas aculeis: aut pedum celeri-
 tate liberas, aut elatione pinnarum.
 Ipsa præcipue formæ nostræ pulchri- 13
 tudo

D 3

lib. LX cap. XLV *Hiems arbores, quæ obno-
 xia frigoribus sunt, deusserrat cunctas.* Curtius
 lib. VII cap. III *Multos exanimavit rigor in-
 solitus niuis: Multorum adussit pedes.*

12. recta Montium) Græca dicendi consuetudo,
 nec vero Latinis ingrata. Sic Curtius lib. V
 cap. III sect. 18 *prona Montium*: Solinus
 cap. de Italia, *portuosa laterum*: & Liuius
 lib. XXV cap. XV extr. **SVBITA BELLI**:
 Tacitus Hist. IV cap. LXXXI *certa Maris*, di-
 xerunt.

XVIII

- tudo Deum fatetur artificem, status rigidus, vultus erectus, oculi in summo, velut in specula, constituti, & omnes ceteri sensus velut in arce compositi. Longum est ire per singula: nihil in homine membrorum est, quod non & necessitatis causa sit, & decoris: & quod magis mirum est, eadem figura omnibus, sed quædam unicuique lineamenta deflexa, sic & similes vniuersi videmur, & inter se singuli dissimiles inuenimur.
- 2 Quid nascendi ratio, quid cupido generandi? nonne a Deo data est? & ut vbera partu maturescence lactescant, & ut tener foetus vbertate lactei ro-
- 3 ris adolescat? Nec vniuersitati solummodo Deus, sed & partibus consulit.
- Bri-

13. *oculi in summo, velut in specula*) Cicero-
nem videtur respexisse, qui lib. II. Nat. deor.
cap. LVI ita tradit: *Oculi, tamquam specula-
tores, altissimum locum obtinent: ex quo plu-
rima conspicientes fungantur suo munere.*

Cap. XVIII. 3 *solummodo*) Mirum, quum idem so-
net, & eodem modo formeretur, quo *tantummo-
do*, vix tamen aliquem Latinorum, præter ec-
clesiasticos, usum esse aduerbio *solummodo*, si
Plinium XXXIV cap. VIII sub finem excepe-
ris, de cuius tamen loci sinceritatem nolim ego
sponsor esse. Usus & Vlpianus Lege de penu-
legata: sed forte Tribonianismus est, quem.

Britannia sole deficitur, sed circumflu-
entis maris tepore recreatur: Aegypti
siccitatem temperat Nilus: colit Eu-
phrates Mesopotamiam, Indus & sere-
re Orientem dicitur, & rigare. Quod 4
si ingressus aliquam domum, omnia
exculta, disposita, ornata vidisses; uti-
que præesse ei crederesi dominum, &
illis bonis rebus multo esse meliorem:
ita in hac mundi domo, quum coelum

D 4

ter-

admodum sine eiusdem legis vir summus Bar-
nabas Brissotius de voce *indeuotio* iudicauit.
Plura Curis nostris Posterioribus.

Britannia sole deficitur) quia hæc Gallia, & magis
Italia, in septentrionem obuersa est. DEFI-
CITVR, passim, ex usu veterum. Cæsar. Civ.
III cap. LXIV *quum graui vulnere esset adfe-
ctus aquilifer, & viribus deficeretur.* Ouidius
Heroid. epist. V. vers. 150

Deficior prudens artis ab arte mea.

Columella lib. IV cap. XXX incunte, quibus
si deficitur agricola. Et Suetonius Aug. cap.
LXXXIV *quamuis non deficeretur.*

circumfluentis maris tepore) Cicero lib. II de Nat.
deor. cap. X *Maria agitata ventis ita tepescunt,
& intelligi facile possit, in tantis illis humoribus
inclusum esse calorem.*

Aegypti siccitatem temperat Nilus) Vide præter
multos alios Plinii Panegyricum cap. XXX.

Colit Euphrates Mesopotamiam) Lege Curtium
lib. V cap. I. sect. 12. 15.

terramque perspicias, prouidentiam,
ordinem, legem; crede esse vniuersita-
tis dominum parentemque ipsis sideri-
bus & totius mundi partibus pulchrio-
rem. Ni forte, quoniam de prouiden-
tia nulla dubitatio est, inquirendum
putas, vtrum vnus imperio, an arbi-
trio plurimorum cœleste regnum gu-
bernetur: quod ipsum non est multi
laboris aperire cogitanti imperia ter-
rena, quibus exempla vtique de cœlo:
quando vnquam regni societas aut cum
fide cœpit, aut sine cruore desiit? O-
mitto Persas de equorum hinnitu au-
gurantes principatum; & Thebanorum
par

5. quibus exempla vtique de cœlo) subaudi sunt.
quando vnquam regni societas) Ennius apud Cice-
ronem de Offic. lib. I. cap. VIII dicit.

Nulla sancta societas nec fides regni est.
Plura passim huius argumenti leguntur. Se-
neca Thyeste vers. 444

non capit regnum duos:
& Agamemnone vers. 259
Non regna socium ferre, nec tædæ sciunt.

6. Omitto Persas de equorum hinnitu) Vide Iustin.
lib. I cap. X.

Thebanorum par mortuum fabulam) Manu scripti
libri *permortuam fabulam*. Vnde Rigaltius,
Meursiusque fecerunt *par mortuum*, Eteoclem

par mortuum, fabulam transeo : ob pa-
 storum & casæ regnum de geminis hi-
 storia notissima est : generi & soceri
 bella toto orbe diffusa sunt : & tam
 magni imperii duos fortuna non ce-
 pit. Vide cetera : rex vnus apibus, 7
 dux vnus in gregibus, in armentis re-
 ctor vnus : tu in cœlo summam po-
 testatem diuidi credas , & scindi veri
 illius ac diuini imperii totam pote-
 statem ? quum palam sit parentem
 omnium Deum nec principium habe-
 re, nec terminum : qui natiuitatem
 omnibus præstet, sibi perpetuitatem :
 qui ante mundum fuerit sibi ipse pro
 mundo : qui vniuersa , quæcunque
 sunt, verbo iubet , ratione dispen-
 sat , virtute consummat. Hic nec 8
 D s vide.

& Polynicem, Oedipi filios, quibus regnum
 alternis annis moderandum pater relique-
 rat : post primum vero Eteoclis annum,
 quum Polynices successurus esset, famosum
 illud bellum Thebanum exarsit, quo duo hī
 fratres se mutuo interfecerunt. *Hyginus fab.*
 LXVII, LXVIII.

de geminis historia) Romulo & Remo.

generi & soceri bella) Pompeii & Cæsaris, quorum
 illi parem ferre, huic superiorem, graue erat.
Flor. IV. cap. II. & Lucan. lib. I vers. 125

8. *Hic nec sideri potest; visu clarior est*) Prudentius
 passione Romani vers. 311 seqq. hoc præclare

- videri potest ; visu clarior est : nec
 comprehendi ; tactu prior est : nec
 æstimari ; sensibus maior est, infini-
 tus , immensus , & soli sibi tantus,
 quantus est notus : nobis vero ad in-
 tellectum pectus angustum est : &
 ideo sic eum digne æstimamus , dum
 9 inæstimabilem dicimus. Eloquar
 quemadmodum sentio , magnitudinem
 Dei, qui se putat nosse, minuit : qui
 non vult minuere, non nouit. nec
 nomen Dei quæras : Deus nomen est.
 illic vocabulis opus est , quum per
 singulos propriis appellationum in-
 signibus multitudo dirimenda est.
 10 Deo, qui solus est, D E I vocabulum
 totum est. quem si patrem dixerò,
 terrenum opineris : si regem, carna-
 lem suspiceris : si dominum, intelliges
 vtique mortalem. Aufer additamen-
 ta nominum, & perspicias eius clarita-
 tem. Quid? quod omnium de isto ha-
 beo consensum. Audio vulgus, quum
 11 ad

his verbis edisseruit :

*Deus perennis, res inæstimabilis,
 Non cogitando, non videndo clauditur :
 Excedit omnem mentis humana modum,
 Nec comprehendi sensibus nostris valet,
 Extraque & intus implet ac superfluit.*

ad cœlum manus tendunt, nihil aliud
quam DEVM dicunt: & DEVS MA-
GNVS EST: & DEVS VERVS EST:
& , SI DEVS DEDERIT.

Vulgi
iste naturalis sermo est, an Christiani
confitentis oratio? & qui Iouem prin-
cipem volunt, falluntur in nomine,
sed de vna potestate consentiunt.

Audio poëtas quoque vnum patrem
diuum atque hominum prædicantes,
& talem esse mortaliū mentem,
qualem parens omnium Deus indu-

xerit. Quid Mantuanus Maro? non-

ne apertius, proximius, verius? *Prin-*
cipio (ait) *cœlum, & terras, & cetera*

mundi membra spiritus intus alit, &
infusa mens agitat. Inde hominum pe-

cudumque genus, & quidquid aliud ani-
malium. Idem alio loco mentem istam

& spiritum Deum nominat. Hæc enim
eius verba sunt:

--- Deum namque ire per omnes

Terrasque tractusque maris, cœlumque
profundum.

Vnde

II. DEVM dicunt) vid. Tertull. Apol. cap.
XVII.

Cap. XIX. 2 *Principio, ait, cœlum*) lib. VI Aeneid.
a versu 724.

3. *Idem alio loco*) lib. IV Georgicor. vers. 221.

XIX

2

3

4 unde homines, & pecudes, unde im-
ber, & ignes. Quid aliud & a nobis
Deus, quam mens, & ratio, & spiri-
tus prædicatur? Recenseamus, si pla-
cet, disciplinam philosophorum, de-
prehendes eos, etsi sermonibus va-
riis, ipsis tamen rebus in hanc vnam
5 coire & conspirare sententiam. Omit-
to illos rudes & veteres, qui de suis
dictis sapientes esse meruerunt. Sit
Thales Milesius omnium primus, qui
primus omnium de cœlestibus dispu-
tauit. Is Milesius Thales rerum ini-
tium aquam dixit: Deum autem
eam mentem, quæ ex aqua cun-
cta formauerit. Vides philosophi
principalis nobiscum penitus opinio-
nem consonare. Sed altior & subli-
mior

5. *qui primus omnium de cœlestibus)* Lactantius
lib. I. Institut. cap. V sect. 16 *Thales Milesius,*
qui unus e septem sapientum numero fuit, qui-
que primus omnium quæsisse de causis naturali-
bis traditur; aquam esse dicit, ex qua nata
sunt omnia.

Deum autem eam mentem, quæ ex aqua) Hæc
ibidem Lactantius, ex nostro hausta, adposuit:
Quæst. cap. XXXVII, qui, *Thales*, inquit, *ex*
aqua dixit constare omnia.

Sed altior & sublimior aquæ & spiritus ratio) Hæc
verba Christianorum *πάλιν γενεσίαν* spirant,

mior aquæ & spiritus ratio, quam ut
 ab homine potuerit inueniri, a Deo
 tradita. Anaximenes deinceps, & post 6
 Apolloniates Diogenes, æra Deum
 statuunt, infinitum & immensum. Ho-
 rum quoque similis de diuinitate con-
 sentio est. Anaxagoræ vero descri- 7
 ptio & modus, infinitæ mentis Deus
 dicitur. Et Pythagoræ Deus est ani-
 mus, per vniuersam rerum naturam
 commeans, & intentus: ex quo etiam
 animalium omnium vita capiatur. Xe- 8
 nophanem notum est, omne infini-
 tum

quæ post cuncta formauerit, inserta erant, loco
 plane alieno. Nisi ergo pii hominis glossema,
 quod e margine irrepsit, dicemus; cum sum-
 mo viro Io. Fr. Gronouio Observ. in Eccles.
 Script. cap. VII p. 80 huc deducamus.

6. *Anaximenes & post Apolloniates*) Cicero lib.
 I. Nat. deor. cap. X *Anaximenes æra Deum
 esse statuit.* Adde Lactantium d. l. sect. 19.
 De Diogene Apolloniate ibidem Cicero cap.
 XII *Quid ær, quæ Diogenes Apolloniates sti-
 tur Deo, quem sensum habere potest, aut quam
 formam Dei?*

7. *Anaxagoræ descriptio & modus*) Ex Ciceronis
 lib. I Nat. deor. cap. XI de promptum.
commeans & intentus) Ciceronis verba de Py-
 thagoræ sententia, ex dicto cap. XI lib. I
 N. D.

8. *Xenophanem*) Xenophanes Colopheniensis gene-

rum cum mente Deum tradere : & Antisthenem, populares deos multos, sed naturalem vnum præcipuum : Speusippum, vim naturalem, animale, qua omnia regantur, Deum nosse.

- 9 Quid Democritus? quamuis atomorum primus inuentor, nonne plerumque naturam, quæ imagines fundat, & intelligentiam, Deum loquitur? Straton quoque & ipse naturam: etiam Epicu-

re, princeps disciplinæ Megaricorum, Cic. IV Acad. cap. XLII.

infinitum cum mente, Deum) Ciceronis & hæc sunt sæpe dicto lib. I. Nat. deor. cap. XI, Xenophanes, inquit, mente adiuncta, omne præterea, quod esset infinitum; Deum voluit esse. Antisthenem populares deos multos) Cicero ibidem cap. XIII.

Speusippum, vim naturalem) Eodem cap. XIII Speusippus Platonem auunculum subsequens, & vim quandam dicens, qua omnia regantur, eamque animale, euellere ex animis conatur cognitionem deorum.

9. *naturam quæ imagines fundat) Ciceronem cap. XII lib. I de Nat. deor. etiam hoc loco Minucius sequutus est. Democritus, inquit, tum imagines, earumque circuitus in deorum numero refert; tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat; tum scientiam intelligentiamque nostram: id quod maximum ibi errorem vocat.*

Straton quoque & ipse naturam) Stato Lampiscenus, auditor Theophrasti, ὁ Φυσικὸς appella-

Epicurus ille, qui deos aut otiosos fingit, aut nullos, naturam tamen superponit. Aristoteles variat, & adsignat tamen vnam potestatem. Nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. Heraclides Ponticus quoque Deo diuinam mentem, quamuis varie, adscribit. Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus & Cleanthes, sunt & ipsi multiformes, sed ad vnitatem prouiden-

tus, omnem vim diuinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi habeat, sed careat omni sensu & figura. Cicero ibidem cap. XIII.

Aristoteles variat) ibidem.

IO. *Heraclides Ponticus) ex Platonis schola progressus.*

quamuis varie) Vide Ciceronem eodem cap. XIII. quamuis & ibi varie in diuersis codicibus legatur.

II. *Theophrastus & Zenon) ille auditor Aristotelis, & in schola successor: hic princeps Stoicorum.*

Chrysippus & Cleanthes) Chrysippus Stoicus, Cleanthis successor; Cleanthes successor Zenonis. Chrysippus dixit, vim diuinam in ratione esse positam, & vniuerso naturæ animo atque mente: ipsumque mundum Deum esse. Cicero dicto lib. I. N. D. cap. XV. De Cleanthe ibidem cap. XIII.

- dentia omnes reuoluuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo æthera, plerumque rationem
- 12 Deum differuit. Zenon, eiusdem magister, naturalem legem atque diuinam, & æthera interim, interdumque rationem, vult omnium esse principium. Idem interpretando Iunonem aëra, Iouem cœlum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, & ceteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit grauitate & reuincit errorem.
- 13 Eadem fere Chrysippus, vim diuinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem necessitatem Deum credit: Zenonemque interpretatione physiologiæ in Hesiodi, Homeri

plerumque rationem Deum differuit) Cicero d. l. nihil ratione censet esse diuinus.

12. *interpretando Iunonem aëra) Lege Ciceronem ibidem cap. XIV. Tertullianus egregie adv. Marcion. lib. I cap. XIII Ipsa vulgaris superstitio communis idololatriæ quum in simulacris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus suum ingenio obumbrat, figurans Iouem in substantiam feruidam, & Iunonem eius in aëriam, Vestam in ignem, & Camenas in aquas, & Magnam matrem in terram.*

meri, Orpheique carminibus imitatur. Babylonio etiam Diogeni disciplina est
 exponendi & differendi, Iouis partum, 14
 & ortum Mineruæ, & hoc genus, rerum
 vocabula esse, non deorum. Nam So- 15
 craticus Xenophon formam Dei veri
 negat videri posse, & ideo, quæri non
 oportere. Aristo Chius, comprehendendi
 omnino non posse. vterque maiestatem
 Dei, intelligendi desperatione, fense-
 runt. Platoni apertior de Deo, & re- 16
 bus ipsis, & nominibus oratio est: &
 quæ tota esset cœlestis, nisi persuasionis
 ciuilis nonnunquam admixtione for-
 desceret. Platoni itaque in Timæo 17
 E Deus

14. *Babylonio Diogeni*) Librum ille inscripserat
de Minerua, quo partum Iouis ad physiolo-
 giam traducens, deiunxit a fabula. *Cicer.*
dicto lib. I. N. D. cap. XV.

15. *Socraticus Xenophon*) qui quatuor libros
ἀπομνημόνων, de Dictis Socratis compo-
 suit, quorum quarto libro p. 467 ea scripsit,
 quæ ad Lactantii librum de Ira cap. XI lect.
 XIII adlegauimus.

Aristo Chius) Stoicus, Zenonis discipulus, eu-
 ius errorem Cicero dicto loco cap. XIV per-
 stringit, quod *neque formam Dei intelligi posse*
censeat, neque in diis sensum esse dicat: dubi-
retque omnino, Deus animans, nec ne sit.

17. *Platoni itaque in Timæo*) Ad hæc Platonis
 verba etiam Lactantius lib. I Instit. Div. cap.

Deus est ipso nomine mundi parens,
 artifex animæ, cœlestium terrenorum-
 que fabricator: quem & inuenire dif-
 ficile præ nimia & incredibili potesta-
 te, & quum inueneris, in publi-
 cum dicere impossibile præfatur. Ea-
 dem fere ista quæ & nostra sunt. nam
 & Deum nouimus, & parentem omni-
 um dicimus, & numquam publice,
 nisi interrogati, prædicamus. Expo-
 sui opiniones omnium ferme philoso-
 phorum, quibus illustior gloria est,
 Deum vnum multis licet designasse
 nominibus: vt quiuis arbitretur aut
 nunc Christianos philosophos esse,
 aut philosophos fuisse iam tunc Chri-
 stianos. Quodsi prouidentia mundus
 regitur, & vnius Dei nutu guberna-
 tur, non nos debet antiquitas imperi-
 torum, fabellis suis delectata vel
 capta, ad errorem mutui rapere con-
 sensus: quum philosophorum suorum
 sententiis refellatur, quibus & rationis
 & vetustatis adsistit auctoritas. Maio-
 ribus

VIII ineunte prouocat. Græca sunt pag. 477
 ed. Basil. τὸν μὲν ποιητὴν καὶ πατέρα
 τῶδε τῷ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ
 εὐρόντα εἰς πάντα ἀδύνατον λέγειν,
 hoc est, opificem & patrem mundi inuenire
 difficile: inuentum vulgo eloqui, impossibile est.

ribus enim nostris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere crediderint etiam alia monstrosa miracula: Scyllam multiplicem, chimæram multiformem, & hydram felicibus vulneribus renascentem, & Centauros, equos suis hominibus inplexos: & quidquid famæ licet

E 2

fin-

Cap. XX 3. *Scyllam multiplicem*) quia fingunt poetæ sex capita, duodecim pedes habere. Homerus *Odyssæ* vers. 89.

Τῆς ἥτοι πόδες εἰσὶ δώδεκα πάντες
ἄωροι,

Ἐξ δὲ τε οἱ δειράι περιμήκεες, ἐν δὲ
ἑκάσῃ

Σμερδαλίη κεφαλῇ, ἐν δὲ τρίστοιχοι
ὀδόντες.

Hoc est: Huius utique pedes sunt duodecim, omnes fœdi: sex autem illi colla prælonga, in singulis autem horrendum caput inerat, & tres ordines dentium. Quid sit proprie, & unde fabula nata, ostendit Tzetzes ad Lycophron. vers. 45.

Chymæram multiformem) leonis, draconis & capræ habentem formas. Idem Homerus *Iliad.* Zv. 181

Πρὸ φελέων, ὅπιθεν δὲ δράκων, μέσση
δὲ χίμαιρα.

Id est, Ante leo, post draco, media capræ hiberna.

Quamobrem *triformem Chimæram* Horatius dixit lib. I, oda XXVII: & Hygino fab. LVII auctore tripartito ore flammæ spirare ferebatur.

hydram renascentem) Lernæam ab Hercule confectam.

Centauros equos suis hominibus inplexos) Thessaliæ populus Centauri, pars Lapitharum, auctores equestris militiæ. Manilius lib. IV vers. 108 de sidere Centauri; duplici

- 4 fingere, illis erat libenter audire. quid illas aniles fabulas, de hominibus aues, de feris homines, & de hominibus arbores atque flores? quæ si essent facta, fierent quæ fieri non possunt; ideo nec facta sunt. Similiter ac vero erga deos quoque maiores nostri improuidi, creduli, rudi simplicitate crediderunt: dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre, dum gestiunt eorum memorias in statuis detinere: sacra facta sunt quæ fuerant adsumpta solatia.
- 6 Denique antequam commerciis orbis pateret, & antequam gentes ritus suos moresque miscerent, vnaquæque natio conditorem suum, aut ducem inclutum, aut reginam pudicam sexu suo fortio-rem, aut alicuius muneris vel artis repertorem venerabatur, vt ciuem bonæ memoriæ. sic & defunctis præmium, & futuris dabatur exemplum. Lege Stoicorum scripta, (vel scripta sapientium) eadem mecum recognosces, ob merita virtut-

*duplici Centaurus imagine fulget,
Pars hominis, tergo pectus commissus equino.*

6. muneris vel artis repertorem) Lege Lactantium lib. I. Institut. cap. XI sect. 45, & cap. XV sect. 2.

virtutis aut muneris deos habitos. Euhemerus exsequitur & eorum natales, patrias, sepulcra dinumerat, & per provincias monstrat: Dictæi Iouis, & Apollinis Delphici, & Phariæ Isidis, & Cereris Eleusinæ. - adsumptos in deos loquitur, qui errando inuentis nouis (frugibus) vtilitati hominum profuere. In eandem sententiam & Persæus philosophatur, & adnectit inuentas fruges & fru-

E 3

fru-

Cap. XXI 2. Euhemerus exsequitur) Euhemerus, antiquus scriptor, historiam deorum composuerat, quam vertit vel exscripsit Ennius *Lactant. l. cap. XI. sect. 33. cap. XIII. sect. 14.*

Dictæi Iouis) Cretensis, a Dicta vel Dictæo, Cretæ monte. Sepulcrum Iouis Lactantius lib. I cap. XI sect. 46. descripsit.

Phariæ Isidis) Aegyptii numinis, quæ antea Io, Inachi filia. *Lactant. ibid. sect. 20.* Qui mythologiam naturaliter interpretantur, de Terra intelligunt. Vide Macrobi. Saturn. l. cap. XX.

Cereris Eleusina) Supra cap. VI sect.

adsumptos) quibusdam videtur nomen deesse.

Persæus philosophatur) Persæus (sic scribit di-phongo Lactantius in Zenone, Περσαίος, alii *Perseus*) Zenonis discipulus, & ipse Citticus genere. de hoc Cicero lib. I Nat. deor. cap. XV *Persæus, Zenonis auditor, eos dicit esse habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitæ cultum esset inuenta: ipsasque res vitales & salutare, deorum esse vocabulis nuncupatas.*

70 M. MINVCII FELICIS

frugum ipsarum repertores iisdem nominibus, vt Comicus sermo est, Venerem sine Libero & Cerere frigere. Alexander ille magnus Macedo insigni volumine ad matrem suam scripsit, metu suæ potestatis proditum sibi de diis hominibus a sacerdote secretum: ille Vulcanum facit omnium principem, & postea Iouis gentem. Dispice Isidis ad hiron-

4. *Alexander ille magnus Macedo*) Vocem *Macedo* abundare V Vovverus iudicat, de ceptus cetera cum Athenagora *Apolog.* Cypriano *idol.* *San.* & Augustino *Cib. D. VIII cap. V & XXVII*, dum Macedoni Magno tribuunt, quod haud dubie Alexandri polyhistoris est, qui *Cornelii* nomen, Suida teste, adsumsit a Cornelio Lentulo, cui, captivus Syllanis temporibus venditus fuerat, post manu missus; Milesius Suidæ Stephano in *Ethnicis* Cotyaeus ex Phrygia ἐπιχρήτω. Is enim præter infinita alia scripsit Αἰγυπτιακά, auctore eodem Byzantio chorographo in *Τετυρίς*. Tertullianus de *Pallio* cap. III *Cedo iam de vestro, quod Aegyptii narrant, & Alexander digereit, & mater legit.* MATER, Salmasio Ius est: Rigaltio, huius polyhistoris.

3. *Isidis ad hirundinem, sistrum*,) Sistrum crepitaculum in sacris Isiacis. Ausonius *epist. XXV* ad Paullinum vers. 22.

Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Quid vero *ad hirundinem*? an avis in Isiacis insignibus? an serpens, quæ *chelidonia* Græce, Nilo propria, quod contendit Salmasius ad So-

rundinem, fistrum, & dispersis membris
 inanem tui Serapidis siue Osiridis tu-
 mulum. considera denique sacra ipsa &
 mysteria: inuenies exitus tristes, fata,
 & funera, & luctus atque planctus mi-
 ferorum deorum. Isis perditum filium
 cum Cynocephalo suo & caluis sacer-

E 4

doti-

lin. p. 243? Serpens fane in putidis illis sacris
 siue signis memoratur. Ouidius Metamorph.
 IX vers. 692

*Sistraque erant, numquamque satis quaesitus
 Osiris,*

Plenaque somniferi serpens peregrina Beneni.

5. *dispersis membris inanem tumulum*) Osiris, qui
 idem Serapis, a Typhone fratre interfectus, &
 in frustra, quæ dispersit ille, concisus, Iside
 vxore operam dante, plura sepulcra nactus est,
 sed inania, quum vix vni, quod occultabatur,
 collecta frustra, quæ supererant, inferri po-
 zuerint. Diodor. Sicul. lib. I. cap. XXI. Hinc
 religio ad tumulum Serapidis.

7. *cum Cynocephalo suo*) In monstrosis Aegyptio-
 rum diis erat etiam Anubis canino capite. Vir-
 gilius XIII Aeneid. vers. 698

*Omnigenumque deum monstra, & latrator
 Anubis.*

Lucanus lib. VIII vers. 822

*Semideosque canes, & sistra iubentia luctus
 Et quem tu planges hominem testaris Osirim.*
 Heic vero videtur primus sacerdos Anubis,
 aut qui monstrosum simulacrum quærentibus
 præferebat, significari. nam mox de ipso:
inuentor gloriatur.

dotibus luget, plangit, inquit, & Isiaci miseri cædunt pectora, & dolorem infelicissimæ matris imitantur. mox invento paruulo gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur: nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inueniunt, vel inuenire quod perdunt. Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? hæc tamen Aegyptia quondam, nunc & sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, & serpente circumdata, erro-

& caluis sacerdotibus) Ludouicus Carrio Emend. II cap. XVIII restituit, quum vulgo legeretur *altis*, Calai autem Isidos sacerdotes. Martialis lib. XII epigram. XXIX

Linigeri fugiunt calui, sistrataque turba.

Et Prudentius lib. I adv. Symmach. V. 630

*Isidis amissum semper plangentis Osirim
Mimica ridendaque suis solemnia caluis.*

9. *Ceres facibus accensis*) in monte Aetna, ut noctes æque ac die filiam raptam quæreret. Ouidius Pastor. IV vers. 493 de Aetna:

Illic accendit geminas pro lampade pinus.

Et Prudentius Romano vers. 236

Facem recincta bestia prætendit Ceres.

serpente circumdata) Sic regius cod. M. S. adfirmante Herald. Vulgo *circumlata*, id est circumnuecta, nam Ouidius d. I. vers. 497. de Cerere:

frenatos curribus angues

lungit, & aquoreas sicca præerrat aquas.

errore subreptam, & corruptam Libe-
 ram anxia & sollicita vestigat. hæc sunt
 Eleusinia. At quæ Iouis sacra sunt? nu- 10
 trix capella est, & auido patri subtrahi-
 tur infans, ne voretur: & Corybantum
 cymbalis, ne pater audiat vagitus, tin-
 nitus eliditur. Cybelen Dyndimenam 11
 pudet dicere, quæ adulterum suum in-
 feliciter placitum, quoniam & ipsa de-
 E 5 for-

Liberam anxia vestigat) LIBERAM, Proserpinam
 Cicero in Ver. VI cap. XLVIII *Vetus est hæc
 opinio insulam Siciliam totam esse Cereri & Libe-
 ra consecratam: & interiectis paucis: & ra-
 ptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam
 vocant, ex Ennensium nemore.*

hæc sunt Eleusinia) sacra, caerimoniarum, mysteria:
 10. *nutrix capella*) Amalthæa. Callimachus hy-
 mno in Iouem v. 48.

οὐ δ' ἐθύσαο πίονα μαζόν

Αἰγὸς Ἀμαλθείης.

*hoc est: Tu autem traxisti pingue ubi capra Amal-
 theæ. Scholiastes ibi: Ἀμαλθείης. Οὕτως
 ἐκαλεῖτο ἡ Αἴξ τὸν Δία θρέψασα. La-
 ctantius lib. I cap. XXI sect. 38 Capella est Amal-
 theæ nympha, distinguens Amaltheam a capella.
 Corybantum cymbalis*) Ovidius Fast. IV vers. 210.
 Hyginus fab. CXXXIX. Lactantius lib. I. cap.
 XIII. sect. 4.

II. *Cybelen Dyndimenam*) Dyndimus mons Phrygiæ,
 imminens vrbi Pessinuntii: a quo Δυνδιμηνή
 Magna mater. Strab. lib. XII pag. 190. & alius
 huius nominis prope Cyzicum, cum eiusdem
 diuæ fano, ibid p. 196.

74 M. MINUCII FELICIS

formis, & vetula, vt multorum deorum
 mater, ad stuprum inlicere non pote-
 rat, exsecuit, vt deum scilicet faceret
 12 eunuchum. Propter hanc fabulam Galli
 eam & semiuiri sui corporis supplicio
 colunt. hæc iam non sunt sacra: tor-
 13 menta sunt. Quid formæ ipsæ, & ha-
 bitus? nonne arguunt ludibria & dede-
 cora deorum vestrorum? Vulcanus
 claudus deus, & debilis: Apollo tot æta-
 tibus levis: Aesculapius bene barbatus,
 etsi semper adolescentis Apollinis fili-
 us: Neptunus glaucis oculis, Minerua
 cæsiis, bubulis luno, pedibus Mercuri-
 us alatis, Pan vngulatis, Saturnus com-
 pedi-

12. Galli eam & semiuiri) GALLI, exseci
 Cybeles sacerdotes, dicti a Gallo Phrygiæ
 fluuiio, qui

*Inter - - viridem Cybelen altasque Celenas
 Amnis it insana, nomine Gallus, aqua,
 Ouidius Fact. IV vers. 363.*

13. Aesculapius bene barbatus) Phallicus poeta
 carmine XXXVI

*Intonsa semper Aesculapio barba est.
 Vnde ludibrium Dionysii, tyranni Siculi, qui
 Aesculapii Epidauri barbam auream demi iussit,
 neque enim conuenire barbatum esse filium, quum
 in omnibus fanis pater imberbis esset. Cicero
 III Nat. deor. cap. XXXIV.*

Pan vngulatis) Silius lib. XIII vers. 326 seqq.
 habitum Panis descripsit: de pedibus sic,

peditis: Ianus vero frontes duas gestat,
 quasi & auersus incedat. Dina interim
 est alte succincta venatrix: & Ephesia
 mammis multis & vberibus exstructa:
 & Triuia trinis capitibus, & multis ma-
 nibus horrida. Quid ipse Iuppiter ve-
 ster? modo imberbis statuitur, modo
 barba-

14

15

Vix illa inscribens terra vestigia cornu.

& post paullo, versu 338

Cornipedem tulerit praecisa per auia plantam.
Ephesia mammis multis & vberibus) Hieronymus
 proemio in Epistol. ad Ephesios: Scribebat
 (Paulus) ad Ephesios Dianam colentes, non hanc
 Venatricem, quae arcum tenet; sed illam multi-
 mammiam, quam Graeci πολύμαθον vocant,
 ut scilicet ex ipsa quoque effigie mentirentur
 omnium eam bestiarum & viventium esse nutri-
 cem.

& *Triuia trinis capitibus)* TRIVIA Dina dicta
 secundum Varronem lib. VI de LL cap. II
 quod in trivio ponitur fere in oppidis Graecis.
 Poetae triformem cognominant. Horatius
 lib. III oda XXII in Dianam, *Dinae triformis.*
 Virgilius Aeneid. IV vers. 511.

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Diana.

& *multis manibus horrida)* Talis cernitur in ve-
 teri nummo, quem doctissimus vir Nic. Ri-
 galtus apud Io. Bapt. Altinum vidit.

15. *modo imberbis statuitur)* ut in nummo Va-
 lerini: & simulacrum ἄκείχον πωγένηα,
imberbe, apud Pausaniam Eliac. I cap. XXIV,
 & Achaic. cap. XXIII Ovidius Fast. III vers. 437,
Iuppiter est iuuenis, iuueniles adspice vultus,
quem Visionem appellauerunt,

76 M. MINVCII FELICIS

16 barbatus locatur: & quum Ammon dicitur, habet cornua: & quum Capitolinus, tunc gerit fulmina: & quum Latiaris, cruore perfunditur: & quum Fere-trius, opimis induitur. Et ne longius multos Ioues obeam, tot sunt Iouis monstra, quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, vt Virgo inter astra

modo barbatus locatur) Sic in plerisque nummis. Prudentius passione Romani vers. 271

Ars seminandis efficax erroribus,

Barbam rigentem dum Iouis circumplicat.

quum Ammon dicitur habet cornua) Vide nummum ab Isaaco Vossio ad Pomponium Melampag. 34 expressum. Lucanus lib. IX vers. 512 de Ammonis oraculo:

- - - . *Stat corniger illic*

*Iuppiter, et memorant, sed non aus fulmina
sibrans*

Aus similis nostro, sed tortis cornibus Ammon.

opimis induitur) Gronouii coniectura est. Vulgo, *non auditur*, quod nihil est. *Opima* autem simpliciter, sine *spoliorum* adiecto vocabulo, sic dici, ad Curtium lib. III cap. XI, & Plinii Panegy. cap. XVII probauimus. Addo Silium lib. III vers. 587 in Iouis Oratione:

gratusque mihi Marcellus opimis.

Et lib. XII. vers. 280

ferret quum victor opima tonanti.

16. *Erigone suspensa de laqueo*) Erigone, Icarii filia. Fabula est apud Hyginum CXXX. Variarum veterum de origine Virginis celestis opiniones, quam alii Iouis, alii Astræi filiam, alii

stra ignita sit. Castores alternis moriuntur, ut viuant: Aesculapius, vt in deum surgat fulminatur: Hercules, vt hominem exuat, Oetaeis ignibus concrematur. Has fabulas & errores & ab **XXII** imperitis parentibus discimus, & quod est grauius, ipsis studiis & disciplinis elaboramus, carminibus praecipue poetarum

Icarii dixere. Vide Theonem scholiasten in Arati versum 98.

Castores alternis moriuntur) Pollux, Iouis filius, fingitur alternam diuinitatem fratri Castori, mortali parente genito, impetrasse. Dixi plura ad Siliu Italici lib. IX versum 295

Alternusque animae mutata Castore Pollux,
Adde Seruium ad Aeneid, VI. versum 121
Si fratrem Pollux alterna morte redemit.

Aesculapius fulminatur) quia Hippolytum in vitam reuocauerat, quod ne pluribus praestaret, accusatum a Plutone Iuppiter fingitur fulmine prostrauisse. *Diodor. Sicul. lib. IV lib. LXXIII* Apollodorus lib. III cap. X sect. 4. inuidia Iouis tribuit, ne alios medendi artem doceret, ideoque ἐκέραιωνσεν αὐτὸν, fulmine ipsum interfecisse. Eratosthenes in Catasterismis scribit in astra relatum Ophiuchum vocari, idque fecisse Iouem χαρίζόμενον Ἀπόλλωνι, in gratiam Apollinis genitoris.

Oetaeis ignibus concrematur) ignibus in monte Oeta, qui in finibus Thessaliae est & Herculis rogo nobilitatus. Vide Ouidium Metamorph. IX vers. 204. Senecam in Hercule Oetaeo.

- tarum, qui permirum quantum veri-
 2 tati ipsi sua auctoritate nocuere. Et
 Plato ideo præclare Homerum illum
 inclutum, laudatum & coronatum, de
 ciuitate, quam in sermone instituebat,
 3 eiecit. Hic enim præcipuus bello Tro-
 ico deos vestros, etsi ludos facit, tamen
 in hominum rebus & actibus miscuit,
 hic eorum paria composuit, sauciauit
 Venerem, Martem vinxit, vulnerauit,
 4 fugauit, Iouem narrata Briareo libera-
 tum,

Cap. XXII. 2. *quam in sermone instituebat, eiecit*)
 IN SERMONE, in dialogo II de Republica
 p. 389. Vbi enim de iis dixerat, quæ Home-
 rus & Hesiodus de diis suis tradiderat; ait,
 ἔτοι οἱ λόγοι χαλεποὶ, καὶ ὁ ἐκτέλει
 ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει, ὅδε λεκτέον νέω
 ἀκρόντι.

2. *eorum paria composuit*) gladiatorium verbum
 Vide quæ diximus ad Ciceronis lib. II ep. VIII
(sauciauit Venerem) scripsit Iliad. E. vers. 336. Venerem
 a Diomede vulneratam esse, quod ipse Diome-
 des apud Virgilium Aen. XI vers. 177 fatetur.
Veneris Diolani vulnere dextram.

Martem vinxit) scripsit Martem ab Oto & Ephial-
 te gigantibus victum & tredecim mensibus in
 vinculis detentum fuisse, Iliad. E. vers. 385.
 4. *Iouem narrat a Briareo liberatum*) Iliados A
 vers. 399 seqq. vbi Didymom lege. Briareum
 autem gigantem, qui & Aegæon est, Thetis Ioui
 auxilio adduxit, quum Iuno, Neptunus, Pallas,

tum, ne a diis ceteris ligaretur: & Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus flevisse: & cesto Veneris inlectum, flagrantius, quam in adulteras soleat, cum Iunone vxore concumbere. Alibi Hercules stercora egerit, & Apollo Admeto pecus pascit: Laomedonti vero muros Neptunus instituit, nec mercedem operis

& Appollo ipsum vincituri essent. Hunc postea, quum cœlum cum sociis oppugnaret, Iuppiter sub Aetnam montem deiecit. *Virgil. X. vers. 565. & Callimach. hymno in Delum 6. 141.*

(Sarpedonem filium) Sarpedonem filium Iouis, regem Lyciæ, bello Troiano a Patroclo interfectum. *Iliad. II 6. 433 seqq.*

(cruentis imbribus fleuisse) Homerus dicto libro v. 459.

Αἱματοέσσας δὲ ψιάδας κατέχευεν
ἔραζε,

id est, sanguineas guttas defudit in terram.

(cesto Veneris) Κεστὸν ἱμάντα Homerus vocat *Iliad. E vers. 214.*

ὅς οἱ θελκτήρια πάντα τέτυκτο,
cui omnes illecebre sint indita.

5. *(Hercules stercora egerit)* purgando stabulum Augæ, regis Eleorum. *Bausan. Eliac. I. cap. I, Diodor. Sicul. lib. IV cap. XIII.* Dixi plura ad Cinxæ Orat. p. 611.

Appollo Admeto pecus pascit) turpis amoris causa: Vide quæ diximus ad Lactantii lib. I. cap. X sect. 3. Admetus rex Pchioridis.

Laomedonti muros Neptunus) Hygin. fab. LXXXIX Lactant. d. I.

- operis infelix structor accipit : illic
 Vulcanus Iouis fulmen cum Aeneæ
 armis in incude fabricatur : quum
 coelum & fulmina & fulgura longe
 ante fuerint, quam Iuppiter in Creta
 nasceretur : & flammæ veri fulminis
 nec Cyclops potuerit imitari, nec
 6 ipse Iuppiter non vereri. Quid lo-
 quar Martis & Veneris adulterium
 deprehensum? & in Ganymedem Iou-
 vis stuprum cœlo consecratum? quæ
 omnia in hoc prodita, vt vitiis homi-
 num quædam auctoritas pararetur.
 7 His atque huiusmodi figmentis &
 mendaciis dulcioribus corrumpuntur
 ingenia puerorum : & iisdem fabu-
 lis inhærentibus, adusque summæ
 8 ætatis robur adolefcunt : & in iis-
 dem opinionibus miseri consenescent :
 quum sit veritas obuia, sed requirenti-
 bus.

Vulcanus Iouis fulmen cum Aeneæ armis) Vir-
 gilius Aen. VIII vers. 426 seqq.

nec Cyclops) Cyclopes, gigantes, in Vulcani
 officina administri, Brontes, Steropes Py-
 racmon. *Aeneid.* VIII vers. 425.

6. *Martis & Veneris adulterium*) Hyginus fa-
 bula CXLVIII. Ouid. Metam. I v. 171.

in Ganymedem Iouis stuprum) Apollodorus
 lib. II. cap. V. sect. 9. Ouidius Metam. lib. X
 fab. IV.

bus. Saturnum enim principem huius generis & examinis omnes scriptores vetustatis, Græci Romanique, hominem prodiderunt. Scit hoc Nepos, & Cassius in historia, & Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Saturnus Creta profugus, Italiam metu filii sævientis accessit, & Iani susceptus hospitio rudes illos homines & agrestes multa docuit, vt Græculus & politus, litteras imprimere, nummos signare, instrumenta conficere. Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, vocari maluit

F La-

8. *Nepos & Cassius in historia*) Cornelius Nepos in Chronicorum libris, qui vna cum Cassii Severi historiis interierunt. Hos auctores de Saturni regno citat etiam Tertullianus Apolog. cap. X, Lactantius lib. I cap. XIII sect. 8.

Thallus ac Diodorus) Diodorus Siculus lib III. cap. LXI. Thalli autem nihil superest præter nomen apud laudatos scriptores, & Eusebium Præp. Euang. lib. X cap. X ex Africano, Eclipsin patiente Christo quæ accidit, inter alia notavit. Vide Scalig. in Euseb. p. 186.

9. *Italiam accessit*) Ovidius Fast. I. vers. 273. *rudes illos homines*) Virgilius VIII. 321 seq. *nummos signare*) Tertullianus Apolog. cap. X *Ab ipso* (Saturno) *primum tabula, & imagine signatus nummus, & inde æratio præsidet*, Mirum in tam rudi antiquitate!

82. M. MINUCII FELICIS

Latium : & urbem Saturniam de suo nomine ; & Ianiculum Ianus, ad memoriam vterque posteritatis reliquerunt.

II Homo igitur utique qui fugit ; homo utique qui latuit ; & pater hominis, & natus ex homine. terræ enim & cœli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus, proditus : ut in hodiernum inopinato visos, celo missos : ignobiles

12 & ignotos, terræ filios numinamus. eius filius Iuppiter Cretæ, excluso parente, regnavit, illic obiit, illic filios habuit, adhuc antrum Iouis visitur, & sepulcrum
crum

10. *(urbem Saturniam)* in monte Saturnio, quia postea Tarpeius, tandem a capitolio, quod impositum est, Capitolinus dictus fuit. Varro L. L. lib. IV. cap. VII. *Antiquum oppidum in hoc (monte) fuisse Saturniam scribitur. Eius vestigia etiam nunc manent iria.* Virgilius lib. VII. vers. 37

*Hanc Ianus pater ; hanc Saturnus condidit urbem,
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.*

II. *inopinato missos, cœlo missos)* Tibulli, distichon lib. I. eleg. III. vers. 89 cum hoc componit Murerus Var. lect. XIII. cap. VII,
*Tunc veniam subito, nec quisquam nuntiet ante,
Sed videar cœlo missus adesse tibi.*

ignobiles & ignotos terræ filias) Vide Ciceron. lib. VII. epist. IX, ad Trebatium.

12. *antrum Iouis visitur & sepulcrum eius)* Pompo-

erum eius ostenditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Otiosum est ire **XXIII** per singulos, & totam seriem generis istius explicare, quum in primis parentibus probata mortalitas, in ceteros ipso ordine successionis influxerit. nisi forte **2** post mortem deos fingitis, & peierante Proculo deus Romulus, & Iuba Mauris volentibus deus est, & diui ceteri reges, qui consecrantur non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis. Inuitis denique hoc nomen adscribitur: **3**

F 2 bitur:

nius Mela lib. II cap. VII de Creta: *multis famigerata fabulis: --- maxime tamen eo, quod ibi sepulti Iouis pæne clarum vestigium sepulcrum est, cui nomen eius insculptum esse ac cole ostendunt*, inscriptionem sepulcri exhibet Lactantius lib. I. instit. cap. XI sect. 46.

Cap. XXIII. 2. *peierante Proculo*) Iulius Proculus senator populo fidem fecit, Romulum ad deos excessisse. *Linus lib. I cap. XVI, Flor. I cap. I.*

Iuba Mauris volentibus deus est) Nec Iuba rex Maurorum fuit, sed Numidarum, ut in Hist. Antiq. probauimus; neque si fuisset, crederem, victum a Cæsare ad Thapsum, & desperatis rebus sibi manus interentem, a suis facile consecratum fuisse. Mauris vero hunc titum Tertullianus dat Apolog. Cap. XXIV. *Vnicuique, inquit, prouincia & civitati suus deus est, Et Syria Astartes, - - - Et Mauritania reguli sui.* Et Lactantius lib. I. cap. XV *Romani Cæsares suos consecrauerunt, & Mauri reges suos.*

bitur: optant in homine perseverare:
 fieri se deos metuunt, & etiam si se-
 4 nes, nolunt. Ergo nec de mortuis
 dii sunt, quoniam Deus mori non
 potest: nec de natis, quoniam mori-
 tur omne quod nascitur. diuinum
 autem id est, quod nec ortum habet,
 5 nec occasum. Cur enim si nati sunt,
 non hodieque nascuntur? nisi forte
 iam Iuppiter senuit, & partes in Iu-
 none defecit: & Minerua canuit an-
 tequam peperit. An ideo cessavit ista
 6 generatio, quoniam nulla huiusmodi
 fabulis præbetur assensio? Ceterum
 si dii creari possent, interire non pos-
 sent: plures totis hominibus deos ha-
 beremus, ut iam eos nec cælum con-
 tineret, nec aer caperet, nec terra ge-
 staret. Vnde manifestum est, homi-
 nes illos fuisse, quos & natos legimus,
 7 & mortuos scimus. Quis ergo dubi-
 tat horum imagines consecratas vulgus
 orare, & publice colere? dum opinio
 & mens imperitorum artis concinnitate
 decipitur, auri fulgore præstringitur,
 argen-

5. *nisi forte iam Iuppiter senuit*) Vide lepida verba
 Senecæ apud Lactantium lib, I cap. XVI.

argenti nitore & candore eboris hebe-
tatur? Quod si in animum quis indu- 8
cat, tormentis quibus, & quibus ma-
chinis simulacrum omne formetur,
erubescet timere se materiem ab arti-
fice, vt deum faceret, illufam. Deus 9
enim ligneus, rogi fortasse vel infelicis
ftipitis portio, fufpenditur, cæditur, do-
latur, runcinatur; & deus æreus vel ar-
genteus, de immundo vafculo, vt sæ-
pius factum Aegyptio regi, conflatur,
tunditur malleis, in incudibus figura-
tur;

F 3

9. *Infelicis ftipitis portio*) Propertius lib. IV eleg.
II Vertumni verbis:

*Stipes acernus eram, properanti falce dolatus,
Ante Numam grata pauper in Erbe deus.*

Adde Horatii principium Iatyræ VIII lib. I.

de immundo vafculo) Idem Romanus martyr apud
Prudentium pagano iudici obiecit v. 298

*Quæ dñs ineptus obtulisti talibus
Quos trulla, peluis, cantharus, sartagine,
Fracta & liquata contulerunt vafcula.*

sæpius factum Aegyptio regi) Rex Aegyptius Ama-
fi, vt ab natalium fe ignobilitate v. dicaret,
ex fordidi vfus vafe aureo (ποδανιπτῆρ
χρῦσεος vocatur) ἀγάλμα δαίμονος,
simulacrum dei cuiusdam curauit fieri, idque
in celebri loco pofitum quum omnes vene-
rarentur, vnde conflatum effer ostendit, vt
exemplo demonftraret, originis vilitatem
non debere regis honori officere. Herodotus
lib. II cap. CLXXII.

19 tur: & lapideus, cæditur, scalpitur, & ab impurato homino læuigatur: nec sentit suæ natiuitatis iniuriam, ita vt nec postea de vestra veneratione culturam: nisi forte nondum deus saxum est, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, scalpitur; nondum deus est: ecce plumbatur, construitur, erigitur; nec adhuc deus est: ecce ornatur, consecratur, oratur; tunc postremo deus est, quum homo ille voluit, & dedicauit.

XXIV Quanto verius de diis vestris animalia muta naturaliter iudicant, mures, hircundines, milui: non sentire eos sciunt, rodunt, insultant, insident: ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Aranæ vero faciem eius intexunt, & de ipso capite sua fila suspendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis: &

ab impurato homine) scelerato, impio, vitiis operto, quales sæpe peritissimi sunt opifices simulacrorum. Horum vanitatem etiam Iustinus martyr Apologia II pag. 57 ab artificum impietate probat, ὅτι οἱ τῶν τεχνιτῶν ἀσελεγεῖς τε καὶ πᾶσαν ἀδικίαν ἔχουσι. Cæterum, vox impuratus ex MS est, etiam comico probata, qui Phormione æt. IV sc. III vers. 64. impuratsne ille? & æt. Visc. VII. vers. 69. Tum hunc impuratum poterimus nostro modo blascisci.

& illos, quos facitis, protegitis & time-
tis: dum vnusquisque vestrum non co- 3
gitat, prius se debere Deum nosse, quam
colere; dum inconsulte gestiunt parren-
tibus obedire: dum fieri malunt alieni
erroris accessio, quam sibi credere:
dum nihil ex his quæ timent, norunt:
sic in auro & argento avaritia consecra-
ta est: sic statuarum inanium consigna-
ta forma: sic nata Romana superstitio.
Quorum ritus si percenseas, ridenda 4
quam multa, multa etiam miseranda
sunt. Nudi cruda hieme discurrunt,
pelles cædunt: alii incedunt pileati, scu-
F 4 ta-

Cap. XXIV. 4. *Nudi cruda hieme discurrunt*) Lu-
perci scilicet. Ouidius Fast. lib. II vers. 257

Tertia post idus nudos aurora Lupercos

Adspicit:

de quibus & impudentia eorum plura Plutar-
chus tradit in Antonio pag. 921. *Lupercalia*,
festus ille impurorum sacrorum dies, XV. Ka-
lend. Mart. Vide Cicer. Philipp. II cap. XXXIV,
& quæ nos ibi.

pelles cadunt) Ratraho verba, vulgo post *circum-*
ferunt posita, in hunc locum cum Wovvero.
Sunt enim Lupercorum pelles, qui quamvis
cetera nudi fuerunt, tamen περιεζωσμένοι
τὴν αἰδῶ ταῖς δόραις τῶν νεοθύτων,
discurrebant, Dionys. Halicarn. lib. I pag. 67.
Etiam σκύτεσι λευκοῖς, pelliceis loris cæde-
bant obuios. Plutarch. Antonio p. 921.

ta vetera circumferunt, mendicantes
 5 viciatim deos ducunt. Quædam fana
 semel anno adire permittunt, quædam
 in

*alii incedunt pileati, scuta vetera) Salii quorum
 pilei, etiam ceterorum flaminum, fastigati
 erant, inde apices dicti. Dionysius Halicarnass.
 lib. II pag. 129 de Saliis: τῶς καλεμένους
 ἀπικας ἐπικείμενοι ταῖς κεφαλαῖς, πί-
 λους ὑψελὺς εἰς χῆμα κωνοειδῆς, gestant
 capitibus, quos vocant APICES, pileos fastigatos
 in coniformam. Et Livius lib. I cap. XX de
 Numa: Salios XII Marti Gradibus legit - - ca-
 lestiaque arma, quæ ancilia adpellantur, ferre,
 ac per urbem ire canentes carmina cum tripu-
 diis solemnique saltatu iussit.*

*mendicantes viciatim deos ducunt) Diuersarum re-
 ligionum, Cybeles & Isidos erat, per sacerdo-
 tes stipem quærere. De hac cuidas in Ἀγείρει,
 τῇ θεῷ ἀγείρων καὶ ἀναγκαίας τρο-
 φὰς λιμὲ φάρμακα, ἀγαπητῶς λαμ-
 βάνων, Dea stipem colligens, & necessaria ali-
 menta, famis remedium, libenter colligens. Hoc
 qui faciunt, ibi vocantur οἱ τῆς Ἰσίδος θε-
 ραπευτῆρες. Mendicantibus Cybeles sacer-
 dotibus, quos inde μητραγύρτας vocabant,
 negat Antisthenes apud Clementem Alexan-
 drinum Protrept. ad Gent. pag. 49 his verbis:
 Οὐτρέφω τὴν μητέρα τῶν θεῶν, ἢν οἱ
 θεοὶ τρέφουσιν. Hinc est quod Tertullianus
 Apolog. cap. XLII. dicit: Non sufficimus & ho-
 minibus & diis vestris mendicantibus opem ferre.
 5. quædam fana semel anno adire) In Cereris &
 Proserpinæ fanum apud Arcades feminis τοῦ*

in totum nefas visere est, quædam viro non licet, nonnulla absque feminis sacra sunt: etiam seruo quibusdam cærimoniis interesse piaculare flagitium est, alia sacra coronat vniui-
 F 5 tiui-

πάντα ἐστὶν ἑσόδος χρόνον, *omni tempore aditus patebat: οἱ δὲ ἄνδρες ὅτι πλέον ἢ ἅπαξ κατὰ ἔτος ἕκαστον ἐς αὐτὸ ἐσιῶσι*, *Siris quotannis duntaxat semel. Pausanias Arcad. cap. XXXI. Thebis etiam Dindymenæ, quæ Mater deorum est, sacrarium μίᾳ ἐφ' ἑκάστων ἐτῶν ἡμέρᾳ τὸ ἱερόν ἀνοίγειν νομίζουσιν*, *tantum bno quotannis die aperire fas fuit. Idem Boeot. cap. XXV.*

in totum annum nefas bisere) Tale erat Neptuni templum Mantinæ. ἑσόδος δὲ ἀνθρώποις ὅτε τότε ἐς αὐτὸ ἦν, ὅτε ἄχρι ἡμῶν ἐστίν. Pausanias Arcad. cap. V.

quædam viro non licet) sacra Bonæ deæ, Cereris & Vestæ. Lactant lib. III cap. XX. sect 4. ubi tres diuas has coniungit. De Bona dea separatim Cicero Arusp. resp. cap. XVII. De Cerere Catanensi & Ennensi, Verrin. VI cap. XLV & XLIX.

absque feminis (acra) Herculis scilicet. Gellius lib. XI cap. VI *mulieres Herculaneo sacrificio abstinent. Causam adfert Macrobius Saturn. I. cap. XII.*

seruo quibusdam cærimoniis interesse) cærimoniis sacrorum Herculis, cuius neglectiorem in Appio & Pontiiis punitam tradunt Livius IX cap. XXIX, & Valer. Maximus lib. I cap. I. num 17.

sacra coronat vniui-) Tertullianus de Monogam.

tiuira, & magna religione conquiritur,
quæ plura possit adulteria numerare.

6 Quid? qui sanguine suo libat & vulne-
ribus suis supplicat, non profanus me-
lius esset, quam sic religiosus? aut cui
testa sunt obscena demessa, quomodo
deum violat, qui hoc modo placat?

7 quum si eunuchos Deus vellet, posset
procreare, non facere. Quis non intel-
ligat male sanos, & vanæ & perditæ
mentis in ista desipere, & ipsam erran-
tium turbam mutua sibi patrocinia præ-
stare? heic defensio communis furoris

XXV est furentium multitudo. At tamen
ista ipsa superstitio Romanis dedit, au-
xit, fundauit imperium, quum non tam
vir-

cap. XVII. *Fortuna muliebri coronam non im-
ponit, nisi vniuira; sicut nec matri Matuta.*

que plura possit adulteria) Huius generis abomi-
nanda sacra fuerunt τὰ τῶς Ἀναϊτίδος
apud Armenios. Vide Strab. lib. XI extremo,
& Eustath. ad Periegetæ v. 846.

6. *sanguine suo libant)* Cybeles sacerdotes, Ter-
tullianus Apolog. cap. XVII *Archigallus san-
ctissimus sanguinem impurum lacertos quoque
castrando libabat.* Prudentius Romano v. 1061
*Cultrum in lacertos exserit fanaticus,
Sectisque Matrem brachiis placat deam.*

aut cui testa sunt demessa) semiuiri galli, Cybeles
sacerdotis descriptio. Supra cap. XXI.

virtute, quam religione & pietate
 pollerent. nimirum insignis & no- 2
 bilis iustitia Romana ab ipsis imperii
 nascentis incunabulis auspicata est.
 Nonne in ortu suo & scelere col-
 lecti, & muniti immanitatis suæ ter-
 rore creuerunt? nam asylo prima
 plebs congregata est: confluxerant
 perditi, facinorosi, incesti, sicarii,
 proditores: & ut ipse Romulus, im-
 perator & rector, populum suum fa-
 cinore præcelleret, parricidium fecit.
 Hæc prima sunt auspicia religiosæ
 ciuitatis. mox alienas virgines iam 3
 desponsatas, iam destinatas, & non-
 nullas de matrimonio mulierculas
 sine more rapuit, violauit, illusit:
 & cum earum parentibus (id est cum
 foceris suis) bellum miscuit, pro-
 pinquum sanguinem fudit. quid ir-
 religiosius, quid audacius, quid 4
 ipsa sceleris confidentia tutius? iam
 finitimos agro pellere, ciuitates pro-
 ximas euertere cum templis & alta-
 ri-

Cap. XXV. 2. *parricidium fecit*) fratrem Remum
 interficiendo.

3. *sine more rapuit*) Respexit ad illud Maronis
 Aeneid. VIII vers. 635

raptas sine more Sabinas.

ribus : captos cogere, damnis alienis & suis sceleribus adulescere, cum Romulo, regibus ceteris, & postumis ducibus disciplina communis est. ita quidquid Romani tenent, colunt, possident, audaciæ præda est. 5 templâ omnia de manubiis, id est de ruinis urbium, de spoliis deorum, de cædibus sacerdotum, hoc insultare & illudere est, victis religionibus seruire, & captiuas eas post victorias adorare. nam adorare quæ manu ceperis, sacrilegium est consecrare, non numina. 6 Toties ergo a Romanis impiatum est, quoties triumphatum : tot de diis spolia, quot de gentibus & tro- 7 pæa. Igitur Romani non ideo tanti, quod religiosi ; sed quod impune sacrilegi, neque enim potuerunt in ipsis bellis

5. *templa omnia de manubiis*) Florus de Tarquinio Superbo : *de manubiis captarum urbium templum erexit.* Et Suetonius Tiber. cap. XX *Dedicauit Concordia ædem ; item Pollucis & Castoris, suo & fratris nomine de manubiis.*

sacrilegium est consecr.) quartus casus *sacrilegium.*

6. *impiatum est*) Impersonale. *Impiare*, polluere. Apuleius lib. I. *Metamorph. cruore humano adpersus atque impiatus.* Prudentius Cathemer. VI hymno ante somnum vers. 53

*At qui coinquinatum
Vitiis cor impiauit.*

bellis deos adiutores habere, aduersus quos arma rapuerunt, & quos post cladem triumphatos colere cœperunt. Quid autem isti dii pro Romanis possunt, qui nihil pro suis aduersus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos nouimus: Romulus, Picus, Tiberius, & Confus, & Pilumnus,

8

8. *Picus*) Fauni filius, Saturni nepos. Virgilius
Aeneid. VII. vers. 48

*Fauno Picus pater, ipse parentem
Te, Saturne, refert.*

Tiberinus) Aeneidos VIII vers. 31

*Huic deus ipse loci, fluuio Tiberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus.*

& *Confus*) Tertullianus de Spectaculis cap. V
Ludi, Consualia dicti, initio Neptunum honora-
bant. eundem enim & Consuem vocant. - -
Consualia Romulo defendunt. quod ea Conso di-
cauerint, DEO, & solum, CONSILII. Adde
Liuium I cap. IX.

Pilumnus ac Picumnus) Nonius Marcellus ex
Varronis II de Vita pop. Rom. *Diis coniuga-*
libus Pilumno & Picumno in adibus lectus sterne-
batur. Aliter Seruius in Aeneid. IX vers. 4,
qui alterum nomen Pitumnus scripsit. Pilum-
nus, inquit, & Pitumnus fratres fuerunt, &
dii. Horum Pitumnus & sum stercorendorum
inuenit agrorum: Pilumnus, pinsendi frumenti.
Pilumnus auus Turni. Aeneid. X vers. 76

Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.

nus, ac Picumnus. Cloacinam Tatius
 & inuenit & coluit: Pauorem Hostilius
 9 atque Pallorem: mox a nescio quo Fe-
 bris dedicata. Hæc alumna vrbis istius
 superstitio, morbi & malæ valetudines,
 fane & Acca Larentia, & Flora, mere-
 trices propudiosæ, inter morbos Ro-
 10 manorum & deos computandæ. Isti sci-
 licet aduersus ceteros, qui in gentibus
 colebantur, Romanorum imperium
 protulerunt. neque enim eos aduer-
 sum suos homines vel Mars Thracius,
 vel

Cloacinam Tatius) Tatius rex Sabinorum, mox
 collega Romuli, (*Lib. I. cap. X. seqq.*) repertum
 simulacrum in cloaca, dedicauit. *Lactant. I.*
cap. XX. sect. I.

Pauorem Hostilius atque Pallorem) Liuius lib. I.
 cap. XX. *Tullus in re Trepida bonit fana Pallori*
ac Pauori.

9. *Febris decidata*) ad minus nocendum, vt Val.
 Maximus dicit lib. II cap V. Vanum eius fuit
 in Palatio, Cicer. III. N. D. cap. XXV.

Acca Larentia) Acca Larentia, siue Laurentia,
 Faustuli pastoris vxor, a vulgato corpore Lu-
 pa dicta, nutrix Romuli. *Liuius I cap. IV. Gellius*
VI cap. VII.

8 *Flora*) Vide Lactant. lib. I. cap. XX. sect. 6.

10. *Mars Thracius*) quia Thracia Marti sacra pu-
 tabatur. Inde *Odrysius* cognominatus. Sta-
 tius Thebaid. lib. V vers. 173 *Marte sub Odrysi,*

vel Iuppiter Creticus, vel Iuno nunc
 Argiua, nunc Samia, nunc Poëna : vel
 Diana Taurica, vel mater Idæa, vel Æ-
 gyptia illa non numina, sed portenta
 iuuerunt. Nisi forte apud istos maior II
 castitas virginum, aut religio sanctior
 sacerdotum : quum pæne in pluribus
 virginibus, vt quæ inconsultius se viris
 miscuissent, Vesta fane nesciente, sit in-
 cestum vindicatum : in residuis impu-
 nitatem fecerit non castitas tutior, sed
 impudicitia feliciot. Vbi autem magis 12
 a sacerdotibus, quam inter aras & delu-
 bra, conducuntur stupra, tractantur
 lenocinia, adulteria meditantur? fre-
 quentiùs denique in ædituorum cellu-
 lis, quam in ipsis lupanaribus, flagrans
 libido defungitur. Et tamen ante eos, 13
 Deo dispensante, diu regna tenuerunt
 Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, &
 Aegyptii, quum Pontifices, & Aruales,
 & Sa-

id est Threicio. Thracia enim *Odrysia* tellus
 apud Silium lib. IV. vers. 433.

13. *Aruales*) Aruales fratres XII. numero a
 Romulo instituti, vt pro aruorum fertili-
 tate Cereri & Baccho sacra facerent. *Geli-
 lius VI. cap. VII.*

& Salios, & Vestales, & Augures non haberent, nec pullos cauea reclusos, quorum cibo vel fastidio res summa
XXV Ireretur. Iam enim venio ad illa auspicia & auguria Romana, quæ summo labore collecta testatus es, & poenitenter omissa, & obseruata feliciter. Clodius scilicet, & Flaminius, & Iunius ideo exercitus perdiderunt, quod pullo-
 rum solistimum tripudium expectan-
 dum non putauerunt? Quid Regulus? nonne auguria seruauit, & captus est?
 2 Mancinus religionem tenuit, & sub iugum missus est, & deditus. Pullos edaces habuit & Paullus, apud Cannas tamen cum maiore Romani populi parte prostratus est. C. Cæsar, ne ante
 3 bru-

Salios) Numa XII Marti legit, qui solemnī die ancilia ferrent & per urbem canentes irent cum tripudio & saltatu. *Liuius lib. I cap. XX.*

Cap. XXVI. I. Clodius & Flaminius & Iunius)
 De his supra cap. VII sect. 5. & 6.

solistimum tripudium) augurii genus ex pastu auium, quod Cicero exposuit lib. II de Diuinat. cap. XXXIV. Adde eiusdem lib. VI epist. VI, sect. 13, & Liuii lib. X cap. XL.

2. *Mancinus religionem tenuit*) victus Numantino bello & ad infamem pacem adactus. *Flor. lib. II cap. XVIII* *Entrop. lib. IV lib. VIII.*

3. *C. Caesar, ne ante brumam in Africam*) Idem

brumam in Africam nauigia transmittet, auguriis & auspiciis renitentibus, spreuit: eo facilius & nauigauit, & vicit. Quæ vero & quanta de oraculis prosequar? post mortem Amphiaraus ventura respondit, qui proditum iri se obmonile ab vxore nesciuit. Tiresias, cæcus futura videbat, qui præsentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii responsa confinxit, quum iam Apollo versus facere desisset: cuius tunc cautum illud & ambiguum defecit ora-

G

CU-

narrat Cicero lib. II de Diuinat. cap. XXIV. Suetonius ait cap. LIX, *immolanti hostiam. au-fugisse.*

4. *Amphiaraus*) Vide Apollodorum lib. III. cap. VI sect. 2.

Tiresias cæcus) Tiresias vates Thebanus, luminibus captus, de quo plura Apollodorus dicit cap. VI libri III sect 7.

5. *Ennius Apollinis Pythii resp. confinxit*) Ex Ciceronis lib. II de Diuinat. cap. LVI transcriptum. Herodotum, inquit, (de Cræsi oraculo dicentem) *seraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Cræso, quam de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,*

Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse?

Primum Latine Apollo numquam loquutus est: deinde ista sors inaudita Græcis est: præterea Pyrrhi temporibus Apollo versus facere desierat.

- culum, quam & politiores homines
& minus creduli esse cœperunt. &
Demosthenes, quod sciret responsa
simulata, Φιλιππίζεν Pythiam quere-
batur. At nonnumquam tamen ve-
ritatem vel auspicia vel oracula teti-
gere. Quamquam inter multa men-
dacia videri possit industriam casus
imitatus; adgrediar tamen fontem
ipsum erroris & prauitatis, vnde omnis
caligo ista manauit, & altius eruere,
& aperire manifestius. Spiritus sunt
insinceri, vagi, a cœlesti vigore terre-
nis labibus & cupiditatibus degrauati.
isti igitur spiritus, posteaquam sim-
plicitatem substantiæ suæ onusti & im-
mersi vitiis perdiderunt, ad solatium
calamitatis suæ non desinunt perditio-
nem perdere, & deprauati errorem
prauitatis infundere, & alienati a Deo,
inductis prauis religionibus a Deo se-
gregare. eos spiritus dæmonas esse poë-
tæ sciunt, philosophi differunt, Socra-
tes

Φιλιππίζεν Pythiam) Cicero ibidem cap.

LVII Demosthenes Φιλιππίζεν Pythiam di-
cebant, hoc est quasi cum Philippo facere. Hoc
autem eo spectabat, ut eam a Philippo corruptam
diceret.

8. Socrates - - adfidentis sibi demonis) Tertullia-

tes nouit, qui ad nutum & arbitrium
 adfidentis sibi dæmonis vel declinabat
 negotia; vel petebat. Magi quoque 9
 non tantum sciunt dæmonas, sed etiam
 quidquid miraculi ludunt, per dæmo-
 nas faciunt; illis adspirantibus & infun-
 dentibus prestigias edunt, vel quæ non
 sunt, videri; vel quæ sunt, non videri:
 eorum magorum & elequio & negotio 10
 primus Hostanes & verum Deum me-
 rita maiestate prosequitur; & angelos,
 id est, ministros & nuntios Dei, sed ve-
 ri;

G 2

anus de Anima cap. I Socrati aiunt dæmonium
 a puero adhesisse, pessimum reuera pedagogum,
 etsi pest deas & cum deis dæmonia deputantur
 penos poetas & philosophos. Et cap. XXVIII eius
 generis spiritus vocat paredros, qui etiam Iu-
 lino Martyri Apolog. II pag. 65 sunt πᾶρε-
 δροι, ad quos Minucius iam verbo ADSI-
 DENTIS respexisse vix dubitari potest.

16. Hostanes) Hic inter artis magicæ principes
 refertur fuisse. Apuleius Apolog. p. 544 (ed.
 Iul. Floridi) Si ego sim ille Damigeron, vel Mo-
 ses sim, vel Iannes, vel Apollonius, vel ipse Dar-
 danus, vel quicumque alius post Zoroastrem &
 Hostanem inter magos celebratus est. Et Ter-
 tullianus de Anima cap. LVII Ut ipsis iam
 vocabulis utar, quibus auctrix opinionum ista-
 rum magia sonat, Hostanes, & Typhon, &
 Dardanus, & Damigeron, & Nectabis, &
 Berenice,

ri; eiusque venerationi nouit adfistere, ut & nutu ipso, & vultu domini, territi contremiscant. idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. **H** Quid Plato, qui inuenire Deum negotium credidit? nonne & angelos sine negotio narrat & dæmonas? & in Symposio etiam suo naturam dæmonum exprimere connititur? vult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus & spiritum, mediam, terreni ponderis & cœlestis leuitatis admixtione concretam, & qua manet in nos (porro) cupi-

II. *qui inuenire Deum negotium credidit*) Negotium rem arduam, difficilem. ἔργον, inquit, εὐρεῖν, labor & negotium est inuenire Deum. Vide quæ ad cap. XIX pag. 66 notauimus.

sine negotio) facile, prompte, sine difficultate. Ad ἔργον, difficultatem in inueniendo Deo, respicit.

vult enim esse substantiam inter mortalem & immort.) Plato in Symposio pag. 187 πάν τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστὶ θεῶ τε καὶ θνητῶ.

ex qua manet in nos porro cupido) MANET, fluat, a manando. In MSS. monet, & precupido. Insolentiam vocis ita Meursius mitigauit, ut expressimus. Porro tamen, quod sustulit Browerus æque ac pro; inclusimus tamquam su-

cupido amoris. & dicit informari, & illabi pectoribus humanis, & sensum mouere, & adfectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Isti igitur XXVII impuri spiritus (vt ostensum a magis, a philosophis, & a Platone) sub statuis & imaginibus consecratis delitescent, & adflatu suo auctoritatem quasi præsentis numinis consequuntur, dum inspirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnumquam extorum fibras animant, auium volatus gubernant, fortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus inuoluta. nam 2

G 3

&

speculum. Lubricus enim locus est, vnde sine offensa vix nos expediamus.

Cap. XXVII, 1. *sub statuis & imaginibus delitescent*) Chrysostomus in Psalm. CXIII (114) pag. 331 de obscenis statuis & imaginibus, *ὁ δαίμων παραδρέυει*, demon eis adsidet.

extorum fibras animant) Tibullus lib. II eleg. V ad Phœbum:

*Tuque regis sortes: per te præsenti aruspex,
Lubrica signauit quum deus exta notis.*

Et Statius Theb. V vers. 175, quum litari non posset, & aduersa significarentur,

niger omnibus axis.

Ignis, & in nullis spirat deus integer extis.

fortes regunt) Iam ex Statio perspecta formula.
Sortes autem oracula.

- & falluntur & fallunt, vt & nescientes sinceram veritatem, & quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. Sic a coelo deorsum grauant, & a Deo vero ad materias auocant, vitam turbant, somnos inquietant, irrepentes etiam corporibus occulte, vt spiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, vt ad cultum sui cogant : vt nidore altarium, vel hostiis pecudum faginati, remissis, quæ constrinxerant, curasse videantur. Hi sunt & furantes, quos in publicum videtis excurrere : vates & ipsi absque templo sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur, par & in illis instigatio dæmonis, sed argumentum dispar furoris. De ipsis etiam illa, quæ paul-

3. *a coelo deorsum grauant*) indita vitiorum terrena gravitate animum, ne ad Deum eleuetur, detrahunt.

4. *absque templo sic insaniunt*) Si dæmones, inquit, qui in templis sub statuīs delitescunt, & suos agitant, mouent sacerdotes, aut hi ab illis moueri simulant, pro diis habentur : æque omnes furiosos, qui extra templa idem rotando & iactando faciunt, pro diis haberi posse.

paullo ante tibi dicta sunt, vt Iuppi-
 ter ludos repeteret ex somnio, vt
 cum equis Castores viderentur, vt
 cingulum matronæ nauicula seque-
 retur. Hæc omnia sciunt plerique
 vestrum, ipsos dæmonas de semet-
 ipsis confiteri, quoties a nobis &
 tormentis verborum & orationis in-
 cendiis de corporibus exiguntur.
 Ipse Saturnus, & Serapis, & Iuppi-
 ter, & quidquid dæmonum colitis,
 victi dolore, quod sunt, eloquun-
 tur: nec vtique in turpitudinem sui,
 nonnullis præsertim vestrum adsi-
 stentibus, mentiuntur. Ipsis testi-
 bus, esse eos dæmonas, de se ve-
 rum confitentibus credite. adiurati
 enim per Deum verum & solum,
 inuiti miseris corporibus inhære-
 scunt: & vel exsiliunt statim, vel
 euanescent gradatim, prout fides
 patientis adiuuat; aut gratia cu-
 rantis adspirat. Sic Christianos de
 proximo fugitant, quos longe in cœ-
 tibus per vos lacescebant. Ideo in-
 ferti mentibus imperitorum, odium
 nostri

G 4

(*tormentis verborum*) quia dæmones exorcista-
 rum precibus vere torqueantur, & cogantur
 vt exeant.

nostri ferunt occulte per timorem.
 naturale est enim & odisse quem ti-
 meas; & quem metueris, infestare, si
 10 possis. Sic occupant animos, & ob-
 struunt pectora, ut ante nos incipiant
 homines odisse, quam nosse: ne co-
 gnitos aut imitari possint, aut damna-
 XXVIII re non possint. Quam autem ini-
 quum sit, de incognitis & inexplora-
 tis iudicare, quod facitis; nobis ipsis
 poenitentibus credite: & nos enim
 idem fuimus, & eadem vobiscum
 quondam adhuc cæci & hebetes
 sentiebamus, quasi Christiani mon-
 stra colerent, infantes vorarent,
 2 conuiuia incesta miscerent. nec
 intelligebamus ab his fabulas istas
 semper ventilari, & numquam vel
 inuestigari, vel probari, nec tanto
 tempore aliquem existere, qui pro-
 deret, non tantum facti veniam,
 verum etiam indicii gratiam conse-
 3 quuturum. Malum autem adeo non
 esse, ut Christianus reus nec era-
 besceret, nec timeret, & vnum so-
 lum-

Cap. XXVIII. I. *de incognitis*) Abest DE a vul-
 gationibus; addidit ex MSS. Carrio Emend. II
 cap. XVIII, quem Wowerus sequutus est.
 Meursius in *incognitis*.

lummodo quod non ante fuerit, poeniteret. Nos tamen quum sacrilegos aliquos, & incestos, parricidas etiam, defendendos & tuendos suscipiebamus; hos nec audiendos in totum putabamus: nonnumquam etiam, miserantes eorum, crudelius læuiebamus, vt torqueremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, exercentes in his

G 5

per-

4. *Nos tamen quum sacrilegos*) Nos caussidici, & olim omnes pagani quum nec sacrilegis & parricidis defendendi sui potestatem negauimus; hos Christianos non audiendos putabamus, sed indicta causa damnari permisimus, quod iniustissimum est. Loquitur non sub persona Christianorum, sed quales omnes fuerant antea, paganorum.

tuendos suscipiebamus) Ex foro verbum. SVSCEPTI enim *clientes*. Saluianus de Gubern. Dei lib. V pag. 179. *Ecce quæ sunt auxilia ac patrocinia maiorum? Nihil susceptis tribuunt, sed sibi.* Et Seruius ad illud Aeneid. VI vers. 609

& fraus innexa clienti,

id apertius declarat. *Vult, inquit, intelligi prauaricatores, qui patroni sunt clientium, quos nunc SVSCEPTOS vocamus.* Inspice totum locum, & adde Lindebrog. ad Ammiani XVII cap. XX, pag. 70.

Et torqueremus) Sic MSS. vulgo *brgeremus*. Tormentis autem adhibitis cogeant pagani Christianos ad negandum.

peruersam quæstionem, non quæ verum erueret, sed quæ mendacium
 5 cogeret. Et si quis infirmior, malo pressus & victus, Christianum se negasset, fauebamus ei, quasi, eierato nomine, iam omnia facta sua
 6 illa negatione purgaret. Adgnoscebatisne eadem nos sensisse & egisse, quæ sentitis & geritis? quum, si ratio, non instigatio dæmonis iudicaret, vrgendi magis, non vt diffiterentur se Christianos, sed vt de incestis stupris, de impiatis sacris, de infantibus immoletis faterentur. His
 7 enim & huiusmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures aduersus nos referunt. nec tamen mirum, quum hominum fama, quæ semper insparsis men-

6. *quum, si ratio, non instigatio d. i. vrgendi magis*)
 MSS. *vrgendi*: male editum erat *arguendi*.
 Supple *quum vrgendi Christiani ERANT*
 vel *ESSENT*.

7. *quum hominum fama . . . sit & negotium d.)*
 Io Fr. Gronouii summo iudicio hanc laxati loci emendationem debemus, qui *hominum*, pro *omnium*, quod & Rigaltius sensit: non autem Christianorum, vt hic; sed maligne sentientium paganorum, substituit: ac *sic & pro sic est*. ET autem quod redundare videtur,

mendaciis alitur, ostensa veritate, consumitur, sit & negotium dæmonum: ab ipsis enim rumor falsus & feritur & fouetur. Inde est quod audire te dicis, caput asini rem nobis esse diuinam. Quis tam stultus ut hoc colat? quis stultior, ut hoc coli credat? nisi quod vos & totos asinos in stabulis, cum vestra Epona consecratis: & eosdem

interpreteris *etiam*. Vide Observ. Eccles. laudati viri pag. 81.

8. *caput asini rem nobis esse diuinam*) redit confutatio ad id, quod cap. IX obiectum fuerat. *cum vestra Epona consecratis*) Epona, dea, stabulis iumentorum præsidens. Apuleius Metamorph. lib. III *Respecto pile mædie, quæ stabuli trahes sustinebat, in ipso fere meditalio Epona deæ simulacrum, residens adicula, quod accurate corollis roseis, equidem recentibus, fuerat ornatum.* Et Iuuenalis satyra VIII vers. 157

- - - iurat

Solam Eponam, & facies olida ad præsepis pictas.

Vbi verus scholiastes: *Epona dea mulionum est.* Tertullianus Apologetico cap. XVI *Vos non negabitis, & iumenta omnia & totos canthericos cum sua Epona coli a vobis.* Idem ad Nationes lib. I cap. XI *Sane vos totos asinos colitis, & cum sua Epona & omnia iumenta & pecora & bestias, quæ perinde cum suis præsepiis consecratis.* Apud Gruterum vetus inscriptio pag. 87

dem asinos cum Ifide religiose deuotatis: item bouum capita, & capita vervecum & immolatis & colitis: de capro etiam & homine mixtos, & leonum & canum vultu, deos dedicatis.
Non

DEAE EPONAE M. OPILIVS RESTIO.

& alia ibidem num. 5, reperta in Carinthia:

HERCVLI ET EPONAE
AVG.

PRO SALVTE IMP. CAES.
M. AVRELI ANTONINI.

asinos cum Ifide religiose deuotatis) Asinos gerulos deæ & sacrorum. Ritus Apuleius docet lib. VIII sub finem, de se adhuc asino: *deam serico contectam amiculo mihi gerendam imponunt.* & interiectis paucis: *nonnullis bordem deæ gerulo donantibus.* DEVOTARE autem idem est quod deuouere. Cicero Paradox. I cap. III *Qua vis patrem Decium, quæ filium deuotauit atque immisit in armatas hostium copias?*

capita vervecum colitis) cum alibi forsan, tum maxime in Iouis Ammonis simulacro. Vide supra cap. XXI sect. 15.

de capro etiam & homine mixtos) Pan, pastorale numen notatur, cuius habitum nobis & formam descripsit Silius lib. XIII vers. 327 seqq. Nec alia Satyrorum forma.

leonum & canum vultu) Vnde Cynocephali, Aegyptiorum monstra. De Leonum figura Arnobius lib. VI pag. 196 *Inter deos videmus bestios leonis toruissimam faciem, mero oblitam minio,*

Nonne & Apim bouem cum Aegyptiis
adoratis & pascitis? nec eorum sacra
damnatis instituta serpentibus, cro-
codilis, belluis ceteris, & auibus, & pi-
scibus, quorum aliquem deum si quis
occiderit, etiam capite punitur. li-
dem Aegyptii plerisque vobis non
magis Isidem, quam cepearum acrimo-
nias

9

10

& nomine Frugiferi nuncupari. Adde Tertul-
lian. Apolog. cap. XVI.

9. Nonne & Apim bouem) Bos variis locis in
Aegypto cultus: Memphitarum *Apis*; Helio-
politarum *Mnevis* dictus; etiam vaccae in
Delta regione consecratae. Vide Strabonem
lib. XVII. pag. 552, & Diodorum Siculum lib.
I. cap. XXI.

serpentibus, crocodilis & belluis) Lactantius lib. V
cap. XX sect. 12 *Aegyptii turpissimas bestiarum
ac pecudum figuras colunt.* Adde his, quae ibi
subnotauimus. Ad serpentes etiam Aescula-
pius pertinet, sub serpentis figura cultus. Pru-
dentius in Romano vers. 257

Placet sacratus aspis Aesculapii?

Crocodilus, ibis, & canis cur displicent?

10. cepearum acrimonias metuunt) Hanc Aegy-
ptiorum superstitionem Iuuenalis exagitat sa-
tyra XV vers. 9

*Porrum & cepe nefas violare & frangere
morsu*

*O sanctas gentes, quibus haec nascuntur in
hortis.*

Numina!

nias metuunt: nec Serapidem magis,
 quam strepitus per pudenda corporis
 expressos contremiscunt. Etiam ille,
 qui de adoratis sacerdotis virilibus ad-
 versum nos fabulatur, tentat in nos
 II conferte, quæ sua sunt. Ista enim im-
 pudicitia eorum forsitan sacra sint,
 apud quos sexus omnis membris omni-
 bus prostat: apud quos tota impudicitia
 vocatur urbanitas: qui scortorum li-
 centia inuident, qui medios viros lam-
 bunt, libidinoso ore inguinibus inhæ-
 rescunt, homines malæ linguæ, etiam-
 si tacerent; quos prius tedescit impu-
 dicitia suæ, quam pudescit. Proh ne-
 12 fas! id in se pessimi facinoris admit-
 tunt, quod nec ætas potest pati molli-
 XXIX or, nec cogi feruitus durior. Hæc
 & huiusmodi propudia nobis non li-
 cet nec audire: etiam pluribus turpe
 defendere est. Ea enim de castis fin-
 gitis

Iterum Prudentius in Romano vers. 259

*Adpone porris religiosas arulas,
 Venerare acerbum cepe, mordax allium.*

strepitus per pudenda corporis) Hieronymus in
 Esaia XLVI com. I *Vt taceam de formidoloso
 & horribili cepe, & crepitu ventris inflati, quæ
 Pelusiaca religio est.* Petronius pag. 154 *strepitum
 obsceno simul atque odore sian implebat.*

gitis & pudicis, quæ fieri non crede-
 remus, nisi de vobis probaretis. Nam 2
 quod religioni nostræ hominem no-
 xium, & crucem eius adscribitis, lon-
 ge de vicinia veritatis erratis, qui
 putatis Deum credi, aut meruisse
 noxium, aut potuisse terrenum. Næ 3
 ille miserabilis, cuius in homine
 mortali spes omnis innititur. totum
 enim eius auxilium cum extincto
 homine finitur. Aegyptii sane ho- 4
 minem sibi quem colant eligunt, il-
 lum vnum propitiant, illum de omni-
 bus consulunt, ille victimas cædunt:
 & ille qui ceteris deus, sibi certe ho-
 mo est, velit nolit. nec enim con-
 scientiam suam decipit, si fallit alie-
 nam. Etiam principibus & regibus, 5
 non vt magnis & electis viris (sicut
 fas est) sed vt deis turpiter adulatio
 falsa blanditur, quum & præclaro
 viro honor verius, & optimo amor
 dulcius præbeatur. Sic eorum 6
 nu-

Cap. XXIX. 4. *Aegyptii sane hominem sibi)*
 Theodoretus Orat. III ex Porphyrio, de
 Aegyptiis. ἀνθρώπον σέβειν ἐν Ἀναβι
 κώμῃ καὶ τὸ τῷ θύειν ἐπὶ τὸν βω-
 μόν.

numen vocant, ad imagines supplicant,
genium, id est dæmonem eius,
implorant: & est eis tutius per Iouis
7 genium peierare, quam regis. Cru-
ces etiam nec colimus, nec horremus.
Vos plane qui ligneos deos consecra-
tis, cruces ligneas, vt deorum vestro-
rum partes, forsitan adoratis, nam &
signa

6. *ad imagines supplicant)* ad imagines impera-
torum. Plinius lib. X. epist. XCVII ad Tra-
ianum: *quum, præeunte me, deos adpellarent,
& imagini tue, quam propter hoc iusseram cum
simulacris numinum adferri, thure ac vino sup-
plicarent.*

tutius per Iouis genium peierare) Apuleius lib. IX
sub finem: *Commilitones, ibi, nec sspiam, illum
delitescere, adiurantes genium principis, conten-
debant.* Ulpianus Lege XIII Dig. de Iureiu-
rando sect. 6. *Si quis iurauerit in re pecuniaria
per genium principis, dare se non oportere, &
peierauerit; imperator noster cum patre rescri-
psit, fustibus eum castigandum dimittere.* San-
ctissimum ergo iusiurandum, quod per genium
principis iurabatur.

7. *Cruces etiam nec colimus, nec horremus)* Poste-
rius vulgo legitur, *nec optamus.* Quum vero
ed. Rom. *oramus* præferat, Andr. Riuius ad
Victorinum Pictauensem pag. 146. doctissima
coniectura *horremus* substituit. vt Cæcilius ver-
bis cap. XI! respondeat, *non adoranda, sed
subiunda cruces.*

figna ipsa, & cantabra, & vexilla ca-
 strorum, quid aliud quam inauratæ
 cruces sunt, & ornatæ? tropæa vestra
 victricia non tantum simplicis crucis
 faciem, verum & adfixi hominis imi-
 tantur. Signum sane crucis naturali-
 ter visimus in naui, quum velis tu-
 mentibus vehitur, quum expansis
 palmulis labitur: & quum erigitur
 iugum, crucis signum est: & quum
 homo porrectis manibus Deum pura
 mente veneratur. ita signo crucis aut
 ratio naturalis innititur, aut vestra
 religio formatur. Illum iam velim **XXX**
 conuenire, qui initiari nos dicit
 aut credit de cæde infantis & san-
 guine. Putas posse fieri, vt tam
 molle, tam paruulum corpus fata
 vulnerum capiat: vt quisquam il-
 lum rudem sanguinem nouelli & vix
 dum

*Et cantabra) Vexillorum genus cantabrum.
 Tertullianus Apologet. cap. XVI Sipara illa
 vexillorum Et cantabrorum stole cruce sunt.
 Et lib. I cap. XII extr. ad Nationes: in can-
 tabris atque vexillis sipara illa vestes cruce
 sunt. Lege II Cod. Theod. de Collegiatis,
 signiferi Et cantabrarii coniunguntur. Qui-
 dam malunt labara, sed codicum conspiratio-
 ne reiciuntur.*

- dum hominis cædat, fundat, exhauriat? nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris & auibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere. Sunt quæ in 2
ipsis visceribus, medicaminibus epotis, originem futuri hominis extinguant, & parricidium faciant antequam pariant. Et hæc utique de deorum 3
vestrorum disciplina descendunt. nam Saturnus filios suos non exposuit, sed voravit. Merito ei in nonnullis Africæ

Cap. XXX. 2. *filios nunc feris & auibus exponere*)

Proprium huius parricidii verbum EXPONERE, Terentius Heaut. 2. IV. sc. I vers. 37 *quum exponendam do illi*. scilicet natam puellam, Livijs lib. I cap. IV. *in proxima adluvie pueros exponunt*. Adde Luctantium lib. V. cap. IX. sect. 15. & qua nos ibi.

3. *Saturnus filios suos voravit*. VORAVIT fabulæ verbum. Apollodorus lib. I. cap. I. *κατέπινε τὰ γεννώμενα*. Lactantius lib. I cap. XII. sect. 2. de Saturno: *natos sibi filios non sive deuorabat, si ferunt fabula, sed necabat*. Adde sect. 3.

in Africa partibus infantes immolabantur) Terullianus Apologetico cap. IX. *Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam usque ad proconsulatum Tiberii*. Silius Italicus lib. IV. vers. 767.

cæ partibus a parentibus infantes im-
molabantur, blanditiis & osculo com-
primente vagitum, ne flebilis hostia
immolaretur. Tauris etiam ponticis
& Ægyptio Busiridi ritus fuit hospites

4

H. 2

im-

Mos fuit in populis, quos condidit advena

Dido,

Postere cæde deos Seniam, ac flagrantibus
aris

(Infandum dictu) paruos imponere na-
tos.

4. *Tauris Ponticis*) Tauris, Scythiæ populo su-
pra Pontum Euxinum, ubi Diana Taurica hospi-
tum sanguine colebatur. Seneca Octavia
extrema :

Et Taurorum barbara tellus :

Hospitis illic cæde litatur

Numen superum.

Adde Ouidii lib. IV Tristium elegiam IV.

Ægyptio Busiridi) Busiris Ægypti rex, creditus
Neptuni filius, ab Hercule interfectus. Hy-
ginus fab. XXXI *Busiris in Ægypto hospites*
immolare solitus est. Plenius nefandum ritum,
Busiridis ab origine ad finem, descripsit Apol-
lodoros lib. II. cap. V sect. 11. Hinc est quod
Virgilius Georg. III. ineunte dixit

inlaudati Busiridis aras,

& Statius Thebaidos XII vers. 774

immites Busiridos aras:

& Hercules apud Ovidium Metamorph. lib.
IX vers. 182

Ergo ego fœdantem peregrino sempla cruore
Busirim domui?

immolare: & Mercurio Gallos humanas vel inhumanas victimas cædere. Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam, sacrificiis viuentes obruere: hodieque ab ipsis Latiaris Iuppiter homicidio colitur: & quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sangu-

Mercurio Gallos humanas victimas) Cæsar lib. VI B. Gall. cap. XVI *pro victimis homines immolant.* Adde quæ ad Lactantii lib. I. cap. XXI sect. 3 notauimus.

Græcum & Græcam, Gallum & Gallam) Illos ut vilissimos homines: hos ut odiosissimos. *Rigalt.* Exemplum Plutarchus in Marcello sub initium dat, δύο μὲν Ἑλληνας, ἀνδρὰ καὶ γυναῖκα δύο δὲ Γαλάτας ὁμοίως ἐν τῇ καλεσμένῃ βοῶν ἀγορῇ κατορύξαι ζῶντας. Liuius interpretes sit lib. XXII cap. LVII *Ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta, inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca, in foro boario sub terra viui demissi sunt.*

Latiaris Iuppiter) qui & *Latialis* dicitur; de cuius horrendo cultu, dixi ad Lactantii lib. I cap. XXI sect. 3 ubi cum Lipsio ferme de quodam amphitheatri ritu Tertulliano inuitante, exponebamus. Vel ad *ferias Latinas*, in monte Albano celebratas, pertinuisse videtur. Cicero pro Milone cap. XXXI. *Tuque ex tuo edito monte, Latiaris sancte Iuppiter, cuius ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro & scelere macularat, aliquando ad eum (Clodium) puniendum oculos aperuisti.* De Albano monte & lacu sermo est.

guine saginatur. Ipsum credo docuisse
 sanguinis fœdere coniurare Catilinam:
 & Bellonam sacrum suum haustu hu-
 mani cruoris imbuere; & comitiale
 morbum hominis sanguine, id est mor-
 bo grauiore, sanare. Non dissimiles
 & qui de arena feras deuorant illitas &
 infectas cruore, vel membris hominis
 & viscere saginatas. Nobis homici-
 dium

H 3

dium

5. *sanguinis fœdere coniurare Catilinam*) Sallu-
 stius Bell. Catilin. cap. XXII *Fuere ea tempe-
 state, qui dicerent, Catilinam, quum ad iusu-
 randum populares sceleris sui adigeret, humani
 corporis sanguinem, vino permixtum, in pateris
 circumtulisse.*

Bellonam sacrum suum haustu h. cr.) SACRVM
 ex MS. est, vulgo *seruum*. Est autem *sacrum*,
 sacrificium, & omnis sæuæ deæ cultus, cui
 operantes, lacertos & brachia cruentabant,
 Lucanus lib. I vers. 565

*tum, quos sectis Bellona lacertis
 Sæua mouet, cecinere deos.*

& *comitiale morbum hominis sanguine*) Verus
 opinio, quæ nec dum vulgi esse desit, potò
 hominis calido sanguine morbum tolli quem
 comitiale dicunt, id est epilepsiam. Corne-
 lius Celsus lib. III cap. XXIII de comitiali
 morbo: *Quidam, iugulati gladiatoris calido
 sanguine potò, tali morbo se liberarunt; apud
 quos miserum auxilium tolerabile miserius ma-
 lum fecit.*

dium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano sanguine cauemus, vt nec edulium pecorum in cibis

XXXI sanguinem nouerimus. Et de incesto conuiuio fabulam grandem aduersum nos dæmonum coitio mentita est, vt gloriam pudicitiae deformis infamiae auersione macularet: vt ante exploratam veritatem homines a nobis terrore infandæ opinionis auerteret. sic de isto & tuus Fronto, non vt adfirmator testimonium feci, sed conuicium vt orator adsperfit. **2** Hæc enim potius de vestris gentibus nata sunt. Ius est apud Persas misceri cum matribus: Aegyptiis, & Athenis, cum sororibus legitima con-

Cap. XXXI. 1. *de incesto conuiuio*) quod supra cap. IX obiectum fuerat.

tuus fronto) Fronto Cirtensis orator, de quo ibidem prædictum est.

2. *Ius est apud Persas misceri cum matribus*) Libidinolosissimam Persarum gentem fuisse non ignotum est. Si non in tota, quod incredibile; tamen in parte barbariore nefanda illa consuetudo inualuisse videtur. Hieronymus lib. II adv. Iovinianum cap. VI *Persæ, Medi, Indi & Aethiopes cum matribus & auis, cum filiabus & nepotibus copulantur.*

Aegyptiis & Athenis) De Aegyptiis Diodorus Siculus lib. I cap. XXVII originem prauæ con-

connubia: memoriæ & tragoediæ ve-
stræ incestis gloriantur, quas vos liben-
ter & legitis & auditis: sic & deos colitis
incestos, cum matre, cum filia, cum
sorore coniunctos, merito igitur ince- 3
stum penes vos sæpe deprehenditur,
semper admittitur: etiam nescientes
miseri potestis in illicita proruerere, dum
venerem promisce spargitis, dum passim
liberos feritis, dum etiam domi natos
H 4 alie-

fuetudinis siue legis ostendit, quod Osiridi &
Isidi bene cesserit. Inde νομοθετῆσαι,
γαμῆν ἀδελφάς, Iulianus Augustus
Oratione I pag. 9. νόμος ἰδίδυ, γαμῆν
ἀδελφὴν τῷ Πέρσῃ. De Atheniensibus
dixi ad Cimonem Cornelii Nepotis cap. I,

memoria & tragoedia vestra incestis) MEMORIÆ
scripta & libri sunt, quibus memoriæ prodi-
tur; siue monimenta litterarum: vt supra
cap. VII *Specula de libris memorias*. Et Gel-
lius lib. IV. cap. VI. *In veteribus memoriis scri-*
ptum legimus. Idem lib. V cap. V. *ineunte:*
In libris veterum memoriarum scriptum est.
Tertullianus aduersus Iudæos cap. I. *Secun-*
dum scripturarum diuinarum memorias popu-
lus Iudæorum maior, id est antiquior, derelicto
Deo, idolei seruauit. Non est ergo causæ sa-
tis, vt cum F. Virino & Wowero comædia
sufficiamus.

3. *promisce spargitis*) Sic MSS. libri & hoc loco
& supra cap. IX, sect. 2, nam veteres promiscue

alienæ misericordiæ frequenter expo-
 nitis: necesse est in vestros recurrere,
 4 in filios inerrare. Sic incesti fabu-
 lam nectitis, etiam cum conscientiam
 5 non habetis. Ad nos pudorem non
 facie, sed mente præstamus. vnius
 matrimonii vinculo libenter inhære-
 mus. cupiditatem procreandi aut
 6 vnam scimus, aut nullam. Conui-
 uia non tantum pudica colimus, sed
 & sobria. nec enim indulgemus epu-
 lis, aut conuiuium mero ducimus;
 sed grauitate hilaritatem tempera-
 mus, casto sermone, corpore castiore,
 plerique inuiolati corporis virgi-
 nita-

*& promiscuus dicebant. Gellius lib. XI cap. XVI
 deterret nos a varia promiscque cogitatione,
 Idem lib. II. cap. XXIV promisce indefiniteque
 largiri: Et lib. VI cap. XIV Et promisce dici
 solet.*

*alienæ misericordiæ) Idem dixit Lactantius lib. VI
 cap. XX sect. 21. 22, quem vide. Et Paulus
 lege IV Dig. de agnoscend. & atend. liberis:
 Necare partum videtur & is, qui publicis locis,
 misericordiæ causa, exponit, quam ipse non
 habet.*

*5. vnius matrimonii vinculo) Vide Tertulliani
 librum de Monogamia: cuius similem episto-
 lam postea Hieronymus scripsit, num. XI ad
 Ageruchiam, cui etiam titulus est de Mono-
 gamia.*

nitate perpetua fruuntur potius, quam
 gloriantur: tantum denique abest in-
 cesti cupido, vt nonnullis rubori sit
 etiam pudica coniunctio. Nec de vl-
 tima statim plebe consistimus, si ho-
 nores vestros & purpuras recusamus:
 nec fastidiosi sumus, si omnes vnum
 (bonum) sapimus, eadem congregati
 quiete qua singuli: nec in angulis
 garruli, si audire nos publice aut
 erubescitis, aut timetis. Et quod in
 dies nostri numerus augetur, non
 est crimen erroris, sed testimonium
 laudis. nam in pulchro genere vi-
 vendi & perstat & perseverat suus, &
 accrescit alienus. Sic nos denique non
 notaculo corporis, vt putatis, sed in-
 nocentiæ ac modestiæ signo facile di-
 gnoscimus: sic mutuo, quod doletis,
 amore diligimus, quoniam odisse non
 H 5 noui-

7. *nec fastidiosi sumus*) Heraldus malebat *fastidiosi*.

Unum bonum sapimus) Fulv. Ursinus *bonum*,
 tanquam glesiam, respuit.

9. *non notaculo corpori*) Sic libri, verbo insolenti.
 Glossæ tamen veteres NOTACVLVM,
nota, signum. Rom. lib. *nota occulta*, vt su-
 pra Cæcilius cap. IX sect. 2. dixerat, *oculis*
se notis & insignibus noscunt.

nouimus : sic nos, quod inuidetis,
 FRATRES vocamus, vt vnus Dei
 parentis omnes, vt consortes fidei,
 10 vt spei coheredes. Vos enim nec in-
 uicem adgnoskitis, & in mutua odia
 sæuitis : nec fratres vos, nisi sane ad
 XXXII parricidium recognoskitis. Putatis
 autem nos occultare quod colimus, si
 delubra & aras non habemus? quod
 enim simulacrum Deo fingam, quum
 si recte existimes, sit Dei homo ipse
 simulacrum? templum quod ei ex-
 struam, quum totus hic mundus,
 eius opere fabricatus, eum capere
 non possit? & quum homo laxius
 maneam, inter vnā ædiculam vim
 2 tantæ maiestatis includam? nonne me-
 lius in nostra dedicandus est mente? in
 nostro imo consecrandus est pectore?
 Hostias & victimas Domino offeram,
 quas in vsum mei protulit, vt reiiciam
 ei suum munus? ingratum est: quum sit
 lita.

Cap. XXXII. 2. in nostra dedicandus est mente)
 Prudentius Romano martyre vers. 346

*Aedem sibi ipse mente in hominis condidit
 Vinam, serenam sensualem, stabilem.*

quum sit litabilis hostia) Prudentio quoque *Victi-
 ma litabilis* dicta lib. I instit. cap. XXI sect. 25.

litabilis hostia bonus animus, & pura
 mens, & sincera conscientia. Igitur qui 3
 innocentiam colit, Domino suppli-
 cat: qui iustitiam, Deo libat: qui
 fraudibus abstinet, propitiat Deum:
 qui hominem periculo subripit, opi-
 mam victimam cædit. Hæc nostra
 sacrificia, hæc Dei sacra sunt: sic
 apud nos religiosior est ille qui iu-
 stior. At enim, quem colimus Deum, 4
 nec ostendimus, nec videmus. Immo
 ex hoc Deum credimus, quod eum
 sentire possumus, videre non possumus.
 In operibus enim eius & in
 mundi omnibus motibus virtutem eius
 semper præsentem adspicimus: quum
 tonat, fulgurat, fulminat, quum fere-
 nat. Nec mireris, si Deum non videas: 5
 vento & flatibus omnia impelluntur, vi-
 brantur, agitantur, & sub oculis tamen
 non venit ventus & flatus. In solem
 adeo, qui videndi omnibus causa est,
 in-

id est, Deo grata & acceptabilis; & Epitome
 cap. V. sect. 8. *Victima litabilior.*

4. *nec ostendimus, nec videmus*) Obiectum id
 fuerat cap. X. sect. 5.

5. *sub oculis tamen non venit ventus*) Idem ar-
 gumentum tractat. Lactantius VII cap. IX
 sect. 2. seq. quem pretium est consulere.

- intueri non possumus : radiis acies
 submouetur: obtutus intuentis hebe-
 tatur: Et si diutius inspicias, omnis
 6 visus exstinguitur. Quid? ipsum so-
 lis artificem, illum luminis fontem
 possis sustinere, quum te ab eius ful-
 guribus auertas, a fulminibus abscon-
 das? Deum oculis carnalibus vis vi-
 dere, quum ipsam animam tuam,
 qua viuificaris, & loqueris, nec ad-
 7 spicere possis, nec tenere. Sed enim
 Deus actum hominis ignorat, & in coelo
 constitutus non potest aut omnes obi-
 re, aut singulos nosse. Erras, o homo,
 & falleris. vnde enim deus longe est,
 quum omnia coelestia terrenaque, &
 quæ extra istam orbis prouinciam sunt,
 Deo cuncta plena sint: vbique non tan-
 8 tum nobis proximus, sed infusus est. In
 solem adeo rursus intende: coelo adfi-
 xus, sed terris omnibus sparsus est: pari-
 ter præsens vbique interest, & miscetur
 omni-

6. *ab eius fulguribus*) Meursius sic, vt cum ful-
 minibus, quæ insequuntur, congruat. Vulgo
fulgoribus.

nec tenere) Sic Fr. Balduinus, Sabæus, Ouzelius:
 alii *ueneri*, quod, vel *intueri*, ab *adspicere* per
nec subtile nimis est distinguere.

omnibus: nusquam enim claritudo
violatur. Quanto magis Deus au- 9
ctor omnium, ac speculator omnium,
a quo nullum potest esse secretum;
tenebris interest, interest cogitatio-
nibus nostris quasi alteris tenebris?
non tantum sub illo agimus, sed &
cum illo, prope dixerim, viuimus.
Nec nobis de nostra frequentia blan- XXXIII
diamur: multi nobis videmur, sed
Deo admodum pauci sumus. Nos
gentes nationesque distinguimus: Deo
vna domus est mundus hic totus. Re- 2
ges tantum regni sui per officia mini-
strorum vniuersa nouere: Deo indiciis
opus non est. non solum in oculis
eius, sed & in sinu viuimus. Sed Iudæis 3
nihil profuit, quod vnum & ipsi Deum
aris atque templis maxima superstitione
coluerunt. Ignorantia laberis, si
prio-

9. *Speculator omnium*) Vt Prudentius hymno
matutino sub finem:

*Speculator adstat desuper,
Qui nos diebus omnibus
Actusque nostros prospicit
A luce primâ in vesperum.*

Adde Lactantium lib. VI cap. XVIII sect.
12.

Cap. XXXIII. 1. *de nostra frequentia*) Ad obiecta
Cap. IX, sect. 1 respondet.

4 priorum aut oblitus, aut inscius, posteriorum recordaris. Nam & ipsi Deum nostrum (idem enim omnium Deus est) quamdiu caste, innoxie religioseque coluerunt, quamdiu præceptis salubribus obtemperauerunt, de paucis innumeri facti, de egentibus diuites, de seruiantibus reges: modici multos, inermi armatos, dum fugiunt insequentes, Dei iussu, & elementis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel si Romanis magis gaudes, ut transeamus veteres, Flauii Iosephi, vel Antonini Iuliani, de Iudæis require. iam scies nequitia sua hanc eos meruisse fortunam: nec quidquam accidisse, quod non sit his, si in contumacia perseuerarent, ante prædictum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quam esse desertos: nec, ut impie loqueris, cum Deo suo esse captos, sed a Deo, ut disciplinæ transfugas, deditos. Cæterum de incendio mundi, aut inprovisum ignem cadere, aut

5. *Vel Antonini Iuliani*) Præter nostrum, non habet polyhistor Vossius, quem de hoc Iuliano, Iudæicarum rerum scriptore, testem aduocet.

6. *nec, ut impie loqueris*) supra cap. X sect. 4.

aut difficile non credere, vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt, occidere, quæ facta sunt, interire? cœlum quoque cum omnibus, quæ cœlo continentur, ita, ut coepisse, desinere? fontium dulci aqua, marisue nutriri, in vim ignis abiturum, Stoicis constans opinio est, quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat: & Epicureis de elementorum conflagratione, & mundi ruina eadem ipsa sententia est. Loquitur Plato

Cap. XXXIV. I. *aut difficile non credere*) Rigaltius ita ex MS. Sensus: tamquam rem naturalem contemnere. Alii *difficilem*: Meursius, *sufficere*.

Stoicis constans opinio) Vide Ciceronem lib. II de Nat. deor. cap. XLVI, Senecæ Quæst. Nat. lib. III cap. XXXVIII extr. Plinius Athenagoras Apolog. pag. 152. οἱ ἀπὸ τῆς σοᾶς, ἐκ-
 πυρᾶθῦσά τὰ πάντα φασὶν, *Stoicis omnia conflagratura dicunt.*

Epicureis de elementorum conflagratione) Lactantius lib. VII cap. I. sect. 10. Epicurus, auctore Democrito, veridicus in hac re fuit, qui ait (mundum) & ortum aliquando fuisse, & aliquando esse perituum.

3. *Loquitur Plato, partes orbis inmund.*) Onzelius adfert aliquid ex Timæo de variis φθοραῖς ἀνθρώπων, quæ εἶσονται πυρὶ μὲν καὶ ὕδατι μεγίσται, sed clariora verba desidero.

Plato, partes orbis nunc inundare, nunc alternis vicibus ardescere, & quum ipsum mundum perpetuum & insolubilem diceret esse fabricatum; addit tamen, ipsi artifici, Deo soli, & solubilem esse & mortalem. Ita nihil mirum est, si ista moles ab eo, quo exstructa est, destruat. Animaduertis philosophos eadem disputare quæ dicimus, non quod nos simus eorum vestigia subsequuti, sed quod illi de diuinis prædictionibus prophetarum, vmbra interpolatæ veritatis imitati sint. Sic etiam conditionem renascendi, sapientium clariore, Pythagoras primus, & præcipuus Plato, corrupta & dimidia-
ta fide tradiderunt. nam corporibus dissolutis solas animas volunt & perpetuo manere, & in alia noua corpora sæpius commear. Addunt istis & illa ad retorquendam veritatem, in pecudes, aues, belluas, hominum animas redire. non philosophi sane

alternis vicibus) Seneca Hercule Furente vers.
377 perinde hac formula vsus est,

*Priusque multo vicibus alternis fugax
Euripus vnda stabit Euboica piger.*

3. & præcipuus Plato) sub finem libri X de Republica.

ne studio, sed mimi couicio digna ista
 sententia est. Sed ad propositum satis
 est, etiam in hoc sapientes vestros in
 aliquem modum nobiscum consonare.
 Ceterum quis tam stultus aut brutus
 est, ut audeat repugnare, hominem
 a Deo ut primum potuit fingi, ita posse
 denuo reformari? nihil esse post obi-
 tum, & ante ortum nihil fuisse: sicut de
 nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere
 reparari? Porro difficilius est id, quod
 non sit, incipere, quam id quod fuerit,
 iterare. Tu perire & Deo credis, si quid
 oculis nostris hebetibus subtrahitur?
 Corpus omne, siue arefcit in puluerem,
 siue in humorem soluitur, vel in cine-
 rem comprimitur, vel in nidorem te-
 nuatur, subducitur nobis: sed Deo ele-
 mentorum custodi, reseruatur. Nec, ut
 I cre-

6. *mimi couicio*) Prudentius Passione S. Lau-
 rentii vers. 318

*Impune tantas, furcifer,
 Strophas cauillo mimico
 Te nexuisse existimas?*

Ouxel legit *mimico vitio*: in MS. aiunt esse
mimi officio, vel *mimico officio*. Nos edd. Rom,
 Elmenh. & Wow. sequuti sumus.

- credit, vllum damnum sepulturæ timemus, sed veterem & meliorem consuetudinem humandi frequentamus.
- 12 Vide adeo quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur. sol demergit & nascitur; astra labuntur & redeunt: flores occidunt & reuiuiscunt: post senium arbuta frondescunt, semina non nisi corrupta reuiscunt: ita corpus in sæculo, vt arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid festinas, vt cruda adhuc hieme reuiuifcat & redeat? expectandum nobis etiam corporis ver est.
- 14 Nec ignoro, plerosque conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere: malunt enim exstingui penitus, quam ad supplicia reparari. quorum error augetur, & in sæculo libertate remissa, & Dei patientia maxima: cuius quanto iudicium tardum, tanto magis iustum est.

XXXV Et tamen admonentur hominum doctissimorum libris, & carminibus poetarum,

11. *Nec vllum damnum sepulturae timemus*) Pergit criminationibus cap. XI prolaris respondere.

tarum, illius ignei fluminis, & de Stygia
 palude sæpius ambientis ardoris, quæ
 cruciatibus æternis præparata, & dæ-
 monum indiciis, & de oraculis prophe-
 tarum cognita tradiderunt. Et ideo 2
 apud eos etiam ipse rex Iuppiter per
 torrentes ripas, & atram voraginem iu-
 rat religiose: destinata enim sibi cum
 suis cultoribus poenam præscius per-
 horrescit; nec tormentis aut modus vl-
 lus, aut terminus. Illic sapiens ignis 3
 membra vrit & reficit; carpit & nutrit,
 sicut ignes fulminum corpora tangunt,
 nec absumunt: sicut ignes Ætnæ, & Ve-
 suvii, & ardentium vbique terrarum fla-
 grant, nec erogantur: ita poenale illud
 incendium non damnis ardentium pa-
 sci-

I 2

sci-

Cap. XXXV. I. *sæpius ambientis ardoris*) Styge
 novies circumfusa, ut fingunt. Virgilius Aen.
 lib. VI vers. 439.

novies Styx interfusa coerces.

3. *Illic sapiens ignis*) sapientissimi artificis iussa
 exsequens. *Rigalt.* Sic Terrullianus Scor-
 piace cap. III *sapiens ignis effigiem vituli defun-*
det. Et Clemens Alexandrinus Protreptico
 pag 35. τὸν ἐν Δελφοῖς τῇ Απόλλωνος
 θεῶν ἡφάνισε πῦρ σωφρονῶν. Non ergo
 erat, quod Meursius in *sapiens* mutaret.

scitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. Eos autem merito torqueri, qui Deum nesciunt, ut impios, ut iniustos; nisi profanus, nemo deliberat: quum parentem omnium, & omnium dominum non minoris sceleris sit ignorare, quam lædere. Et quamquam ut imperitia Dei sufficiat ad poenam, notitia profit ad veniam; tamen si vobiscum Christiani comparemur, quamuis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen vobis meliores deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; nos vxoribus nostris solummodo viri nascimur: vos scelera admissa punitis: apud nos & cogitare, peccare est: vos conscios timetis; nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non possumus. Denique de vestro numero carcer exestuat: Christianus

4. *nemo deliberat*) dubitat. Deliberant enim dubitantes quid faciendum sit. Adde infra cap. XXXVIII sect. 7.

5. *Vt imperitia Dei sufficiat*) luxatum locum sic Meursius restituit. Vulgo *Et cum notitia* est.

quamuis in nonnullis disciplina nostra minor) quamuis nostrorum nonnulli disciplinam nostram minus curiose observant, *Herald.*

nus ibi nullus, nisi aut reus suæ re-
 ligionis, aut profugus. Nec de fa-XXXVI
 to quisquam aut solatium captet, aut
 excuset euentum. sit fortis fortunæ,
 mens tamen libera est; & ideo actus
 hominis, non dignitas iudicatur.
 Quid enim aliud est fatum, quam 2
 quod de vnoquoque nostrum Deus
 fatus est? qui quum possit præscire
 materiam; pro meritis & qualitatibus
 singulorum etiam fata determinat.
 Ita in nobis non genitura plectitur, 3
 sed ingenii natura punitur. ac de fa-
 to fatis, vel si pauca pro tempore, dis-
 putaturi alias & vberius & plenius.
 Ceterum quod plerique pauperes di- 4
 cimus, non est infamia nostra, sed
 gloria: animus enim vt luxu soluitur,
 ita frugalitate firmatur, & tamen
 I 3 qui

Cap. XXXVI I. *(sit fortis fortuna)* Sic liber
 scriptus manu: non, *Fortis fortuna*, cuius
 diuæ heic nullus locus. *Sors fortuna* gene-
 thliacorum verbum. Scaliger ad Manili ver-
 ba lib. III vers. 75

*Horum operum sortes ad singula signa lo-
 cauid,*

ita adnotat: In genitura primus locus datur
 horoscopo: in actionibus, *forti fortuna*, qui est
 veluti actionum quidam horoscopus.

qui potest pauper esse, qui non eget,
 qui non inhiat alieno, qui Deo diues
 est? magis pauper ille est, qui, quum
 5 multa habeat, plura desiderat. Di-
 cam tandem quemadmodum sentio:
 nemo tam pauper potest esse, quam
 natus est. Aues sine patrimonio vi-
 vunt, & in diem pecua pascuntur:
 & hæc nobis tamen nata sunt: quæ
 omnia, si non concupiscimus, posside-
 6 mus. Igitur vt qui viam terit, eo
 felicior, quo leuior incedit: ita bea-
 tior in hoc itinere viuendi, qui pau-
 pertate se subleuat, non sub diuitia-
 7 rum onere suspirat. Et tamen facul-
 tates, si vtilis putaremus, a Deo posce-
 remus. vtique indulgere posset ali-
 quantum, cuius est totum. sed nos con-
 temnere malumus opes, quam con-
 temnere: innocentiam magis cupimus,
 magis patientiam flagitamus: malu-
 mus nos bonos esse, quam prodigos:
 &

4. magis pauper ille est) Claudianus lib. I. in
 Rufinum vers. 200

Semper inops, quicumque cupit.

5. nemo tam pauper potest esse quam natus est)
 Ex Senecæ de Providentia cap. VI transcri-
 ptum. Contemnite, inquit, paupertatem, nemo
 tam pauper fuit, quam natus est.

& quod corporis humana vitia senti-
 mus, & patimur, non est pœna: mili-
 tia est. Fortitudo enim infirmitatibus 8
 roboratur, & calamitas sæpius disci-
 plina virtutis est. vires denique &
 mentis & corporis sine laboris exer-
 citatione torpescunt: omnes adeo ve-
 stri viri fortes, quos in exemplum
 prædicatis, ærumnis suis incluti flo-
 ruerunt. Itaque & nobis Deus nec 9
 non potest subuenire, nec despicit:
 quum sit & omnium rector & amator
 suorum: sed in aduersis vnumquem-
 que explorat & examinat: ingenium
 singulorum periculis pensitat: vsque
 ad extremam mortem, voluntatem
 hominis sciscitatur, nihil sibi posse
 perire securus. Itaque vt aurum igni-
 bus, sic nos discriminibus arguimur.
 Quam pulchrum spectaculum Deo, XXXVII
 I 4 cum

7. non est pœna; militia est) Seneca de Proui-
 dentia cap. IV Verberat nos & lacerat fortu-
 na? patiamur. non est seuitia: certamen est.
 Et cap. II Bonus est omnia aduersa exercita-
 tiones putas.

8. calamitas virtutis disciplina est) Seneca ibidem
 cap. IV calamitas virtutis occasio est. Nam
 marcescit sine aduersario virtus, quod eodem li-
 bro cap. II dictum est.

Cap. XXXVII. I. Quam pulchrum spectaculum)

quum Christianus cum dolore con-
greditur, quum aduersum minas &
supplicia & tormenta componitur?
quum strepitum mortis & horrorem
carnificis irridens insultat? quum li-
bertatem suam aduersus reges & prin-
cipes eripit? soli Deo, cuius est, ce-
dit? quum triumphator & victor,
ipsi qui aduersum se sententiam dixit,
insultat? vicit enim, qui quod con-
tendit, obtinuit. Quis non miles
sub oculis imperatoris audacius peri-
culum prouocet? nemo enim præ-
mium percipit ante experimentum:
& imperator tamen, quod non habet,
non dat: non potest propagare vi-
tam; potest honestare militiam. at
enim Dei miles nec in dolore deseri-
tur, nec morte finitur. Sic Christia-
nus miser videri potest; non potest
inueniri. Vos ipsi calamitosos viros
fer-

Vt superiora, ita etiam hoc ex Senecæ de
Prouidentia cap. II expressum. *Ecce, inquit,
spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus
operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis
cum mala fortuna compositus.*

componitur) gladiatorium verbum, Cicero lib. II
epist. VIII sect. 1 *gladiatorum compositiones*
dixit. Vide quæ nos ibi. Adde supra cap.
XXII sect. 3.

fertis ad cœlum, Mucium Scœuolam,
 qui quum errasset in regem, periisset in
 hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et
 quot ex nostris non dexteram solum,
 sed totum corpus vri, cremari sine vllis
 eiulatibus pertulerunt, quum dimitti
 præsertim haberent in sua potestate?
 Viros cum Mucio, vel cum Aquilio, 4
 aut Regulo comparo? Pueri & mulier-
 culæ nostræ cruces & tormenta, feras,
 15 &

4. *cum Mucio, vel cum Aquilio aut Regulo*) Mucii
 Scœuolæ & M. Attilii Reguli historia abunde
 nota, etiam ex breuiariis L. Flori & Eutropii:
 Aquilii, minus clara, ideoque explicanda.
 Dionysiu, Halicarn. lib. IV pag. 260 ΑΤΥΛΙΟΝ
 videtur nominasse. scribe ΑΚΥΛΙΟΝ, quod La-
 tinum *Aquilius* est. Hunc dum viro in spi-
 ciendis Sibyllinis libris creatum, ἀδικεῖν τι
 δοξαυτα περὶ τὴν πίσιν, *visum non cum*
fide rem gerere, & a ministro parricidii dela-
 tum, rex Tarquinius Superbus εἰς ἀσκὸν,
 euleo infutum proiecit in mare. Arnobius
 lib. I pag. 23 innocentia ei testimonium dat.
Innumerabiles alii, inquit post Pythagoræ &
 Socratis exempla, gloria & virtute & estimat-
 tione pollentes, acerbissimarum mortium experti
 sunt formas, *ut Aquilius, Trebonius, Regulus:*
num quid idcirco post vitam iudicati sunt tur-
pes, quia non publica lege factorum, sed mortis
asperissimo genere lacerati extruciæque perie-
vunt? Nemo unquam innocens male interem-
ptus infamis est, & reliqua.

5 & omnes suppliciorum terriculas inspi-
rata patientia doloris illudunt. Nec
intelligitis, o miseri, neminem esse qui
aut sine ratione velit poenam subire, aut
tormenta sine Deo possit sustinere,
nisi forte vos decipit, quod Deum ne-
6 scientes diuitiis adfluant, honoribus flo-
reant, polleant potestatibus. Miseri in
hoc altius tolluntur, vt decidant altius.
Hi enim vt victimæ ad supplicium sagi-
nantur; vt hostiæ ad poenam coronan-
tur,

omnes suppliciorum terriculas) Terriculæ, ima-
gines terrentes, terriculamenta. Lactantius
de Mort. persec. cap. XVI. sect. 7. *omnes appara-
tus ac terriculas tyrannica potestatis suæ stabilis
& robore animi prosligasti.*

6. *Vt hostiæ ad poenam coronantur*) Mos fuit vi-
ctimas sertis & vittis coronare. Prudentius
Romano martyre vers. 1021.

*Huc taurus ingens, fronte torua & hispida,
Sertis reuinctus, aut per armos floreis,
Aut impeditis cornibus, deducitur.*

Et Iuuenalis satyr. XIII vers. 63.

Quæque coronata lustrari debeat agna.

Ideo ταῦτοι καὶ τέμματα Act. Apost. XIV
13 coniunguntur. De vittis Seruius ad ver-
ba Sinonidis, se victimam destinatam simulan-
tis, Aeneid. II vers. 133.

& circum tempora vitta,

VITTAE, inquit, quibus victimæ coronabantur.
Scilicet ornatus accessit, vt augustiores essent
hostiæ, diisque gratiores.

tur. In hoc adeo quidam imperiis 7
 ac dominationibus eriguntur, vt in-
 genium eorum perditæ mentes licen-
 tia potestatis libere nundinentur.
 absque enim notitia Dei, quæ potest
 esse solida felicitas, quum sit somnio
 similis? antequam tenetur, elabitur.
 Rex es? tam times, quam timeris: 8
 & quamlibet sis multo comitatu sti-
 patus, ad periculum tamen solus es.
 Diues es? sed fortunæ male creditur,
 & magno viatico breuæ vitæ iter non
 instruitur, sed oneratur. Fascibus & 9
 purpuris gloriaris? vanus error homi-
 nis, & inanis cultus dignitatis, fulge-
 re purpura, mente sordescere. No- 10
 bilitate generosus es? parentes tuos
 laudas? omnes tamen pari sorte nasci-
 mur: sola virtute distinguimur. Nos 11
 igitur qui moribus & pudore cense-
 mur, merito malis voluptatibus &
 pompis vestris & spectaculis abstine-
 mus: quorum & de sacris originem no-
 vimus, & noxia blandimenta damna-
 mus. Nam in ludis curulibus quis 12
 non

7. *perdita mentes*) delatores, adulatores & id
 genus pestes hominum. *Rigalt.*

12. *in ludis curulibus*) Circensibus, qui curru sue

non horreat populi in se rixantis insaniam? in gladiatoriiis, homicidii disciplinam? in senicis etiam non minor furor? & turpitudine prolixior. nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monstrat. nunc eneruis histrio amorem dum fingit, infligit. Idem deos vestros

quadrigis agebantur. Festus: *Curules equi, quadrigales.* Et *curules triumphi*, qui curru agebantur, ab ouatione discreti. Suetonius Aug. cap XXII *Bis ouans ingressus est urbem, post Philippensem, & rursus post Siculum bellum: curules triumphos tres egit, Dalmaticum, Aetiacum, Alexandrinum.* De sella curuli alibi dictum.

populi in se rixantis insaniam) propter quatuor factiones panno & coloribus distinctas. Vide Plinii lib IX. epist. VI cum nostris adnotamentis. Et iam Tertulianus aduersus Marcion. lib II cap. XXVII illud immoderatum studium populi furorem vocat. *Quid non frequentas, inquit, tam solemnes voluptates circi furentis, & cauea saeuientis, & scena lasciuientis?*

histrio amo rem dum fingit, infligit) Cyprianus libro de gratia pag. 6. (Cornelin. epist. II cap. III) *Adulterium discitur, dum videtur: & lenocinante ad vitia publica auctoritatis malo, quae pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat, de spectaculo refertur impudica.* Adbuc deinde morum quanta labes, quae probrorum fomenta, quae alimenta vitiorum, histrionicis gestibus inquinari?

vestros, induendo stupra, suspiria,
 odia, dedecorat. Idem, simulatis
 doloribus, lacrymas vestras, vanis ge-
 stibus & nutibus prouocat. Sic homi-
 cidium in vero flagitatis, in men-
 dacio fletis. Quod vero sacrificiorum XXXVIII
 reliquias, & pocula delibata contem-
 nimus; non confessio timoris est, sed
 veræ libertatis adfertio. Nam etsi 2
 omne quod nascitur, vt inuiolabile
 Dei munus, nullo opere corrumpi-
 tur: abstinemus tamen, ne quis exi-
 stimet aut dæmoniis, quibus libatum
 est, cedere, aut nostræ religionis pu-
 dere. Quis autem ille, qui dubitat 3
 vernis indulgere nos floribus, quum
 capiamus & rosam veris & lilium, &
 quidquid aliud in floribus blandi colo-
 ris & odoris est? his enim & sparsis vti-
 mur mollibus ac solutis, & fertis colla
 complectimur. Sane quod caput non 4
 coronamus, ignoscite. Auram boni
 floris naribus ducere, non occipitio
 capil-

Cap. XXXVIII. 3. *his & sparsis stimur & fertis*

Christiani utebantur floribus sparsis, fertis,
 solutis, in vsum simplicem: eo autem vfu &
 modo, qui in sacris gentilium erat, diligen-
 tissime abstinebant.

capillisue solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis aut sentienti facem, aut non sentienti coronam, quum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. At enim nos ex-

6 fe-

4. *Nec mortuos coronamus*) Leges XII Tabularum prohibent longas coronas in funeribus, apud Ciceronem de Legib. lib. II cap. XXIV; ergo videntur alias permisisse. Tertullianus de Corona cap. X. *Quid iam dignum idolo, quam quod & mortuo? nam & mortuorum est ita coronari, quoniam & ipsi idola statim sunt & habitu & cultu consecrationis.* Hanc propter causam abstinabant prisce Christiani coronarum usu in funeribus: flores postea sepulcris iniiecisse, supra ad cap. XII sect. 6. notauimus.

aut sentienti facem, aut non sentienti) Sic restituit Salmasius hunc locum Exerc. Plin. pag. 676. Sane in MSS. etiam *facem* est, quam editiones quædam negligunt. Sententia hæc est: Si sentit mortuus, cur illi facem subiciitis? si non sentit, cur coronam ei tribuitis, cuius odorem non potest percipere?

6. *At enim nos exsequias adornamus*) Ita Heraldus ex regio MS. & Meursius. Vulgo *adoramus*, quod interpretantur *facimus*, quia Festus dixerit: *Adorare apud antiquos significabat Agere.* Sed nec ille exemplis probauit, neque si probasset, certum inde foret, Minucium ἀρχαῖως, quam cum Latinis suæ & superioris ætatis, quanta nota est, loqui maluisse.

sequias adornamus eadem tranquillitate qua viuimus. nec adnectimus are-scentem coronam, sed a Deo æternis floribus viuendam sustinemus: qui & modesti, Dei nostri liberalitate; securi, spe futuræ felicitatis; fide præsentis eius majestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione iam viuimus. Proinde Socrates scurra Atticus viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis gloriosus: Arcesilas quoque & Carneades, & Pyrrho, & omnis Academicorum mul-

7

sustinemus) expectamus. Sic sæpe Tertullianus. De Pœnitentia cap. VI ~~Seniam delictorum~~ sustinere. Et de cultu feminarum lib. II extremo, Angeli baiuli sustentur. Et aduersus Iudæos cap. VI Si iam venit (Messias) seruiendum est illi: si necdum venit, sustinendus est, dummodo manifestum sit aduentu eius comprimere legis veteris præcepta, & operari debere nouæ legis exordia.

7. *Socrates scurra Atticus)* Zeno Socratem hoc maledicto fixit apud Ciceronem lib. I Nat. deor. cap. XXXIV, quod Lactantius Zenoni non Stoico, sed Epicureo tribuit lib. III cap. XX. sect. 15.

Arcesilas quoque & Carneades) Vide supra cap. XIII sect. 3.

- multitudo deliberet; Simonides etiam in perpetuum comperendinet. philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores & adulteros nouimus & tyrannos, & semper aduersus sua ficia facundos. Nos non habitu sapientiam, sed mente præferimus: non eloquimur magna, sed viuimus: gloriamur nos consequutos, quod illi summa intentione quæsiuerunt, nec inuenire potuerunt. Quid ingrati sumus? quid nobis inuidemus, si veritas diuinitatis nostri temporis ætate maturuit? Fruamur bono nostro, & recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio reseruetur.

XXXIX Quum Octavius perorasset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, intenti vultu tenebamus: & quod ad me est, ma-

deliberet) dubitet, vt modo cap. XXXV dictum.

Simonides comperendinet) Simonides Melicus cunctetur in dies, rogatus quid esset Deus. *Supra cap. XIII. sect. 4.*

aduersus sua vitia facundos) Lege Seneca verba apud Lactantium lib. III cap. XV sect. II.

Cap. XXXIX. I. *intenti vultus tenebamus*) MS. Meursio teste, *intentos*, non male. Sed vi.

magnitudine admirationis euanui,
 quod ea, quæ facilius est sentire,
 quam dicere, & argumentis, & exem-
 plis, & lectionum auctoritatibus ad-
 ornasset : & quod maleuolos iisdem
 illis, quibus armantur, philosophorum
 telis retudisset : ostendisset etiam
 veritatem non tantummodo facilem,
 sed & fauorabilem. Dum isthæc igi- **XL**
 tur apud me tacitus reuoluo, Cæci-
 cilius erupit: Ego Octauio meo plu-
 rimum quantum sed & mihi gratu-
 lor, nec exspecto sententiam. vici-
 mus & ita, vt improbe vsurpo victo-
 riam. nam vt ille mei victor est, ita **2**
 ego triumphator erroris. Itaque quod
 pertineat ad summam quæstionis, & de
 prouidentia fateor, & Deo cedo, & de
 sectæ iam nostræ sinceritate consentio. **3**
 Etiam nunc tamen aliqua consubsi-
 dunt
 K

detur noster poetæ principis vocem expres-
 sisse, principio II Aeneid.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.

Cap. XL, 1. *Cacilius erupit*) non exspectans ar-
 bitri sententiam, inopinato dixit, nec se con-
 tinere diutius, nouæ mentis adfectu concita-
 tus, posuit. Vide cap. XVI sect. 6.

Et improbe vsurpo Victoriam) Locus dubie saluus
 sic tamen in MSS. legitur. Vulgo *improbus*,
 quod minus sanum,

dunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni necessaria: de quibus crastino (quod iam sol occasui declivis est) ut de toto congruentius, promptius requiremus.

XLI At ego, inquam, prolixius omnium nostrum vice gaudeo, quod etiam Octavius mihi vicerit, quum maxima iudicandi mihi invidia detracta sit. Nec tamen possum meritum eius verborum laudibus repensare. testimonium & hominis & vnius infirmum est. Habet Dei munus eximium, a quo & inspiratus oravit, & obtinuit adiutus.

Post hæc læti hilaresque discessimus, Cæcilius quod crediderit: Octavius quod vicerit: ego, & quod hic crediderit, & hic vicerit.

Cap. XLI. 3. *Octavius quod vicerit*) Quibusdam libris insertum est hoc modo: *Octavius gaudere quod vicerit.* Sed si capit subaudiatur, tamen id redundabit, in *læti hilaresque* antea expressum.

CAECILII
CYPRIANI

DE

IDOLORVM
VANITATE

LIBER

RECENSITVSET

ILLVSTRATVS

A

CHRISTOPHORO CELLARIO.

HIERONYMVS epistola **LXXXIV**
ad Magnum, oratorem Ro-
manum:

*Cyprianus, quod idola dii non sint, qua
breuitate, qua historiarum omnium scien-
tia, quorum verborum & sensuum splendore
perstrinxit?*

AVGVSTINVS libro de Vnico Ba-
ptismo contra Petilianum episco-
pum Constantinensem
cap. IV

*Episcopus Cyprianus, de uno vero Deo
aduersus multorum deorum falsorumque
cultores disputans, multa profert testimo-
nia, de libris eorum, quos præclaros au-
ctores habent, hoc est, ex illa veritate,
quam iniquitate detinent.*

CAECILII CYPRIANI

DE

IDOLORVM VA-

NITATE

LIBER.

DEOS non esse, quos colit vul-
gus, hinc notum est: Reges
olim fuerunt, qui ob regalem
memoriam coli apud suos, postmodum
etiam in morte coeperunt. Inde illis
instituta templa; inde ad defunctorum
vultus per imaginem detinendos ex-
pressa simulacra: (quibus) & immola-
bant hostias, & dies festos, dando ho-
nores celebrabant; inde posteris facta-
sunt sacra, quæ primis fuerant adsumpta

K 3

.sola

DE IDOLORVM VANITATE) Varie hic
liber præscribitur. Rigaltii editione: *Quod
idola dii non sint, & quod deus unus sit, & quod
per Christum salus credentibus data sit; siue, de
idolorum vanitate.* Verum hic non titulus
est sed argumentum. Satis ergo illustris-
simo viro, editori Oxoniensi fuit, *De idolorum
vanitate.*

1. *Reges olim fuerunt*) aut regum filii, vel regii
generis, & alii bene merentes de republica.

quibus & immolabant) Abest QVIBVS ab anti-
quissimis MSS. Vide Rigalt.

9 solatia. Et videamus an stet hæc apud singulos veritas. Melicertes & Leucothea præcipitantur in maria, & fiunt postmodum maris numina: Castores alternis moriuntur, vt vivant: Aesculapius, vt in Deum surgat, fulminatur: Hercules, vt hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur: Apollo Admeti pecus pavit: Laomedonti muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accepit: antrum Iouis in Creta visitur, & sepulcrum eius ostenditur, & ab eo Saturnum fugatum esse manifestum

2. *Melicertes & Leucothea*) Hyginus fab. II Ino cum Melicerte filio suo in mare se præcipitavit; quam Liber Leucotheam soluit appellari: nos matrem Matulam dicimus: Melicerten autem deum Palemonem, quem nos Portumnus dicimus. Ino autem Liberi siue Bacchi nutrix fingitur. Adde Lactantium lib. I cap. XXI sect. 23.

Castores alternis moriuntur) Vide Minucium cap. XXI sect. 16. Oxon. *Castor & Pollux*: at MSS. Beneuent. & Veron. *Castores*, vt Minucius. *Aesculapius fulminatur*) Minuc. cap. XXI extremo.

Hercules Oetæis ignibus) ibidem expositum.

Apollo Admeti pecus pavit) Minucius præiit cap. XXII sect. 5.

Laomedonti muros Neptunus) Vide ibidem.

antrum Iouis & sepulcrum) Minuc. cap. XXII sect. 12.

stum est: inde Latium de latebra eius
 nomen accepit. Hic litteras imprime- 3
 re, hic signare nummos in Italia pri-
 mus instituit, vnde ærarium Saturni
 vocatur; & rusticitatis hic cultor fuit:
 inde falcem ferens senex pingitur.
 Hunc fugatum hospitio Ianus exce- 4
 pit, de cuius nomine Ianiculum
 dictum est, & mensis Ianuarius in-
 stitutus est. Ipse bifrons exprimi-
 tur, quod in medio constitutus an-
 num incipientem pariter & receden-
 tem spectare videatur. Mauri vero
 manifeste reges colunt, nec vlllo ve-
 lamento hoc nomen obtexunt. Inde II
 per gentes & prouincias singulas varia
 deorum religio mutatur, dum non
 vnus ab omnibus Deus colitur, sed pro-
 pria cuique maiorum suorum cultura
 seruatur. Hoc ita esse Alexander ma- 2
 gnus
 K 4

3. *Hic litteras imprimere, signare nummos*) Mi-
 nuc. cap. XXII sect 9. seq. Puta vero saxi,
 membranæ, corticibus inpressisse litteras.

rusticitatis) ruris colendi, vitæ rusticæ.

4. *Mauri manifeste reges colunt*) Idem Minu-
 eius cap. XXIII sect. 2. consulatur.

Cap. II. 1. *maiorum suorum cultura*) Cultura
 heic cultus est.

2. *Alexander magnus*) Relege quæ ad Minucii
 cap. XXI sect. 4. notauimus.

- gnus insigni volumine ad matrem suam scribit, mætu suæ potestatis proditum sibi de diis hominibus a sacerdote secre-
tum, quod maiorum & regum memo-
ria seruata sit; inde colendi & sacrifi-
candi ritus inoleuerit. Si autem ali-
quando dii nati sunt, cur non hodie
quoque nascuntur? nisi forte Iuppiter
senuit, aut partus in Iunone defecit.
Cur vero deos putas pro Romanis pos-
se, quos videas nihil pro suis aduersus
eorum arma valuisse? Romanorum
enim vernaculos deos nouimus. Est
Romulus, peierante Proculo, deus fa-
ctus; & Picus, & Tiberinus, & Pilum-
nus

3) *Nisi forte Iuppiter senuit*) Ex Felicis cap. XXIII
sect. 4. de promptum. Addo huic argumento
iudicium Plinii lib. II cap. VII de diis paga-
norum: *Matrimonia inter deos credi, tantoque
qui ex his neminem nasci, & alios esse grand-
æuos semperque canos, alios iuuenes atque pue-
ros, atrii coloris, aligeros, claudos, ouo edi-
tos, & alternis diebus viuentes morientesque,
puerilium prope deliramentorum est. Sed super
omnem impudentiam, adulceria inter ipsos fin-
gi: mox iurgia, & odia: atque etiam furtorum
esse & scelerum numina.*

4. *pro Romanis posse, quos videas nihil*) Ex
cap. XXV. sect. 8. Minucii Felicis.

5. *Picus, Tiberinus, Pilumnus*) Ibidem.

nus, & Confus, quem deum fraudis,
 velut consiliorum deum, coli Romulus
 voluit, postquam in raptum Sabina-
 rum perfidia prouenit. Deam quo- 6
 que Cloacinam Tatius & inuenit &
 coluit: Pauorem Hostilius atque Pal-
 lorem. mox a nescio quo Febris de-
 dicata, & Acca & Flora meretrices. 7
 In tantum vero deorum vocabula
 apud Romanos finguntur, vt sit
 apud illos & Viduus deus, qui
 anima corpus viduet, qui quasi
 feralis & funebris intra muros non ha-
 betur, sed foris collocatur; & nihilo-
 minus, quia extorris factus, damnatur
 potius Romana religione, quam coli-
 tur. Est & Scansus ab adscensibus di- 8
 ctus, & Forculus a foribus, & a limini-
 bus

K 5

bus

perfidia prouenit) processit euentu prospero. Ri-
 gals.

6. *Cloacinam Tatius*) De his & insequentibus
 ineptiis ad Felicis cap. XXV sect. 8 diximus.

7. *Viduus deus*) Quis omnia ridicula deorum
 nomina enarrabit? Talis & *Scansus* est qui
 sublequitur sect. 8. tales ceteri diui diuæque.
 Multus & pæne innumeros narrarunt alii, Ar-
 nobius lib. IV pag. 131. Lactantius lib. I
 cap. XX, Augustinus Civ. Dei lib. IV cap. VIII,
 nec vero completi omnes potuerunt.

8. *Forculus a foribus, & Limentinus*) Augustinus
 de Civ. Dei lib. IV cap. VIII extremo; *Vnum*

bus Limentinus, & Cardea a cardini-
 bus, & ab orbitatibus Orbana. Hi dii
 9 Romani. Ceterum Mars Thracius, &
 Iuppiter Creticus, & Iuno vel Argiua,
 vel Samia, vel Pœna; & Diana Tauri-
 ca, & deûm mater Idæa: & Aegyptia
 portenta, non numina: quæ utique si
 quid potestatis habuissent, sua ac suo-
 10 rum regna seruassent. Plane sunt apud
 Romanos & victi Penates, quos Aeneas
 profugus aduexit. Est & Venus multo
 heic Turpius Calua, quam apud Home-
 11 rum vulnerata. Regna autem non
 meri-

*quisque dumui suæ ponit ostiarium, & quia ho-
 mo est, omnio sufficit. Tres deos isti posuerunt,
 Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentî-
 num limini. Ita non potuit Forculus simul fo-
 res & cardinem limenque seruare. Adde Ter-
 tullian. de Corona cap. XIII extrem.*

*ab orbitatibus Orbana) Plinius lib. II cap. VII
 Fanum dicatum est Orbone ad ædem Larium, &
 ara Mala Fortune Exquiliis. Et Arnobius
 lib. IV pag 131. clarius: In tutela sunt Orbone
 orbatî liberis parentes: in Nania, quibus ex-
 trema sunt tempora.*

*9. Mars Thracius & Iuppiter Creticus) De his
 & infrequentibus deorum cognomentis Minu-
 cius cap. XXV sect. 10, vnde desumpta sunt.*

*10. Est & Venus multo heic turpius Calua) Vide
 Lactantium lib. I cap. XX sect. 27, & Vege-
 tium lib. IV cap. IX. Ex Corbeiensi codice
 Ms. emendatio. Ad Rigaltium.*

merito accidunt, sed forte variantur. Ceterum imperium ante tenuerunt & Assyrii, & Mædi, & Persæ: & Græcos & Aegyptios regnasse cognouimus. Ita vicibus potestatum, Romanis quoque, ut & ceteris, imperandi tempus obuenit. Ceterum, si ad originem redeas, erubescas. Populus de sceleratis & nocentibus congregatur, & asylo constituto, facit numerum impunitas criminum. Ut rex ipse principatum habeat ad crimina, fit Romulus parricida: atque ut matrimonium faciant, rem concordiae per discordias auspicantur. Rapiunt, ferociunt, fallunt. Ad copiam ciuitatis augendam, nuptiae sunt illis rupta hospitii foedera, & cum soceris bella crudelia. Est & gradus summus in Romanis honoribus consulatus: sic consulatum coepisse videmus ut regnum. Filios interficit Brutus, ut crescat,

3. *fit Romulus parricida*) Minucius conferri potest cap. XXV sect. 2.

Et matrimonium faciant) Pluralis ex Veronensi MS. conuenitque cum insequentibus *Rapiunt* & reliquis.

4. *Filios interficit Brutus*) L. Iunius Brutus, primus consul. Ad Liuium lib. II cap. V. Etiam Virgilius attingit lib. VI vers. 819.

- cat de suffragio sceleris commendatio
 5 dignitatis. Non ergo de religionibus
 sanctis, nec de auspiciis, aut auguriis
 6 Romana regna creuerunt, sed acceptum
 tempus certo fine custodiunt. Ceterum
 & Regulus auspicia seruauit, & captus
 est: & Mancinus religionem tenuit, &
 sub iugum missus est: & pullos edaces
 Paullus habuit, & apud Cannas tamen
 cæsus est. C. Cæsar, ne ante brumam
 in Africam nauigia transmitteret, au-
 guriis & auspiciis retinentibus, spreuit,
 7 & eo facilius nauigauit & vicit. Ho-
 rum autem omnium ratio est illa, quæ
 fallit & decipit, & præstigiis cæcantibus
 veritatem, stultum & prodigum vulgus
 8 inducit. Spiritus insinceri & vagi, qui,
 posteaquam terrenis vitiis immerfi sunt,
 & a-

*Consulis imperium hic primus saeuusque se-
 cures*

*Accipiet: natosque pater noua bella mo-
 bentos*

*Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
 Infelix.*

6. & Regulus auspicia seruauit, & captus est) Ex
 Minucii cap. XXVI. sect. 2 & hoc & quæ in-
 sequuntur seruati vel neglecti auspicii exem-
 pla.

nauigia) Corbei. MS. nauta. Eleganter.

8. Spiritus insinceri & vagi) Eodem cap. XXVI
 sect. 7 Minucii Felicis.

& a vigore cœlesti, terreno contagio
 recesserunt, non desinunt perditī per-
 dere, & deprauati errorem prauitatis
 infundere. Hos & poetæ dæmonas **IV**
 norunt: & Socrates instrui se & regi
 ad arbitrium dæmonis prædicabat: &
 magis inde est ad pernicioſa vel lu-
 dicra potentatus, quorum tamen præ-
 cipuus Hostanes & formam veri Dei
 negat conspici posse, & angelos ve-
 ros sedi eius dicit adſistere. In quo **2**
 & Plato pari ratione consentit, &
 vnum Deum seruans, ceteros angelos
 vel dæmonas dicit. Hermes quo-
 que Trismegistus vnum Deum loqui-
 tur, eumque incomprehensibilem
 atque inæſtimabilem confitetur. Hi **3**
 ergo spiritus sub ſtatuīs atque ima-
 ginibus consecratis deliteſcunt. hi
 adſlatu ſuo vatum pectora in-
 ſpi-

Cap. IV. & Socrates instrui se & regi) Ibidem
 ſect. 8.

2. In quo & Plato & vnum Deum, ceteros) Vide
 Minucium cap. XIX ſect. 17. & cap. XXVI
 ſect. II.

Hermes Trismegistus) de quo Lactantius lib. I
 Inſtit. cap. VI ſect. 3. ſeq. conſulatur.

3. ſpiritus ſub ſtatuīs & imaginibus) Minuc. Fel.
 cap. XXVII ſect. I vbi inſequentiā inuenies
 explicata.

- spirant, extorum fibras animant, auium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsa veris semper inuolunt. nam & falluntur, & fallunt : vitam turbant, somnos inquietant, inrepentes etiam in corporibus occulte mentem terrent, membra distorquent, valetudinem frangunt, morbos lacesunt, ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium, & rogis pecorum saginati, remissis quæ constrinxerant, curasse videantur. Hæc est de illis medela, quum illorum cessat iniuria: nec aliud illis studium est, quam a Deo homines auocare, & ad superstitionem sui ab intellectu veræ religionis auertere; quum sint ipsi poenales, quærere sibi ad poenam comites, quos ad crimen suum

4. *occulte mentem terrent*) Ex Veronensi optimo. Vulgo *mentes*. quamquam & Minucius cap. XXVII sect. 3 unde hæc transcripta videntur, *mentes* habet.

5. *quum sint ipsi poenales*) poena digni. Saluianus de Gubern. Dei lib. VI. pag. 220 *scelera poenaliora*. Nec veteri auctoritate verbum caret. Plinius lib. XVIII cap. XI *Tunditur alica pilo, vincitorum poenali opera*, id est opera, quæ poenæ loco est. Sic Prudentius in Laurentio vers. 193. dixit *poenalis labor*, de damnatis in metalla.

suum fecerint errore participes. Hi 6
 tamen adiurati per Deum verum a
 nobis, statim cedunt, & fatentur, &
 de obsessis corporibus exire cogun-
 tur. Videas illos nostra voce & ope- 7
 ratione maiestatis occulte flagris cæ-
 di, igne torreri, incremento pœnæ
 propagantis extendi, eiulare, geme-
 re, deprecari : vnde veniant, &
 quando discedant, ipsis etiam qui se
 colunt audientibus, confiteri ; & vel
 exsiliunt statim, vel euanescent grada-
 tim, prout fides patientis adiuuat,
 aut gratia curantis adspirat. Hinc 8
 vulgus in odium nostri nominis co-
 gunt, vt nos odisse incipiant homi-
 nes antequam nosse, ne cognitos aut
 imitari possint, aut damnare non
 possint. Vnus igitur omnium do- V
 minus est Deus : neque enim illa
 sublimitas potest habere consortem,
 quum sola omnem teneat potesta-
 tem. Ad diuinum imperium etiam
 de terris mutuemur exemplum.
 Quando vmquam regni societas 2
 aut cum fide cœpit, aut sine cruo-
 re desit ? Sic Thebanorum ger-
 ma-

- manitas rupta, & permanens rogis
 diffidentibus etiam in morte discor-
 dia: & Romanos geminos vnum non
 capit regnum, quos vnum vteri ce-
 3 pit hospitium. Pompeius & Cæsar
 adfines fuerunt, nec tamen necessi-
 tudinis fœdus in æmula potestate te-
 4 nuerunt. Nec hoc tantum de ho-
 mine mireris, quum in hoc omnis
 natura consentiat. Rex unus est api-
 bus, & dux vnus in gregibus, & in
 armentis rector vnus: multo magis
 mundi vnus est rector: qui vniver-
 sa, quæcumque sunt, verbo iubet,
 ratione dispensat, virtute consummat.
 5 Hic nec videri potest; visu clarior est:
 nec comprehendi, tactu purior est:
 nec æstimari; sensu maior est, & ideo
 sic eum digne æstimamus, dum inæsti-
 6 mabilem dicimus. Quod vero tem-
 plum habere possit Deus, cuius tem-
 plum

sema videtur & interpretamentum. Adde
 Minucium ad cap. XVIII sect. 6 & quæ nos
 ibi adnotauimus.

4. Rex vnus est apibus) Minuc. Fel. cap. XVIII
 sect. 7.

5. Hic nec videri potest, visu clarior est) Ex Mi-
 nucii cap. XVIII. lect. 8.

plum totus est mundus? & quum homo
 latius maneat, intra vnam ædiculam vim
 tantæ maiestatis includam? In nostra
 dedicandus est mente, in nostro con-
 secrandus est pectore. Nec nomen 7
 Deo quæras: Deus nomen est illi. il-
 lic vocabulis opus est, vbi propriis ad-
 pellationum insignibus multitudo diri-
 menda est. Deo qui solus est, DEI
 vocabulum totum est. Ergo vnus est,
 & vbiq̃ue totus diffusus est. Nam & 8
 vulgus in multis Deum naturaliter con-
 L fi-

6. *& quum homo latius maneat*) Minucius cap.
 XXXII sect. 1. *quum homo laxius maneam.*
 Sic ibi cum Fulvio Ursino expressimus, quia
 Cicero, quem imitari solet Minucius, *habi-*
tare laxè, pro domo sua cap. XLIV dixit.
 Codices vero omnes Cypriani, si transcrip-
 sit Felicem, præ se *latius* ferunt, vt dubi-
 tare incipiam, an nec prior ille *latius*, vt
 Sabæus & Fr. Balduinus legunt, scripserit.

intra vnam ædiculam? in nostra dedicandus) Fe-
 licis verba dicto cap. XXXII sect. 1 & 2.

7. *Nec nomen Deo quæras*) Sic optimus Vero-
 nensis: & Minuciani quidam libri cap.
 XVIII sect. 9. quamquam ibi *Dei* scripsimus,
 Meursium sequuti, qui vero lectione Cy-
 priani, quæ dubia est vt vidimus, præcipue
 nitebatur.

DEI vocabulum totum est) Tres MSS. Oxoniensi
 editione nominati, DEI; alii DEVS: sed &
 meliores libri Minuciani dicto loco DEI.

ficeretur, quum mens & anima sui au-
 ctoris & principis admonetur. Dicit
 frequenter audimus, O DEVS; &
 DEVS VIDET; & DEO COM-
 MENDO; & DEVS MIHI RED-
 DET; & QVOD VVLT DEVS; &
 9 SI DEVS DEDERIT. Atque hæc est
 summa delicti, nolle agnoscere quem
 VI ignorare non possis. Quod vero Chri-
 stus sit, & quomodo per ipsum nobis
 salus venerit, sic est ordo, sic ratio.
 Iudæis primum erat apud Deum gra-
 tia, sic olim iusti erant, sic maiores
 2 eorum religionibus obediebant. in-
 de illis & regni sublimitas floruit, &
 generis magnitudo prouenit: sed illi
 negligentes, indisciplinati, & superbi
 postmodum facti, & fiducia patrum
 inflati, dum diuina præcepta conte-
 mnunt, datam sibi gratiam perdide-
 3 runt. Quam vero fuerit illis profa-
 na

8 *Dicit frequenter audimus O DEVS) conferas
 velim Minucii cap. XVIII sect II.*

Cap. VI. I. *Quod vero Christus sit) Veron. MS:
 Quid vero.*

2 *indisciplinati) Vfus hoc verbo est etiam Vulga-
 tus Interpres Sapientia libri cap. XII commun.
 I. Gloss. vet. indisciplinatus, ἀμαρτῆς.*

na vita, quæ contracta sit violatæ religionis offensa, ipsi quoque testantur, qui etsi voce tacent, exitu confitentur. dispersi & palabundi vagantur, soli & cœli sui profugi, per hospitia aliena iactantur.

Nec non Deus ante præ-
dixerat fore, vt vergente sæculo, &
mundi fine iam proximo, ex omni
gente, & populo, & loco cultores si-
bi adlegeret Deus multo fideliores, &
melioris obsequii, qui indulgentiam
de diuinis muneribus haurirent, quam
acceptam Iudæi contemptis religioni-
bus perdidissent. Huius igitur indul-
gentiæ, gratiæ disciplinæque arbiter &
magister SERMO & FILIVS Dei mit-
titur, qui per prophetas omnes retro
illuminator & deductor humani gene-
ris prædicabatur. Hic est virtus Dei,
hic ratio, hic sapientia eius & gloria :

L 2

hic

3. *soli & cœli sui profugi*) Cum patrio casua & Plinius connexuit lib. VII cap. XXVIII de M. Sergio, Carilinæ proauo : *bis ab Hannibale captus : bis vinculorum eius profugus.*

5. *illuminator & deductor*) Sic antiquissimo quæque libro manu exarato legitur : *Vulgaribus doctor.* Sed præstat quod ant quius, quia ex Tertulliani Apologetico hausta verba, quo eadem hoc ordine cap. XXI leguntur : *Huius*

- 7 hic in virginem delabitur; carnem spiritu sancto induitur. Deus cum homine miscetur; hic Deus noster, hic Christus est, qui mediator duorum, hominem induit, quem perducit ad PATREM. Quod homo est, esse Christus voluit, ut & homo possit esse quod Christus est. Sciebant & Iudæi Christum esse venturum: nam hic illis semper prophetis admonitionibus adnuntiabatur; sed significato duplici eius aduentu, vno, qui exercitio & exemplo hominis fungeretur; altero, qui Deum fateretur, non intelligendo primum aduentum, qui in passione præcessit occultus; vnum tantum credunt, qui erit in potestate manifestus. Quod autem hoc Iudæorum populus intelligere non potuit, delictorum mentum fuit. sic erant sapientiæ & intelligentiæ cæcitate multati, ut qui vita indigni essent, haberent vitam ante
- ocu-

igitur gratia disciplinæque arbiter & magister, illuminator atque deductor generis humani filius Dei adnuntiabatur.

6. *delabitur; carnem spiritu sancto*) Sic e Bene-
uentano codice: ceteri, *carnem spiritus sanctus induitur*, quæ si genuina scriptura Cypriani est,

oculos, nec viderent. Itaque quum
 Christus Iesus, secundum a prophetis **VII**
 ante prædicta, verbo & vocis imperio
 dæmonia de hominibus excuteret, pa-
 ralyticos restringeret, leprosos pur-
 garet, illuminaret cæcos, claudis gres-
 sum daret, mortuos rursus animaret,
 cogeret sibi elementa famulari, ferui-
 re ventos, maria obedire, inferos ce-
 dere; Iudæi, qui illum crediderant
 hominem tantum, de humilitate car-
 nis & corporis; existimabant magum,
 de licentia potestatis. Hunc magistri **2**
 eorum atque primores, hoc est quos
 & doctrina ille & sapientia reuincebat,
 accensa ira & indignatione prouoca-
 ta, postremo detentum, Pontio Pila-
 to, qui tunc ex parte Romana Syriam
 procurabat, tradiderunt, crucem eius
 L 3 &

*Spiritus ipse λόγος intelligatur oportet. Vul-
 gatis insertum cooperante, quod abest a scri-
 ptis. Tres insignes delabitur: alii, illabi-
 tur.*

Cap. VII. 2. *Syriam procurabat*) Bene, *procura-
 bat*, quia Tacitus Pontium Pilatum *procura-
 torem* dixit lib. XV cap. XLIV: minus autem
 vere *Syriam*, quæ sub legato consulati erat,
 nominavit; Pilatus enim Palæstinæ tantum,
 nec illi omni, sed Archelai ethnarchiæ in

& mortem suffragiis (violentis ac) per-
 tinacibus flagitantes. Hoc eos factu-
 ros & ipse prædixerat, & prophetarum
 omnium testimonium sic ante præces-
 serat, oportere illum pati, non ut sen-
 taret (tantum) mortem, sed ut vince-
 ret: & quum passus esset, ad superos
 denuo regredi, ut vim diuinæ maie-
 statis ostenderet. Fidem itaque rerum
 cursus impleuit. nam & crucifixus, præ-
 vento carnificis officio, spiritum spon-
 te dimisit, & die tertio rursus a mor-
 tuis sponte surrexit. Adparuit disci-
 pulis talis ut fuerat: agnoscendum se
 videntibus præbuit simul iunctis, &
 sub-

prouinciam redactæ, siue iudææ & Samariæ,
 præfectus fuit. Iosephus lib. II de bello cap.
 XIV ineunte: Περὶ τοῦ δὲ εἰς Ἰουδαίαν
 ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου πιλάτος, Mis-
 sus autem a Tiberto Pilatus in Iudæam procura-
 tor.

Violentis ac pertinacibus) optimis codicibus ab-
 sunt inclusa *Violentis ac*, retentis solum *suffra-
 giis pertinacibus*.

3. *non ut sentiret tantum mortem*) illud *tantum*
 in plurimis MSS non exstat. Sic *sentire*
mortem erit ἰδεῖν διαφθοράν, ut Græci in-
 terpretes Psalm. XVI. 10 & cum iis Lucas Act.
 II. 31 reddiderunt.

5. *simul iunctis*) Regius ita & Veronensis codi-

substantiæ corporalis firmitate conspi-
cuus, ad dies quadraginta remoratus
est, vt de eo ad præcepta vitalia instrui
possent, & discerent quæ docerent.

Tunc in cœlum circumfusa nube sub-
latus est, vt hominem, quem dilexit,
quem induit, quem a morte protexit,
ad patrem victor imposteret; iam ven-
turus e cœlo ad poenam diaboli, & ad
centuram generis humani, vltoris vi-
gore, & iudicis potestate: per orbem
vero discipuli, magistro & Deo mo-
nente, diffusi, præcepta Dei in salutem
darent, ab errore tenebrarum ad vi-
am lucis adducerent, cœcos & ignaros
ad agnitionem veritatis ocularent. Ac
ne esset probatio minus solida, & de
Christo delicata confessio; per tor-
menta, per cruces, per multa poena-
rum genera tentantur. Dolor, qui
veritatis testis est, admouetur, vt Chri-

L 4

stus,

ces: alii iunctus. At iunctis est συνήθους.
μένους τοῖς ἐνδεκά, Luc. XXIV. 33.

h. magistro & Deo) Vetus codex Veronensis
non magistro, sed Deo, vt magister homo.
ἡλὸς ἔσ.

ocularent) vitum darent. Tertulliani verbum, quo
magistro sæpe Cyprianus vsus est. Libro de
Pœnitentia cap. XII. Hirundo si excæcaverit pul-

9 stus, Dei filius, qui hominibus ad vi-
 tam datus creditur, non tantum præ-
 conio vocis, sed & passionis testimo-
 10 nio prædicaretur. Hunc igitur comi-
 tamur, hunc sequimur, hunc habemus
 itineris ducem, lucis principem, salu-
 tis auctorem, cœlum pariter & patrem
 quærentibus & credentibus pollicen-
 tem. QVOD EST CHRISTVS,
 ERIMVS CHRISTIANI, SI CHRI-
 STVM FVERIMVS SEQVVTI.

los, novit illos oculare rursus de sua chelidonia.
 Et metaphorice libro de Pudicitia cap. VIII
in Vestibus purpura oculandis.

10. *si Christum fuerimus sequuti*) Vulgati libri,
imitati, quod elegans videtur, nec mutarem,
 nisi sex codices scripti manu, editione Oxo-
 niensi nominati, *sequuti* præferant, a quo-
 rum consensu nefas sit recedere. Etiam Pari-
 sensis Rembolus, & Basileenses Frobenius &
 Heruagius *secuti* expresserunt.

FRANCISCI BALDVINI IC.
DISSERTATIO
DE
MINVCIO FELICE.

VT hunc siue libellum, siue dialogum, qui multis iam sæculis falso creditus est dictusque esse octauus Arnobii aduersus Gentes, & inscriberem & esse plane liquidoque adfirmarem M. Minucii Felicis OCTAVIVM, facile mihi persuaserunt duo & boni & antiqui & graues testes auctoresque Lactantius atque Hieronymus. Ille enim suarum Institutionum lib I cap. XI citat Minucium Felicem in eo, vt ait, libro, qui OCTAVIVS inscribitur: & ex eo verba quædam descripta recitat, quæ non patiuntur nos aut alium aliquem, aut alterius cuiusquam Octauium fingere. Idem lib. V cap. I loquens de Christianorum, quos legerit, loquentia, primo loco hunc Minucium laudat. *Minucius, inquit, Felix, non ignobilis inter caussidicos loci fuit. Huius liber, cui OCTAVIVS titulus est, declarat, quam idoneus veritatis adsertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.* Testis alter est Hieronymus, qui hunc (sicuti ipse fatetur) Lactantium sequutus, in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum ait: *Minucius Felix, Romæ insignis caussidicus, scripsit Dialogum Christiani & Ethnici disputantium, quæ OCTAVIVS inscribitur.* Idem in epistola ad Magnum, oratorem Romanum, *Minucius, inquit,*
L 5 *Felix,*

Felix, caussidicus Romani fori, in libro, cui titulus OCTAVIVS est, quid gentilium scripturarum dimisit intactum? Iam autem non esse hunc librum Arnobii, satis patet, quum Minucii esse apparet. Et vero quod Hieronymus in eadem epistola subiicit, indicare alioqui poterat Arnobii non esse, cum quidem non nisi septem, qui & iamnum exstant, libros aduersos Gentes Arnobium scripsisse testetur. Quumque alterum quemdam librum Minucio nostro falso inscriptum fuisse narret, tanto miror doleoque magis, hunc qui eius erat vnicus *ἡ γυνή*, fuisse illi subreptum, alterique, non domino, iniuste adscriptum: vt & plagio & partu supposito facta nostro Minucio duplex iniuria esse videatur. Sed hæc frequens est querela de librariorum nihil non temere miscientium facinoribus. Fortasse, vt hunc libellum Arnobio quidam adscriberent, quædam stili & argumenti similitudo, quæ imperitos persæpe fallit, fecit: & quum legerent OCTAVIVM, statim somniarunt octauum aliquem esse librum. Ridicule profecto & inepte. Saltem Arnobio perpetua oratione videnti Dialogum temere adscribendum non esse cogitassent. Verum inscitia tam cæca quam confidens est audacia. Sane Hieronymus scribit, Nepotianum suum tam in scriptoribus ecclesiasticis diligenter versatum fuisse, vt si quid ex iis proferretur, statim agnosceret atque discerneret, quid Tertulliani, quid Cy-
pria-

priani, quid Lactantii, quid Minucii, quid Victorini, quid Arnobii esset. Cæterum tanto magis miror Erasmus eo loco, illum dico Erasmus, hominem acerrimo iudicio præditum, & talium scriptorum minime obtusum cenforem, adnotasse, huius Minucii nihil nunc exstare.

Cuius potissimum imperatoris temporibus Romæ vixerit noster Minucius, nondum mihi satis liquet. Hieronymus in suo catalogo, quo scriptores ecclesiasticos, eo quo vixerunt ordine recensere videtur, illum Origeni proximum, Cypriano priorem fuisse, obscure significat. Sed eius alioqui vel sæculum vel ætatem non indicat. Certe in Cypriani *de idolorum vanitate* libello plurima sunt quæ totidem verbis in Octavio Minucii leguntur: necesse ut sit aut hunc ab illo, aut illum ab hoc ea sumpsisse. Hieronymus vero in epistola ad Magnum, loquens de Latinis scriptoribus ecclesiæ, etsi Minucium ante Cyprianum laudet, tamen illam de Idolis orationem adscribere Cypriano magis videtur. Sed & in apologia pro suis aduersus Iouianum libris, primo loco Tertullianum, secundo Cyprianum, tertio Minucium commemorat. Sabellicus, sed sine teste, adfirmat eum Romæ floruisse, quo tempore Urbanus ibi erat episcopus, hoc est, temporibus Alexandri Severi imperatoris. Si ita esset, esset Minucius antiquior Cypriano, æqualis Tertulliano, nostrisque adeo Iuriscons. Ulpiano & Paulo

Paullo. Verum etsi posteriorem fuisse credam, tamen proxime illa tempora sequutum esse existimo: nostra vero non attingere nisi interuallo longissimo, hoc est, annorum prope ccc.

Minuciam gentem olim Romæ nobilem fuisse memini, in qua quatuor consules *Minucii Augurini* intra annos quadraginta numerari possunt. Sed & *Minucios Rufos*, & *Minucios Thermos* in Fastis consularibus lego. Denique & *Minucius Fundanus* Asiæ præses fuit illustris, ad quem Hadrianus imperator non iniquiam de Christianis legem misit: ut iam nihil dicam de eo, cuius in Epistolis meminit Plinius, vel quem ille noster laudat Iulianus, cuius ad Minucium Natalem libri de Iure civili laudantur. His vero omnibus vnum Minucium Felicem, etsi non fuerit eiusdem aut gentis aut familiæ, facile antepono, ætate quidem posteriorem, doctrina tamen, virtute, & quod primo loco numerandum est, pietate multo superiorem. Fuit enim non modo iurisconsultis magnus, & excellens suo tempore orator: sed & quod maius est, fuit serio Christianus. Afrum fuisse suspicor, licet id adfirmare non auserim. Certe Frontonius Cirtensis (Cirta autem fuit nobilissima Numidiæ ciuitas, cuius & in Pandectis mentio fit) ita meminit, ut in Africa versatum se esse significet. Estque genus dicendi scribendique sequutus, quale Afri illi, Tertullianus, Cyprianus, Arnobius: ut iam de posterioribus non loquar,

quar, quos eadem olim aluit Africa, illa, inquam felix fecundaque Africa, quæ vt semper aliquid noui proferre dicebatur, sic etiam religionis nostræ vindices & patronos doctissimos acerrimosque protulit, & ad ipsius quoque Romanæ ecclesiæ præsidium atque defensionem emisit. nam & ex eadem Africa prodibant hostes minime ignaui, neque improbi minus quam vehementes calumniatores. qualis, ne longius abeam, fuit ille, cuius iam meminimus, Fronto: quem quidem tam impudentem rhetorem, quam impium Christianorum aduersarium fuisse, ex Minucio intelligemus. Nollem hunc fuisse Papirium Frontonem, iurisconsultum, qui in Pandectis laudatur. Suspicio potius fuisse Cornelium Frontonem rhetorem, quem Capitolinus narrat fuisse præceptorem M. Antonini philosophi, imperatoris, & ex cuius etiam schola oratoria accepimus prodiisse illum nostrum * Melitonem, qui ad Christianorum defensionem, eloquentiam suam conuertit: vt quod illis impius præceptor probrum adsperserat maledicendo, bonus discipulus abstergeret respondendo.

Minucium nostrum Romæ causas egisse, paullo ante ex Lactantio & Hieronymo dictum est: neque hoc ipse dissimulat, cum vindemiarum feriis curam iudicariam sibi remissam fuisse narrat.

* Sardensem episcopum, auctorem apologiæ pro Christianis. *Hieronym. Catalog.*

rat. Sic enim & Vlpianus in Pandectis lege I de Feriis scribit, M. Antonini imperatoris oratione expressum fuisse, *ne quis messium aut vindemiarum tempore aduersarium cogeret ad iudicium venire.* Sicuti & Suetonius (cap. XXXV) narrat, Augustum statuisse, *ne Septembri Octobriue mense necesse esset in senatum venire.* Immo vero & ipse Cyprianus, tamquam alter Minucius, in sua epistola ad Donatum (edit. Oxon. Tractatu de Gratia pag. 1) meminisse eius temporis, quo, ut ait, *indulgentie vindemia solutus animus in quietem, solemnes & statas anni fatigantis inducias sortitur.* At cum quidem secessus amcenos captare se ait, ubi de rebus diuinis cogitet. Non dissimilis est narratio nostri Minucii. Felices vero illæ feriæ, quibus a foro subselliisque abductus nobilissimus causidicus est ad religiosam siue commentationem siue disputationem. Cicero, quod abs nostro Scæuola accepit, narrat (lib. II de Oratore cap. VI) *Lælium cum Scipione solitum esse rusticari: eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, quum rus ex vrbe, tamquam ex vinculis euolassent: conchas etiam, & umbilicos ad Cajetam, & ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem ludumque descendere.* Eius vero exempli statim mihi in mentem venit, quum Minucium audirem relicto strepitu forensi, cum suo Octauio rusticari, & in litore Ostiensi suauiter spectare puerilem, quem describit, ludum. Sed quum de-

deinde audio, quam in illo secessu & gravis & seria de religione disputatio fuerit, & quale sit in deserto fornice consilium; sentio, numquam coactum Romæ fuisse senatum maiori de re: nullumque forum, urbem nullam, nullum negotium, illi siue otio siue solitudini prætulero: sæpiusque ut iurisconsulti eo modo feriari, secedere atque rusticari aliquando velint, optare cogor. An in eorum animos cadere non potest sancta aliqua & religiosa & secreto suo digna rerum diuinarum cogitatio? Lactantius innuit, Minucium sese totum non contulisse ad studium rerum ecclesiasticarum. Sed tanto nobilior eius iurisprudencia fuit, quæ qualis esse debet, in republica fuit: & rerum diuinarum humanarumque curam & cognitionem coniunxit: tantoque propterea magis eius exemplum nostri ordinis hominibus commendo, ut saltem diebus nefastis in otio melioris religionis fastos excolant, iisque se dent atque addicant. Habebant olim feriantes Romani suam *decurfionem Tiberinam*, cuius meminit Cicero (lib. V de Fin. cap. XXIV) suamque, ut leges* nostræ vocant, *Maiumam* ad Ostiam. Sed excursio nostri Minucii quam minime aut otiosa aut ludicra fuit? digna profecto, cuius vestigia libenter conspiceret Augustinus: & illum recessum, in qua habita est disputatio, salutaret, quum in ecclesia

* Titulo vtriusque Codicis de Maiuma. Suidas *Ostia* eos ludos celebratos addit, quorum summa fuit ἡδυπαθεῖν ἐν τοῖς θαλαττίοις ὕδασι, ἀλλήλους ἐμβάλλοντες.

ſia Oſtienſi matrem ſuam Monicam ſepeliret. Equidem religioſi eius colloquii, quod ſancta hæc matrona cum filio ſuo habuit ad oſtia illa Tiberina (ſicuti ipſe recitat lib. XI. Confefſion.) meminiffe ſoleo, quoties Dialogum hunc Minucianum lego.

Quænam eſſet Romani fori conditio, quum in eo verſaretur Minucius; quæque eccleſiæ in ea vrbe tunc facies eſſet, eius ætatis memoria plane oſtendit; & quæ aliquando ſcripſi ad E-dicta veterum Principum Rom. de Chriſtianis, eam rem illuſtrant. neque ignota eſt hiſtoria temporum, quibus Decius aut Valerianus imperauit. Bene vero habet; Iuriſconſultis, quorum de iure ciuili reſponſa legimus, non ſolum ab religione alienis, ſed & eius acerrimis aduerſariis, ſucceſſiſſe chriſtianum cauſſidicum; & illud ſine forum ſiue collegium Rom. togæ atque aduocationis, quod tot iam annis conſperſum fuerat ſanguine & cineribus piorum hominum, tandem aliquando voce & veſtigiis chriſtiani iuriſperiti expiatum atque conſecratum fuiſſe. Arnobius libro primo gloriatur, & oratores & iuriſconſultos magnis, vt ait, ingeniis præditos, tranſiſſe ad eccleſiam. Credo equidem, quum id ſcriberet, de Minucio eum ſuo cogitaſſe. Multos eius ordinis fortasſe numerare vix potuiſſet. Sed Minucii tamen exemplum quosdam ſequutos eſſe credo: vt & Minucius habuit quos in eodem ſtadio ſequeretur. Saltem Hiero-

Hieronimus ad Magnum, ubi Minucium laudat, meminit duorum Romanæ urbis senatorum, Hippolyti & Appollonii, qui ut & inter scriptores ecclesiasticos referrentur, meriti sint. Quid dicam de illo *Vettio Epagatho Lugdunensi, qui olim & multis quidem ante Minucium annis & fuit & partim ignominia, partim honoris causa (ut varia tunc erant hominum de religione iudicia) publice adpellatus est * ADVOCATUS CHRISTIANORVM? An horum causam aliquando in foro Rom. Minucius egerit, nescio. Certe Tertullianus vix hoc licuisse significat. & tam odiosa tunc erat eorum siue religio, siue ecclesia, cui status reipublicæ imperiique Rom. adversabatur, totque iam erat publicis præiudiciis confossa, ut ipsius nominis Christiani confessio ad damnationem satis esset. Tantum adest, ut huius religionis esset, quæ libertatis erat, adsertio. Sed tanto magis interea miror in tam profano & inimico foro consistere causfidicum pium potuisse. Mirum vero, quum iam annis prope ducentis orbis Romanus & palam & publice & libere Christo nomen dedisset, auctoribus ipsis imperatoribus, visam esse legem necessariam, quæ & tandem lata est, ut in nullo foro vel advocatus vel causfidicus esset ullus, vel ius postulandi quisquam haberet, qui Christianus non esset. Lege VIII Cod. *de postulando*. Quam fuit itaque nobile

M

Minu-

* Martyr. Lugdunensis sub. M. Antonio & L. Vero. Testes Euseb. H. E. lib. V cap. 1, & Gregor. Turenensis lib. I cap. XXIX.

* παράκλητος χριστιανῶν, Euseb. d. l.

Minucii nostri exemplum, qui bonarum partium, quantum potuit, patronus Romæ fuit, quo tempore nondum impune hoc licebat? certe Christianis tunc erat interdictum foro, neque iis ius postulandi prætor dabat. verum etsi magis illi palliati quam togati esse sole-
rent; tamen quia iis respublica sæpe carere non poterat, aliquando togatos esse eos, & eorum quosdam aliquod in republ. munus obire passi subinde sunt ethnici principes. Christiani imperatores deinde multo fuere indulgentiores, qui eos & consules & præfectos vrbi atque etiam prætorio interdum creabant, quos alioqui non ignorabant esse acerrimos hostes religionis. quod intelligi potest vel ex vnius Symmachi conditione. Sed facti tandem aliquando sunt severiores, & senatum forumque Rom. perpurgarunt & Minucios quosdam esse iusserunt, quicumque vel ius dicerent, vel causas agerent. Aram Victoriæ, quæ in vestibulo curiæ stabat, & ad quam senatus iurare atque sacrificare solebat, iam pridem euerterant, ipso etiam & * Symmacho & senatu reclamante. Sed effecerunt postremo, ut non modo a tali superstitione liberi essent omnes togati, sed etiam ut nulla in foro nisi christiana esset illa iurisprudentia, cuius iam olim aliqua in Minucio nostro effigies fuerat.

Minuciani huius libelli inscriptio, & dialogi forma, antiquum eruditumque scribendi morem

* Symmachus *lib X epist. LIV ed. Iveret. seu LXI ed Scioppis*, ad Valentinum, Theodosium & Arcadium AAA.

rem refert. Genus dicendi est argutum, acre, vehemens: est pressum, densum, nervosum, crebris sententiis compactum, omniumque antiquitatum atque historiarum memoria refertum, & in quo plures sententias, quam periodos numerare possis. Nam neque verbosi olim fuerunt Christiani, qui verba dare nondum didicerant: & eorum patroni erant homines docti, ac, ut vno verbo dicam, polyhistores. Quod ad falsa crimina attinet, non tam verbis & libellis, quam vita & re ipsa refellebant aduersarios.

Quæstio quæ hic proponitur, & caussa, qua de agitur, magna est, de religione nempe vera aut falsa. Accerrima vtriusque est actio atque contentio. Exitus & victoria est, qualis esse debet, ubi verum cum falso confligit. Malarum partium vehemens patronus, & bonarum grauis hostis est Cæcilius Natalis. Harum contra vindex, & illarum accusator acerrimus atque iustissimus est Octavius Ianuarius. Medius sedet bonus iudex atque arbiter Minucius Felix. Contentionis occasio fuit, quod quum hic cum duobus illis, quos nominaui, in litore Ostiensi ambularet, ab Octavio christiano reprehensus sit Cæcilius ethnicus, qui occurrens idolo Serapidis, illud colere se significasset. Sane olim Pisone & Gabinio cost. Serapidis sacra Capitolio & vrbe fuerant eiecta: sed postea fuerunt restituta, & in suburbiis facile hærebant. Reprehensus Cæcilius fremit, & tamquam irritatus grauitè in Christianorum religionem

M 2

nem

nein inuehitur: suamque simul superstitionem defendens, Octauium veluti laceffit. Sed imprudens incurrit in aduersarium fortem & acrem: & vt * ille ait, fragili cupiens illidere dentem, infregit solido.

Causæ status non vnus est. Cæcilius varie & confuse agit de multis. Octauius pleraque & depellit sola inficiatione, & retorquet iusta recriminatione. Quædam ingenue confiteatur: sed iure defendit. Itaque hæc disceptatio partim facti, partim iuris quæstionibus constat. Tertullianus antea, & ante Tertullianum Iustinus & Athenagoras, quorum exstant apologetici libelli, & postea Cyprianus partim contra Demetrianum, partim in libro de vanitate idolorum, & multo deinde magis Arnobius atque Lactantius hanc causam egerunt: & vsi plerumque sunt non iisdem modo & sententiis & argumentis, sed & verbis & formulis. Sic enim maiores nostri eadem de iisdem, vt ille olim dicebat, dicere solebant. Atque vtinam posteritas tale obseruasset exemplum, ambitiosa nouitas bonam antiquitatem non inquinasset. Velim sane apologias eorum, quos dixi, cum hoc Minuciano libello conferri: vt alium nunc commentarium colligere non sit necesse. Multa ex veterum philosophorum disputationibus, & poetarum fabulis & Romana Græcaque historia subtiliter & docte hic repetuntur. Verum ineptum esset iis de rebus adnotationes multas & otiosas hoc loco inculcare. Mallem quæ ad antiquitatum christianarum me-

* Horatius lib. II. satyr. I.

moriam pertinent, copiose explicare. Sed & harum commentariis alius dabitur liberior locus. nam iis, quos iam inchoavi, absoluendis aliquando me dedam. Iam vero præter illos, quos dixi, libellos valde velim etiam hic legi & comparari aduersarias orationes Symmachi & Ambrosii: ut quam causam acriter quidem, sed priuatim tamen, quo tempore Christianis palam esse vix licebat, actam esse ex Minucio audiemus: eandem multis post annis publice in aulico consistorio iterum iterumque agitatam: in eaque nobilem Romanorum sacrorum patronum, qui & pontifex maior & præfectus vrbi erat, cum maximo & acerrimo antistite christianæ religionis commissum, quo tempore nostri liberi erant, & bona æquaque conditione, audiamus: præsertim cum iudex & arbiter funderet, non modo tam religiosus, quam Minucius, sed multo maioris auctoritatis, & qui rem bene iudicatam exsequi, & aduersarii calumniatoris petulantiam reprimere atque coercere posset. Si quis denique hic adiungat Augustini libros de ciuitate Dei, ad Octauii disputationem multum lucis & splendoris adiunxerit. Ego in talibus commentariis nunc describendis non immorabor. Sed breuiter tantum delibabo quædam capita Minuciani libelli, ut lectorem præmoneam.

Cæcilius principio laudat nescio quam siue Academiam ἀκαταληψίαν, siue Pyrrhonicam ἐποχὴν, quasi nulla esset religionis scientia: & Epicurea audacia exagitat Dei prouidentiam, prope

vt ille * Cotta apud Ciceronem in libris de Natura deorum, Octavius prouidentiam defendit: neque iis etiam argumentis vti dedignatur quibus Velleius apud eundem Ciceronem refellit Cottæ vanitatem. Cæcilius exprobrabat, Christianos Deo, vt quidam fato, addicere quidquid agitur geriturve. Abs verbo Fati, tametsi odioso propter ineptias Stoicorum, qui ea voce abutebantur, non abhorret Octavius. Sed longiorem ea de re disputationem in aliud tempus reiicit, & eum veluti scopulum caute refugit. Sane Hieronymus in Catalogo, & ad Magnum (epist. LXXXIV) testis est, quemdam de fato librum olim Minucio inscriptum fuisse: sed falsam fuisse inscriptionem monet. Credo illi a quibusdam esse adscriptum, quia hic videbatur tale aliquid esse pollicitus. Arnobius, quem Minucii discipulum & imitatore appellare soleo, modo aduersarios de fato accusat, modo etiam Christianos eodem nomine accusatos fuisse ostendit: & in vtraque tamen causa, quum ad rem ventum est, hæret, & nescio quomodo attonitus ἐπελκεται. Nam (iuvat enim propter Minucium & quosdam alios obiter hic notare) lib. VII posteaquam exagitat fatum, præsertim quale Stoici fingebant: *has tamen, inquit, partes, quia res nimium longi est multique sermonis, inexplicatas trans-*

* Transposita & confusa vocabula. C. enim Velleius, senator, est ille Epicureus, lib. I de Orat. cap. VI, qui inde ab VIII capite ad XXI prouidentiam impugnat: cui C. Cotta Academicus, respondet a cap. illo XXI ad finem libri. Addo initium libri II.

transcurrimus atque intactas. Idem libr. II. quum scriberet Christianos vrgeri rogatos, an sine voluntate Dei quidquam fieret; tam se vtrunque premi sentit, vt, ad elabendum, deprecatione cuiusdam ignorantiae vtatur. Si, inquit, *cuncta eius voluntate conficiuntur, nec citra eius nutum quidquam potest in rebus vel prouenire vel cadere; necessario sequitur, vt mala etiam cuncta voluntate eius intelligantur enasci; sin autem dicere voluerimus, pessimorum ab eo reiicientes causas, mali esse conscium, generatoremque nullius: incipient videri aut eo inuito res pessimae fieri, aut, quod sit immane dixisse, nesciente, ignaro, ac nescio.*

Quid igitur tandem inter has veluti symplegadas constrictus, quaestioni respondet? Respondeamus, inquit, *necesse est, nescire nos ista, &c.* Iustinus antea in sua apologia non dubitauerat τὴν τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκην, vt appellat, aperte inficiari, planeque reiicere. dum scopulum vnum, quem imminere alioqui putat, vult effugere. Atqui tunc in alterum incurrit, quem non minus aut Minucius aut Arnobius reformidasse videtur. Tandem vero Augustinus in eadem Africa volens veluti persoluere, quod Minucius pollicitus esse dicebatur: & quod hic praestare foras se vix potuisset, cumulate dependere: subtiliter exposuit in hac quaestione medium quidpiam, quo satisfieri posse iudicauit vtrique difficultati. Sciebant & Minucius & Arnobius, quænam olim fuisset dissensio disputatioque inter Chrysippum & Diodorum

περὶ δυνατῶν καὶ εἰμαρμένῃς, siue de FATO. Nam & nos ex Cicerone atque Plutarcho illam vtcumque cognoscimus. Sed ne in huius quidem iudicibus & arbitris nostri quidquam deprehendebant, quod omnino sequerentur. Itaque quamdiu non liquebat, AMPLIVS pronuntiare, quam temere aliud statimque definire, maluerunt.

Redeo ad Cæcilium. Is suorum numinum antiquitatem, passimque receptam auctoritatem, quantum potest, tuetur: Christianorum Deum verum & vnicum exagitat, & eos interea tamquam ἀθεῖς proscindit. Octavius idolorum fabulam & vanitatem false traducit, iisdem etiam verbis usus, quibus Cyprianus in eodem argumento utitur. Neque vero difficilis fuit reprehensio, quum quidem & ipsius Ciceronis libri de Natura deorum veluti suffragarentur. Nam & Arnobius (lib. III post principium) testis est, propterea quosdam Christianorum hostes aliquando *mussitasse, libros illos iussu senatus abolendos atque concremandos esse*. Quid? res ipsa, quæ abs suis quoque cultoribus est irrita (nulla enim unquam stultior atque ineptior fabula ullius superstitionis fuit) ultro sese refellebat. Sed & quod huc pertinebat facile describere potuit Minucius ex Tertulliano, Iustino, Athenagora, Theophilo: ut & postea ex Minucio, Arnobius, Lactantius, Ambrosius, Augustinus, quum eandem causam agerent. Certe quod Octavius de Saturno narrat, Lactantius ipsum Minucium auctorem laudans repetit, latiusque exponit lib. I cap.

cap. XI. Vt autem Octavius totam fabulam Romanæ superstitionis false subsannat: sic & ipsorum oraculorum, quibus tantopere gloriabantur ethnici, vanitatem eleganter ostendit: ac ante suam quidem ætatem oraculum Apollinis Pythii defuisse significat: sicuti & Plutarchus fatetur temporibus Adriani imperatoris plane defecisse: Sic enim cum christianæ religionis veritas inualesceret, necesse fuit evanescere imposturam illorum τῶν χρεσµατείων. Porro Octavius de dæmonibus & eorum, quum abs Christianis adiurantur, trepidatione narrat, quod antea Iustinus & Tertullianus in Apolog. & Cyprianus contra Demetrianum & postea Lactantius lib. quarto; cap. vigesimo septimo. Itaque facile refellit ipsum quoque Vlpianum, Christianos, vt impostores, huius, vt vocant, exorcisationis causa, irridentem Lege I *de extraord. cognit.* Inanes non fuisse exorcismos posterioribus quoque temporibus, & fuisse frequentes in ecclesia, intelligi quoque potest ex Optato Afro & Augustino, scriptoribus a Minucio minime alienis.

Sed & de Deo unico multa Octavius inculcat, non dissimilia iis, quæ Iustinus περὶ µοναρχ. & Clemens Alexandrinus collegerant. Nam & vtrumque legisse noster potuit. Neque vero præterit, quod Cyprianus vrget, ipsum quoque vulgus naturaliter appellare Deum vnum & singularem, quum Numen inuocat: sicuti & Lactantius lib. secundo, cap. primo ait, Ethnicos, quum iurarent, *Deum* potius, quam *Iouem* nominasse. In antiqua

formula iurisiurandi Rom. nominatur Diespiter. Sed Cicero lib. septimo epist. ad Trebat. dixit, *iurare Iouem lapidem*. Sæpe etiam Iouis meminisse olim iurantes constat, & apud Græcos Ζεὺς ὀφειος est appellatus. Mirum vero, quod Cæcilius gloriatur, ignotis etiam numinibus Romanos aras exstruxisse. Nam quid hoc aliud est, quam errorem confiteri? Talem aram Paulus Athenis vidisse se ait, & ex ea sumit argumentum conuincendæ huius ignorantiae, decendorumq; Atheniensium. Neque in Attica modo, sed & in Elide fuisse aras ita inscriptas, testis est* Pausanias. Et fortasse postea Octavius, quum docere Cæcilium instituit, Pauli exemplo inde repetiit suæ catecheseos de veri Dei cognitione principium.

Illud quoque mirum videri posset, Cæcilium gloriari, *quæ apud alios populos singula numina coluntur, vniuersa Romæ coli*: nihil vt supersit, quam vt suum Pantheon gloriose ostentet. Atqui obstabat lex Romuli, quæ peregrinos deos coli vetabat. Obstabat Ciceronis sententia, qui confusionem religionum alioqui fore pronuntiat. Sed peregrinos fortasse non iudicabant, quia iam erant publice acciti, & veluti ciuitate donati. Sic vrbs illa, quæ ab Athenæo (lib. I cap. XVII) scite dicta erat ἐπιτομή τῆς οἰκῆς μένης, false abs Theophilo nostro ante Minucii ætatem, appellata est ἐπιτομή τῆς θεοδαίμονίας. Nam & Tertullianus (de Spectaculis c. VII) dixerat, *in ea consedisse conuentum demoniorum, curiamque deorum*. Interea non temere adie-

* Pausanias Eliac. I cap. XIV ἀγνώσων θεῶν βαμός. cit,

cit, illic quiduis colere, ius fuisse, præter Deum verum. Estque profecto memorabile quod Augustinus lib. primo de Consensu Evangelistarum cap. XVIII scribit, cur illum vnum non coluerint Romani, qui colebant omnes alios. *Quia, inquit, solum se coli voluerit, illos autem deos gentium, quos isti iam colebant, coli prohibuerit.* Quum autem de ipso Christo quæreretur, alia etiam causa fuit, cur senatus reclamaret. Porro, vt Augustinus in eo libro multa inculcat, quæ ex nostro Octauio repetita videri possent; sic &, quod eleganter respondet de excidio Hierosolymitano, Octauii de eadem re responsionem confirmat. Sed singula nunc describere nihil attinet. Redeo ad Minucianum auditorium.

Cæcilius Christianos accusat, quod *templa tamquam busta despiciant*. Fatetur Octauius. Nam & Clemens Alexandrinus in *πρωτρεπτικῷ* antea probauerat, illa esse * sepulcra. Sed Arnobius lib. sexto *templa bustis superlata* fuisse ait. Ceterum Christiani alia postea ratione ex suorum martyrum sepulcris, non modo templa, sed & altaria effecerunt. Neque non potuit Minucius ea vidisse. Sed ita est profecto. Etsi maiores nostri religionis nomine multa facerent in speciem similia iis, quæ ab ethnicis fiebant: tamen quia alius erat finis, aliusque vsus, sua sacra defendi posse sciebant, etsi aliorum *κακοζηλίαν* damnarent. Sacrificiorum Romanorum ritus quam valde irrident? Atqui non dis-

* Clemens Protreptico ad Gentes p. 58 *δεικνύντες, τῶν εἰδώλων τὰ τεμένη, τάφους τινὰς ἢ δεσμοτήρια.*

diffimilis olim eorum, quæ lege diuina Iudæis mandata erant, forma fuit.

Etsi autem Christiani ætate nostri Minucii sua templa superbe attollere ad exemplum ethnicorum non possent: tamen suas saltem habebant cryptas, & qualdam etiam ædes & domus sacras in *apertis & editis locis*, vt Tertullianus ait, & lubenter conueniebant ad illa suorum martyrum sepulcra: quæ *κοιμητήρια* vocabant. Nam & hæc illis permisisse Gallienum imperatorem (qui Minucii ætatem non longo intervallo attigit) Eusebius scribit. Ridet autem Cæcilius, quod Christiani suos iam vita functos, non tam mortuos esse, quam dormire dicerent, & crederent, corporumque resurrectionem iactarent. Atqui & apud suum Homerum (*Iliad.* Ω v. 344) legerat, ὑπνῶντας ἐγείρειν, & apud Virgilium (*Aeneid.* IV vers. 244) *somnos adimere*, quum de mortuis in vitam reuocandis agitur. Quid præterea hic responderit Octavius, conferri potest cum iis, quæ antea Theophilus, Athenagoras, Iustinus, Tertullianus eadem de re scripsere. Nam hos sequutus Minucius est. Ridet Cæcilius (cap. X I) Christianos, quod cadauera *ungant*, non *coronent*. Atqui & Romani, etsi quid agerent, ignorarent, vnguenta funebria habebant. Notus est ille Ennii versiculus,

Tarquini corpus bona femina lauit & vnxit.

Et licet Leges XII Tabb. seruilem vincturam cadauerum, vt ait Cicero, (*de Legib.* lib. II cap. XXIV) tollerent, aliam tamen relinquebant: & ipsi iuri-

iurisconsulti inter iustos funeris sumptus vnguenta referunt L. trigesima septima *de relig. & sumpt. fun.* Quod ad coronas cadauerum attinet, fatetur Octavius Christianis ineptas videri: & eos propterea in eo genere ethnicos imitari nolle. Tertullianus in libro de Corona (cap. XIII) ait, *a sæculo coronari & ipsas Libitinas:* & ipse Cicero pro Flacco (cap. XXXI) meminit *aureæ coronæ impositæ mortuo cuidam Castricio.* Verum quid antiquæ leges Rom. de coronis cadauerum statuerent, dixi ad Duodecim Tabb. Denique ridet & indignatur Cæcilius, apud Christianos *cadauera humari, non uri.* Verum est vetus illud, *Risu inepto nihil est ineptius.* Quid Octavius? Simpliciter respondet, antiquam esse suam & meliorem sepeliendi consuetudinem. Quod & Arnobius respondit. Nam & post Minucium mota iterum hæc quæstio est. Atqui Romani poterant sui saltem Ciceronis librum secundum de Legibus (cap. XXII) legisse, qui hunc morem defendit & confirmat. Et Plinius lib. septimo, cap. quinquagesimo quarto, *Ipsam, inquit, cremare apud Romanos non fuit veteris instituti: terra condebantur.* Sane Tertullianus de Corona (cap. XII) ait, Christiano non licuisse cremare, & (ineunte) libro de Resurr. carn. ridet eos, qui *atrocissime, ut ait, exurunt defunctos.*

Porro Augustinus lib. vndecimo Confess. significat in ecclesia Ostiensi peculiarem aliquem etiam fuisse morem humandorum corporum. An is quoque iam tum in usu esset, quum ibi ageret Minu-

Minucius, nescio. Ridiculum vero, quod Cæcilius, seuerus scilicet censor, Christianos accusat, quia neque vnguentis delibuti, neque sertis redimiti essent. Mirum, quod in rerea non miratur, eos tamen vsos iam cum fuisse oleo & chrismate. Sane Sobriam, siccam, frugalemque vitam, hoc est, ab vnguentis alienam, ipsi etiam ethnici laudare solebant: & Plato ex sua republica, quam optimam suo iudicio fingit, Homerum non eiicit nisi vnguento perfusum & vittis redimitum, &, vt hic noster Octavius ait *coronatum*: quum significaret sese habere nolle ciues tam molles. Ac ne longius ab eam, Vespasianus quemdam vnguentis madentem, & gratias agentem pro impetrata præfectura, auersatus, *Mallem inquit, allium oleres*. Sed quid non obiiceret Cæcilius, quum etiam Christianos accuset, quia flores naribus suponerent, nec capiti coronando imponerent. Atqui ipse Lucianus in suo Nigrino ipsos Romanos rectius irridet, quod Christianos hic non imitentur, & faciant contra naturam, planeque nihil aut sapiant, aut sentiant. Adde Tertull. de Cor. mil.

Ceterum Cæcilius, ut alter Lucianus in Peregrino, Christianos irridet, quod colant hominem crucifixum. Octavius breuiter negat hominem tantum esse, quem colant: & regerit, aduersarios potius esse ἀνθρωπολάτρεις, qui reges tamquam deos colant, & per eorum etiam genium iurent: quin immo grauius puniant ita peierantem, quam si quis suum louem iurando sciens fal-

falleret. Suspicio hic notari quamdam constitutionem Alexandri Seueri: quæ tamen relata est in libro Iuris L. II. C. *de rebus credit*. Sane olim Christianos noluisse uti tali formula iurisiurandi, testis est Tertullianus in Apologetico. Sed tanto magis miror eam posteriorum Cæsarum Christianorum legibus commendari.

Cæcilius contumeliose obiicit, Christianos etiam *ipsam crucem adorare*. Negat Octavius. Aduersarius iis, ut furciferis, maledicit. Noster (non enim eum pudet crucis Christianæ) cruciferos suo modo dici non recusat, & de suæ crucis signo religioso, (quod certe maioribus olim nostris familiare fuit) respondet, quod antea Iustinus & Tertullianus scripserant, & postea Lactantius lib. IV cap. XXVII. Nam & quanti illud fecerit Constantinus, notum est: certe ut vulgo res minus esset ignominiosa, edixit, ne deinceps facinorosi cruci adfigerentur. Non desit tamen Iulianus Apostata, ut Cæcilius, Christianis ignominia causa exprobrare crucis cultum, sicuti ex Cyrillo intelligi potest.

Mira est impudentia calumniæ. Eo tandem euasit, ut nescio quæ sacrorum monstra Christianis obicerent aduersarii, & qualia demens (ut quidam *poeta dixit) *Ægyptus portenta colit*. Audet etiam Cæcilius fingere, illos *adorare caput asini*, quamquam primus hoc non finxerit. Octavius tam putidam calumniam inficiatione depellit, & id potius de aduersariis vere dici posse, recriminando

* Iuuenal. satyr. XV. incunte.

pro-

probat, sequutus suum Tertullianum (Apolog. c. xvi) qui & Christianos vulgo dictos esse asinarios, & Christum ipsum auribus asininis tamquam aliquem Midam ab impio pictore expressum fuisse narrat. Talem autem confictam fabulam esse significat, quod Cornelius Tacitus mentiundo tale quippiam de Iudæis recitasset. Verum & ante Tacitum multis annis Apio Alexandrinus tempore Caligulæ in Iudæis accusauerat quamdam ὄνολα τρεῖαν. Ceterum quum Iosephus tale mendacium iam refutasset, minus ignoscendum est Tacito, qui in eo perstat: minime vero illis, qui maiori etiam impudentia Christianis hoc probrum adspargunt.

Turpius est, quod Cæcilius eodem pudore clamat, eos *colere nescio quæ pudenda*. E quo ruit impura maledicentia? Octavius suæ verecundiæ esse intelligit, id longiori oratione non refellere: interea audire cogitur, alia non minus nefanda, cum Cæcilius declamaret, nefarios esse Christianorum coetus antelucanos, incesto & parricidio pollutos, prope ut olim erant Romæ Bacchanalia. Octavius talia crimina non solum abs suis depellit, sed etiam retorquet in aduersarios. Quam incesta essent Romanorum sacra, non est ignotum. Nam & eorum * poeta, *Nota Bene*, inquit, *secreta deæ*. Diu etiam humanas victimas immolarunt: etsi in aliis gentibus hanc, non iam dico sanctam, sed sanguinariam & sceleratam feritatem reprehenderent. Est autem memorabile, quod Plu-

* Iuuenalis Satyr. VI vers. 313.

tarchus in Problem. narrat, eos obtendisse ad hoc suum factum excusandum, aliorumque damnandum. Mirum vero, Christianis sacris talia obiecta fuisse. Fuit tamen vetus & diuturna hæc calumnia: & quidem promiscuæ libidinis suspensionem facile augebat quorundam credulitas, qui alios ex suo ingenio æstima-
mant, & nocturna promiscuæ multitudinis coitio, & quia Christiani sese fratres sorores-
que appellarent, atque etiam osculo sese inui-
cem exciperent. Quid dicam, osculo quos-
dam impudice abufos esse, vt & fatetur & con-
queritur Clemens Alexandrinus *in Pædag.* Christiani satis multa castissimi tui pudoris testimonia opponebant. Sed nihil audit impu-
dens malevolentia, quæ vt linguam habet in-
temperantem, sic neque frontem neque aures habet. Sane & olim Apionem tale quippiam de ludæorum cœtibus confinxisse narrat Iose-
phus. Ergo nihil nostris tali infamia oppressis aliud superfuit, quam, quod scire & eleganter
Æschylus ait, τὴν ἀλήθειαν ἀνατιθέναι τῷ χρόνῳ.
Non erant impostores, qui verba darent: non homines clamosi & impotentes, qui conuiciis, maledictis, libellis famosis aduersarios vicif-
sim opprimere vellent. Rebus ipsis falsum re-
fellere, & eo tandem modo vincere sedendo & silendo malebant: & bona interea con-
scientia sese sustentabant atque consolaban-
tur. Sic bonam causam agebant bene.

¶ Mirum rursus, Cæcilio tam insolentem vi-
sam esse illam inter eos *fraterni nominis communi-
onem*, quum & ipse Vlpianus scripserit, eum, qui
fraterna caritate diligitur, etsi frater non sit,

recte tamen FRATREM simpliciter appellari, quod & in libros iuris relatum est, *L. quinquagesima octava de hered. instit.* Quin immo & olim ipsos Estæos, ante tempora Christianorum, ita sese inuicem compellasse, didici ex quodam Philonis fragmento, quod exstat apud Eusebium *περὶ πρῶτα πρῶτα νεύς* (lib. VIII cap. XII)

Horribilius est alterum, quod obiiciebatur, *crimen infanticidii*: cœpitque hæc calumnia paullo post tempora Traiani, & ad Constantini ætatem perduravit, & quidem cum tragica suspicione cuiusdam cœnæ Thyestæ. Sed vnde hæc suspicio? an quia Christiani dicere folerent se vesci corpore & sanguine Christi? sicut e diuerso narrat Augustinus quosdam aliquando existimasse, ab Christianis adorari Cererem & Bacchum, quum audirent in eorum mysteriis tanti fieri panem & vinum: neque alioqui rem intelligerent. Quid dicam, quod Epiphanius* narrat, quondam hæreticos, qui Gnostici & Cataphryges & Pepuziani appellabantur, se vero Christianos esse mentiebantur, commisisse, quod hic Cæcilius omnibus Christianis obiicit? Sed an æquum fuit, ut viris bonis propterea adfingetur, quod ab iis erat alienissimum? Aduersarii loco probationis obtentebant famam & rumorem. Sed nullo quoque iure id fieri, leges ciuiles pro nostris respondebant. & ipse Quintilianus** dixit, *nulli non etiam innocentissimo accidere posse fraude inimicorum, falsa vulgantium, ut sinistro rumore labo-*

ret.

* Epiphanius Hæres. XLVIII sect. XIV, pag. 416.

** Quintilianus lib. V Inst. Orat. cap. III.

ret. Quam vero procul abessent Christiani ab omni homicidio, satis Octavius ostendit, quum ne homicidium quidem in ludis gladiatoriiis spectare eos per suam religionem potuisse narrat. quod & antea Theophilus dixit *ad Autolyicum*; & eodem tempore Athenagoras *in Apologia*, & latius Tertullianus in libro *de Spectac.* & postea Lactantius *lib. VI cap. XX.* Sed neque cæsæ pecudis sanguinem gustasse nostros Minucius adfirmat, sicuti & Tertullianus. Sic enim quam Apostoli repetitam Nohæ legem rursus tulerant, multis sæculis nostri diligentar ebseruarunt, non minus quam Apostolicum in eadem Synodo decretum *περὶ πορνείας*. Certe quam honestum, religiosum, pudicum, castumque fuerit Christianorum solemne conuiuium, quod *ἀγάπην* appellabant, Cæcilius, si verum ingenuè dicere, quam improbe mentiri maluisset, intelligere potuerat non solum ex Tertulliani nostri apologia, sed & sui Plinii quadam ad Traianum epistola. Sed petulantiam proiectæ maledicentiæ quid refrenare posset? Dixi de eo conuiuium plura in adnotationibus ad illam Epistolam, quæ iam repetere nihil attinet. Ut ut autem nocturni Christianorum cœtus innoxii essent, tamen obstabat lex duodecim Tabb. multis decretis confirmata, & graua erant iudicia de collegiis illicitis. Nostri vero respondebant, nihil reipublicæ esse periculi a suis coitionibus, quia essent alienissimi ab omni vel ambitione, vel ullius dignitatis cogi-

tatione, nihilque esset in republica quod adfectarent, sed sua essent priuata conditione contenti, vt Tertullianus in Apolog. respondet.

Ceterum vt iam præteream reliqua capita vel accusationis Cæcilianæ vel Octauianæ defensionis, illud obseruare iuuat: quum calumniator ingeniosus & acer nihil non vel confingat vel exaggeret, & maiestatis quædam leuiora crimina adiungat: præteriisse crimen perduellionis, quod & alia antea obiecerant, & ad reos statim opprimendos in primis idoneum esse videbatur. An id dissimulauit, quia ne tenuis quidem eius esset suspicio? Fuit certe perpetua hæc maiorum nostrum gloria, quod nullis iniuriis tam irritari potuerint, vt in principes aut tyrannos, etsi ab iis indignissime vexarentur, hostili animo essent, aut vllis aduersus eos coniuratis conspirationibus (quæ tamen alioqui & speciosæ & frequentes tunc erant) adsentirentur: aut, quid sua patientia, tolerantia, modestia, continentia dignum esset, non meminissent. Tantum abest, vt essent aut turbulenti aut seditiosi, aut immani cupiditate vltionis abriperentur. Nam etsi ea multitudine septi essent, vt facile possent conficere quod in hoc genere instituisent, tamen fas non esse putabant. Et vero suæ alioqui religionis & principia sustulissent, & fundamenta euertissent. Immo vero humanæ societatis vincula omnia dissoluissent. Quid multi etiam philosophi ambitiose prædicarent de tyrannicidis, notum erat.

erat. Sed nostri talibus flabellis incendi se non patiebantur: tantum abest ut religionis nomine ad publicum parricidium incitarentur. Nihil est prætermissum quod eos inflammare posset, & furor fieri dicitur læsa sæpius patientia. Sed eos religio continuit, & ad inuictam modo patientiam armauit. Id vero, de quo etiam quæri hoc tempore audio & miror, perpetua plurium sæculorum historia nos alias confirmabimus. Illud modo breuiter attingam, quod Minucius dicere potuit, ac paullo ante eius ætatem accidit.

Tertullianus ad Scapulam, (cap. II) *Circa maiestatem, inquit, imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, nec Nigriani vel Cassiani inueniri potuerunt Christiani.* Iuuat & alterum eiusdem Tertulliani loco cuius memoriam veterem hisce temporibus renovari plurimum interest, adscribere. *Vnde, inquit, in Apolog. (cap. XXXV.) & Cassii & Nigri & Albiniani? unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? unde qui faucibus eius exprimendis palastricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atque Partheniis audaciores? De Romanis, nisi fallor, id est, de non Christianis.* Ne hunc quidem locum ex historia illustrare grauabor. Auidius Cassius, Syriæ legatus, aduersus M. Antonium imperatorem surrexerat, quum præterxeret se rem publicam restituere atque conseruare velle, quam Marci dissoluta indulgentia pessumdaret. Christiani tamen, qui

in Marci exercitu aduersus Marcomannos tam frequentes fuerunt, Cassianæ factionis nulli fuerunt. Commodum, impurum tyrannum & nostris infestissimum, domi itrangulari Romani curarunt, qui illi maxime erant familiares. An his Christianus vllus adfuit? Septimio Seuerus, qui ad imperium gladiatorio animo viam adfectabat, sese opposuit Pescennius Niger in Syria, & deinde Clodius Albinus in Britannia Galliaque, quum vterque tam bono iure armatus, quam Seuerus, sibi esse videretur. Nam & ipse Tertullianus in libro de Pallio (cap. II) hosce non minus, quam Seuerum, AVGVSTOS aliquando agnouit atque appellauit. Christiani tamen in eorum vel exercitu, vel factione nulli inuenti sunt. Plautianus, qui Principi proximus erat, & post eum maximæ auctoritatis, vt Seuerus & Caracalla, a quibus fiebant multa crudeliter, iugularentur, immittit in curiam suum præfectum, & eodem paullo post irrumpit. An Plautianum Christiani sequuti sunt, quorum interesse videbatur tyrannos illos tolli? immo vero potius Seuerum iam decumbentem illi suo etiam oleo curarunt sanaruntque, vt testis est Tertullianus ad Scapulam, vbi & solemnes ecclesiæ preces pro Principibus commemorat. Tum addit: *Ex regula patientiæ diuinæ agere nos satis manifestum est, quum tanta hominum multitudo, pars pæne maior ciuitatis cuiusque, in silentio & modestia agimus. Absit enim, vt indigne feramus ea*

*nos pati, quæ optamus : aut ultionem a nobis aliquam machinemur, quam a Deo expectamus? Non dissimilia sunt, quæ repetit in Agologetico, & digna sunt, quæ his quoque temporibus inculcentur. Certe ait, Christianos facile * paucis faculis vel una nocte potuisse sese vlcisci, si aut fuissent, aut esse voluissent (quod tamen iam a temporibus Neronis dicebantur) incendiarii. Sed absit, inquit, ut aut igni humano vindicetur divina secta ; aut doleat pati, in quo probatur. Ait, illis, si aperte agere, & vim vi repellere voluissent, minime defuisse vim numerorum & copiarum. Sed inquit, apud istam disciplinam magis occidi licet, quam occidere. Ait, illos etiam sine armis potuisse vincere secedendo, & vacuum Romanis suum orbem relinquendo, si alio migrare voluissent. Tum enim defuissent quibus imperasset Romanus imperator. Adeo pauci supererant, qui non essent Christiani. Sed nostros & ciues manere voluisse, & ad hostes Romanorum transire noluisse significat, & interea tamen a Romanis appellatos esse non hostes modo, sed & principum & humani generis hostes. Cæterum tam iniusta & aperta fuit hæc iniuria, ut ipsos tandem hostes Christianorum poduerit tam & ingrate agere, & loqui impudenter.*

N 4

Ergo

* Tertullianus Apolog. cap. XXXVII. *vel & a mox pauculis faculis largiter & tioni posset operari, si malum malo dissipungi panes nos liceret.* Mentem Balduinus magis, quam verba Tertulliani expressit : at in mox sequentibus, ipsa verba ex eodem loco Apologetico.

Ergo Cæcilius quantumuis esset impudens, erubuit iis aliquod perduellionis crimen adfingere. Quiduis aliud obiicere, carpere, mentiri, calumniari maluit. Sed neque Christianis adscribit causam publicarum calamitatum: quod tamen eo tempore alii aduersarii odiose facere imprimis solebant. Tristissima sane ætate Minucii erat facies Romani imperii, horribilisque dilaceratio atque confusio. Quid dicam genus omne malorum tunc inundasse? orbemque & concussum & permixtum bellis, incendiis, inundationibus, terræ motu, ciuitatum ruinis, gentium regnorumque excidiis, denique confectum & fame & peste publica? Non commitit tamen Cæcilius, ut (quod vulgus tunc clamitabar, & ante postque multis sæculis iactatum est) calumniaretur, Christianis totum illud chaos acceptum ferri debere, eorumque sanguine esse expiandum. Ante Minucii ætatem Tertullianus, *Si inquit * Tiberis adscendit in arua, si cælum stetit, si terra mouit, si fames, si lues, statim CHRISTIANOS AD LEONEM*, acclamatur. Non minus odiosa & immanis erat acclamatio tempore Cypriani, ut ex huius ad Demetrianum epistola satis apparet. Eadem & tempore Arnobii. Nam & hic in suis aduersus gentes libris laborat, ut hac publici odii & inuidiæ flamma nostros liberet. Quid ipse postea Symmachus? nonne audet talem rursus canti-

* Desunt quædam ex Tertulliani Apolog. cap. XL ita supplenda: *Si Tiberis adscendit ad mænia, si Nilus non adscendit in arua, si cælum stetit, & sic reliqua.*

ad/

29/ps: 29
2d/ba: 2d/ba

cantilenam canere? Certe dignus erat, qui audiret, quod aliquando Romæ post mortem Commodi acclamatum est, * DELATORES AD LEONEM. Sed nostri ab sanguine & vitionis cupiditate erant alieni. Ambrosius non passus est eum in crimine tam falso diutius exultare. Sed quum non multo post vrbs ipsa capta atque direpta fuisset, non erubuerunt impii calumniatores talem postremo cladem religioni Christianæ adscribere: coactusque est rursus Augustinus tam tetra maledicentiæ occurrere. Nam & propterea se suos *de ciuitate Dei* libros scripsisse fatetur. Agit ergo minus malitiose Cæcilius, qui aliorum exemplo talem facem in nostros non contorquet, neque eorum innocentiam tam indigne onerat. Immo vero iis, vt miseris, vt victis, vt seruis, ipse tanquam magnis victoriis elatus, & summa felicitate cumulatus, superbe insultat: & hoc nomine tam illorum religionem fastidiose deprimit, quam suam gloriose attollit superstitionem. Sic enim profani homines ex fortuna & rerum successu pendent. Sic ipse Cicero pro Flacco contumeliose exagitat ludæorum & gentem & sacra. Sed & Apionem ludæis seruitutem & ærumnas, tamquam falsæ religionis testimonia, confidenter obiecisse, ex Iosepho intelligimus. Mirum vero, post tempora quoque Constantini, Iulianum imperatorem nostros eadem ratione impetiisse, sicuti ex Cyrilli responsionibus cognoscimus.

N 5

Quanto

* Lampridius Vita Commodi cap. XVIII & hanc & similes acclamations prodidit.

Quanto id magis potuit Cæcilius, qui Christianos, nisi afflictos, miseros, pauperes, nullos viderat? itaque magno supercilio & fastu & contemptu in eos despuit, & tanquam κατὰ δόγματα ἢ περὶ ψήματα (vtror Apostoli verbis) proculcat. Sed Thrasonicos eius spiritus altiori animo despicit Octavius, iisque sanctam quandam superbiam opponit, qua & in paupertate diuites, & in seruitute liberi, & in media denique morte victores essent nostri. Vt ut autem Cæcilius initio despumans, & intemperanter conuicia profunderet, & minas efflaret, & ampullas horribiles proiiceret, denique Christo insultaret: tamen veris victus paullo post cedit: neque arbitri iudicisque Minucii sententiam exspectat, sed ultro illi occurrit. Admirabilis profecto conuersio, præsertim tam repentina. Sed ea ostendit sanabiles multos Romæ fuisse, qui videbantur alioqui depositi & deplorati: veritati vero errorem facile cedere. Ergo Cæcilius quadam veluti in iure cessione Octauio vindicanti addici poterat. Certe vinci dedique non recusat, & Octavianæ orationis quodam quasi fulmine percussus, tamquam alter quidam Paulus, subito religionem, quam ignorans oppugnauerat, admonitus complectitur.

Vellem autem, Minucius nobis quoque exposuisset totam huiusce μετανοίας historiam: ut & qua lege, qua conditione, quibus sponsoribus, quo ritu, qua cærimonia, Cæcilius Romam reuersus, in ecclesiæ collegium & communionem cooptatus fuerit.

fuerit, intelligeremus. Nam & antiqui illius moris memoria expetenda est. Sed quod Hieronymus ad Chronica Eusebii, & Augustinus lib. VIII Confession. (Cap. 11) narrant de duobus aliis eiusdem & conditionis, & ordinis, & gentis, & ingenii viris, Arnobio & Victorino: cogitemus factum quoque esse de Cæcilio. Immo vero hic Cæcilius fatetur, sese posteaquam intellexit, quid non sit vera religio, desiderare intelligentiam, cognitionem, institutionem religionis veræ, eam vero catechesin in diem sequentem fuisse reiectam Minucius scribit. Sed tanto magis doleo, alteram hanc scholam, quæ Minuciani libri optima & maxima pars fuisset, non editam esse: saltem non exstare. Nam neque satis est falsum refellere, verum etiam docere oportet: ut & quid non sit, & quid sit Deus aut religio, exponatur. Sed bene habet: quod hic desideramus, sarcire potest Augustini liber *de Catechizandis rudibus*, qui & leges & formulam veteris catecheseos eleganter describit: & quomodo sit agendum cum doctis & litteratis, etiam monet: neque dissimilem Minucii ætate credo catechesin fuisse, & his quoque temporibus non observari miror. Iuvat autem, ut Cæcilium audiuius accusatorem & aduersarium, nunc rebus conuersis spectare catechumenum. Catechumeni tunc etiam appellabantur *auditores*, vel *audientes*, sicuti ex multis Tertulliani locis apparet: erantque in primis dociles, minimeque refractarii: quod & ipse

Lucia.

Lucianus *in Philopat.* indicat. Contenti osæ itaque disputationes nullæ cum iis erant: sed placidis monitionibus religio docebatur. Post catechesin qui iam sua nomina Ecclesiæ dede- rant, vt baptismo initiarentur, appellati sunt *competentes*: eorumque rursus in ordine Cæ- cilium iam nostrum conspicere iuuat. Post baptismum candidatus denique particeps fie- bat τῶν μυστηρίων, a quibus antea procul abesse iubebatur. Neque sane de iis, aut promiscue disputare, aut coram profanis hominibus dis- ferere, maiores nostri solebant. Testis est The- odor.* *in Eran.* Nam illa religiosius atque adeo timidius tractanda esse sentiebant: & quorsum alioqui res euaderet, longe propisciebant. Ita- que licet, quum accusarentur eorum συνάξεις, magna caussa esse videretur, cur exponere de- berent quidquid in iis ageretur; tamen de mysteriis nihil dicunt in foro, neque de iis cum aduersariis aut contendunt aut litigant.

Atque hæc quidem hætenus breuiter præmonere visum fuit, vt ad Octauii Minu- ciani lectionem viam veluti præmunirem, quæ & Christianarum antiquitatum me- moriam nobis commendet, & ad eam renouandam nos excitet, qui & alioqui

Roma.

* Theodoritus, Cyrenensis episcopus, in dialogis qui- bus *Eranista* nomen dat, Dialogo II pag. 159 *ed. Lips.* ita Orthodoxum inducit Eranistæ, de S. eucharistia in- terroganti respondentem: ὅχρησα φῶς εἰπεῖν, εἰ- κὸς γὰρ τινὰς ἀμύητους παρῆναι. Non decet aperte loqui: sortassis adsunt mysteriis nondum initiati. Refert Eranistes: ἀνιγμωδῶς ἢ ἀπόκρυφῶς ἔγω, Proponatur ergo in forma enigmatis responsio.

Romanas tanto studio persequimur, Atque utinam qui Romæ sunt docti homines, & nullum non etiam lapidem reuoluunt, nullamque non in ipsis lapidibus litteram obseruant, ut antiquæ reipublicæ aliquid eruant: veteris quoque ecclesiæ monimenta (quibus eadem vrbs abundat) colligerent, pluresque qui in ea & vixerunt, & sepulti sunt, Minucios excitarent. Satis iam, satis est nouorum de religione libellorum. Veteribus potius in lucem reuocandis huius generis reliquiis operam demus: & simus aliquando doctæ antiquitatis potius, quam inanis nouitatis studiosi: maiorumque nostrorum imagines & intueamur, & aliis, ne noui homines esse forte videamur, ostentemus. Neque tamen, etsi eadem eorum religio animusque idem fuerit, eadem quoque semper facies fuit, idemue status. Non enim semper vexati abiectique iacuerunt, neque tam aut ingrati aut inepti fuerunt, ut optimo iure optimaque conditione esse recusarint, quum hoc iis licuit per principes Christianos: neque tam fatui, ut hoc beneficio non vterentur: neque tam iniqui, ut si quid in suis imperatoribus desiderarent, paganorum (ut loquimur) tyrannorum loco eos haberent: neque tam morosi, ut publicæ tranquillitati nihil quidquam condonarent. Loquor de iis, qui non fuerunt degeneres. Sed liberæ ecclesiæ splendorem non vidit Minucius: seruiensis modo squalorem vidit. Nostrum vero est, vtrumque statum & vtriusque temporis conditionem

nem recte considerare atque discernere; & hoc externæ, vt ita loquar, formæ temporum-que discrimen prudenter obseruare, vt & antiquitatis memoria, & maiorum nostrorum exemplis recte vtamur. Hic enim & prudentia magna & cautione maxima opus esse fateor: & quum lex noua rogatur, fertur sæpe illud **VTI ROGAS, sæpius istud ANTIQVO**, nobis vt currat atque placeat, necesse est, resque postulat. Insculptum Romæ in veteri marmore esse dicitur, **CANDIDA FVLVO NOBILIOR AVRO FELIX ANTIQVITAS**. Sed cius præiudiciis infelicitèr abuteremur, nisi liberum integrumque iudicium in iis discernendis atque diligendis adhibeamus: ne vel confuse omnia misceamus, vel malitiose prætereamus quæ imitari nos oportet, vel etiam, quæ huic ætati non conueniunt, intemperanter vrgeamus. Quum olim de testamentis ageretur, lex quædam civilis respondit, *retinendum esse morem fidelissimæ vetustatis*. **L. XVIII. Cod. de testam.** Quumque de finibus & ordine gubernationis ecclesiasticæ quæreretur, audita in Niceno concilio est illa vox **TA APXAIA EΘH KPATEITΩ**. Nulla tamen fuit superstitio, quæ intemperanter, atque impotenter vrgeret, quod reipublicæ salus repudiaret. Et vt sapientes iurisconsulti, vbi de magistratuum iure quæstio esset, grauiter respondebant, non solum spectandum esse, quid Romæ factum sit, sed etiam quid fieri debeat. Lege duodecima *de offic. Præs.* Sic etiam spectare debemus non solum
quid

quid maiores nostri fecerint, sed & quo tempore, & quaue conditione, quæ fini neque non meminisse quoque oportet, quod lex quædam monet, non tam exemplis quam legibus iudicandum esse. Ergo facio per lubenter, ut & iurisprudentiam & historicam coniunctim aut colam, aut saltem colendam esse sæpe profitear: & quidem vtramque in vtroque genere, humanarum dico & diuinarum rerum, siue ciuiliū & ecclesiasticarum. Nam & earum intelligentia atque memoria talem horum studiorum coniunctionem requirit: ut si Tiberius imperator recte iudicauit, militarem disciplinam (quod ait * Suetonius) ex antiquitate esse repetendam: nos multo magis sentiamus rectiusque dicamus, ciuilem & ecclesiasticam bona fide iudicioque bono inde repeti debere. Interea vero, quia varie & periculose hic errari posse sentio, iterum iterumque obtestabor omnes bonos & cordatos ut a factionibus auersi, & a studio partium alieni, primum vetustati tantum auctoritatis tribuant, quantum illi debetur: deinde placide cogitent atque obseruent non solum quid veteres Christiani, tempore Minucii, facerent, quum aliud non possent: sed & quid optarent & vbi possent, faciundum esse statuerent: & vero quid tandem, quum liberi fuerunt, fecerint, ut & rempublicam & ecclesiam recte constituerent.

APPEN-

* Suetoniu Tiber. cap. XIX *Disciplinam acerrime exegit, animaduersionum & ignominiarum generibus ex antiquitate repetitis.*

APPENDIX
OBSERVATORVM
IACOBI PERIZONII, V. C.
IN
MINVCIO FELICE,
EX EPISTOLA
AD
CHRISTOPHORVM CELLARIVM.

* Quod serius adlatæ litteræ fuerunt, quum Minucius iam exscriptus esset, sub finem adponere visum fuit, quæ vir clarissimus adnotauit.

Minucii, *inquit*, Felicis, quem editionite etiam parare ais, dum margines perlustro, reperti paucula quædam, quæ tuo volui submissa iudicio.

Pag. 6 edit. Lugd. Ouzelianæ (nostræ cap. VI. sect. 1) *Meruerunt deos vel faciles habere vel reges. Putem legendum, vel patres habere &c.* Notum est, quod memorentur inter primos Græciæ homines vel herosas, Iouis aliorumque deorum filii.

Pag. 17 (nostræ edit. cap. XVII sect. 12) legerim: *Quid loquar apte disposita, erecta montium, non recta, quod minus recte in editis videtur poni.*

Pag. 18 (nostræ cap. XVIII. sect. 6) distinxerim: *Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum, & Thebanorum per mortuum. Fabulam transeo: ob pastorum &c.* Nam sequitur historia, fabula opposita.

Pag. 23

Pag. 23 (nostræ ed. cap XXI sect. 15,) & *quum Fe-*
retrius non auditur. Malim, *pompa aditur.*
de quo egi in Animaduersionibus Histo-
ricis pag. 248, 249.

pag. 27 (nostræ cap. XXIV sect. 6) *Quomodo Deum*
violat, qui hoc modo placat? Excidit haud
dubie *non post quomodo,* siue per librarios
siue per typographos.

Pag 28 (nostræ cap. XXV. sect. 7) & *quos post cla-*
dem detriumphatos colere ceperunt. Mallem, si
qui fauerent MSti, qui longius abeunt, &
quos post cladem demum triumphatos.

ibidem (cap. XXV sect. 10) *nunc Diana Taurica,*
Lego, vel Diana Taur.

Pag. 35 (cap. XXXI. sect. 3) *in filios inerrare.* Me-
lius, *in filias.*

Pag. 40 (cap. XXXVI sect. 5) *Et hæc nobis tamen*
nata sunt, quæ omnia, si non concupiscimus,
possidemus. Multo erit concinnior senten-
tia si legas, *qui omnia &c.*

INDEX I

AVCTORVM A MINVCIO

& in Dissertatione Fr. Balduini adlegatorum.

* Prior numerus Caput Minucii; posterior sectionem minorem significat. Littera B cum numero, paginam Dissertationis Balduini.

A Cademici 13, 3 & 38, 7

Aeschylus B. 193

Alexander Magnus, vel Polyhistor 21, 4

Ambrosius B. 181

Anaxagoras 19, 7

Anaximenes 19, 6

Antisthenes 19, 8

Antonius Julianus 33, 5

Arcefila 13, 2 & 38, 7

Aristo Chius 19, 15

Aristoteles 19, 10

Arnobius B. 182, 184

Athenæus B. 186

Athenagoras B. 194

atheos Diagoras 8, 2

Augustinus B. 176, 187, 203

Capitolinus B. 173

Carneades 13, 3 & 38, 7

Cassius Severus 22, 8

Chronicon Euseb. Hieronymianum de Arnobii conversione B. 203

Chrysippus 19, 11. B. 183

Cicero B. 174, 186, 188

Cirtensis, vide Fronto

Cleanthes 19, 11

Clemens Alexandrinus B. 187 & 193

Cyprianus B. 174

Democritus 19, 9

Demosthenes 26, 5

Diagoras Melius 8, 2

Diodorus Siculus 22, 8

Diogenes Apolloniates 19, 6

Babylonius 19, 13

Ennius 26, 5. B. 188

Epagathus B. 177

Epicurei 34, 2

Epiphanius B. 194

Euhemerus 21, 2 (194)

Eusebius *προπαρασκευ.* B.

Chron. B. 203

Flavius Iosephus 33, 5

Fronto Cirtensis 9, 8 & 31, 1 B. 173

Papirius B. 173

Heracides Ponticus 19, 10

Hesiodus 19, 13

Hieronis tyranni quaestio de Deo 13, 4

Hieronymus B. 169, 182

Homerus 19, 13 & 22, 3. B. 188

Hostanes magus 26, 10

Iosephus, historicus, 33, 5 B. 193

Iulianus Antoninus 33, 5

Iustinus martyr. B. 183

Iuuenalis B. 191 seq.

Lactantius

INDEX I

- Lactatius B. 191, 194
 Lampridius B. 201
 Maro Mantuanus 19, 2
 Melito Sardenfis 173
 Nepos *Cornelius* 22, 8
 Orpheus 19, 13
 Papirius Fronto B. 173
 Pausanias B. 186
 Persæus philosophus 21, 3
 Plaro 19, 6
 in Symposio 26, 11
 in Timæo 19, 17
 Homerum proscribens
 22, 2
 de mundi interitu 34,
 3, & 5
 Deum inuenire, *ἔργον*
 19, 17 & 26, 11
 Plutarchus B. 193
 Prodicus Chius. *Quidam*
 coniectura ducti, ex Ci-
 cerone addunt ad 21, 2
 Protagoras Abderites 8, 3
 Pythagoras 19, 7
 Quintilianus B. 194
 Simonides melicus 13, 4 &
 38, 7
 Socrates 13, 1 & 26, 8
 scurra Atticus 38, 7
 Speusippus 19, 8
 Stoici de incendio mundi
 34, 2
 Stoicorum lex 21, 1
 Strato Lampfacenus 19, 9
 Suetonius B. 174, 190, 207
 Symmachus B. 178, 181
 Terentius comicus 21, 3
 Tertullianus B. 186, 189, 194
 198 seq. & 200
 Thales Milesius 19, 5
 Thallus *historicus* 22, 8
 Theodorus Cyrenæus 8, 2
 Theodoritus B. 204
 Theophilus B. 186, 194, seq.
 Theophrastus 91, 11
 Vettius Epagathus B. 177
 Virgilius 19, 2. B. 188
 Vlpianus B. 174, 185, 193
 seq.
 Xenophanes 19, 8
 Xenophon Socraticus 19, 15
 Zeno Stoicus 19, 11 & 13
 Epicureus 38, 7 *not.*

INDEX II.

RERVM MEMORABILIVM

* *Littera C ad Cypriani librum; B ad Francisci Baldini, vt supra, remittit.*

<p>Acca Larentia 25. 9. C. 2. 6</p> <p>Admetus herus Apollinis
22, 5 C. 1, 2</p> <p>Aduocatus Christianorum
B. 176</p> <p>Aegypti portentosa numina
25, 10</p> <p>sacra Romam traducta
21. 8</p> <p>fertilitas a Nilo 18, 3.</p> <p>Aegyptiorum incestum 31, 2</p> <p>aer deus Anaximenes 19, 6</p> <p>Aesculapius barbatus 21, 13</p> <p style="padding-left: 2em;">Epidaurius 6, 2</p> <p style="padding-left: 2em;">fulminatur 21, 16</p> <p>Aetnae ignis 35, 3</p> <p>ἀγάπη conuiuium B. 195</p> <p>Allia nomen infaustum 7, 5</p> <p>allium numen Aegypti. 28.</p> <p style="padding-left: 2em;">IO. not.</p> <p>Amalthea capella 21, 10 n.</p> <p>Ammon Iuppiter cornutus
21, 15</p> <p>Amphiaras vates 26, 4</p> <p>ancilia scuta 21, 4</p> <p>antiquitas fabulosa 7, 7 &
20, 2</p> <p style="padding-left: 2em;">sequenda est B. 206</p> <p>Apis <i>bas</i>, numen 28, 9</p> <p>Apollo Delphicus 21, 2</p> <p style="padding-left: 2em;">imberbis 21, 13</p> <p style="padding-left: 2em;">pastor 21, 5. C. 1, 2</p> <p>Aquilius innocens supplicio</p> | <p style="padding-left: 2em;">adfectus 37, 4</p> <p>arae nullae Christianis 10, 2</p> <p>Arnobii conuersio B. 203</p> <p>Aruales fratres 25, 13</p> <p>asini caput an cultum 28, 8</p> <p style="padding-left: 2em;">geruli sacrorum ibid.</p> <p>Astarte dea Syr. 6, 2</p> <p>asylum Romuli 25, 2</p> <p>atheï cognomen 8, 2</p> <p>atomorum inuentor 19, 9</p> <p>auspicia non impune con-
temta 7, 5</p> <p>audientes, catechumeni 203</p> <p>Bellona cruenta sacra 30, 5</p> <p>Belus <i>deus</i> Chald. 6, 2</p> <p>Briareus Iouis liberator 22, 4</p> <p>Britannia sole deficiens 18, 3</p> <p>Busiris tyrannus 30, 4</p> <p style="padding-top: 10px;">Caesar Felix spretis auguriis
26, 1. C. 3, 6</p> <p>calamitas disciplina virtutis
36, 8</p> <p>Calua Venus C. 2, 10</p> <p>Calui sacerdotes 21, 7</p> <p>Camillus exul 5, 13</p> <p>Camenfis clades 26, 2</p> <p>canis ad cantelabrum 9, 9</p> <p>cantabra, <i>sexilla</i> 29, 7</p> <p>capella Iouis nutrix 21, 10</p> <p>capitolium obsessum 6, 4</p> <p>Cardea dea C. 2, 8</p> <p>castitas Christianorum 31, 6</p> |
|---|---|

C2sto.

INDEX II RERVVM

- Castores** *Castor, Pollux* 21, 16, C. 1. 2. visi 27, 5
 equestres fratres 7, 3
Castoris & Pollucis alterna mors 21, 16 & C. 1. 2
Cataphryges heretici B. 194
 catechesis B. 203
 catechumeni ibidem
Carilinæ poculum 30, 5
Centauri 20, 3
ceparum diuinitas Ægyptia 28, 10
Ceres Eleusina 6, 2 & 21, 2
 eius faces 21, 9
 serpentes ibid.
Chimæra multiformis 20, 3
Christi supplicium 9, 5
Christiana sacra per orbem diffusa 9, 1 & 33, 1
Christianorum multitudo 9, 1 & 33, 1
Claudius auspicia spreuit 7, 5 & 26, 1
Cloacina diua 25, 8. C. 2, 6
Clodius auspicioꝝ contemtor 7, 5 & 26, 1
 comœdiæ corrumpunt 37, 12
 competentes, baptizandi, B. 204
Confus deus 25, 8. C. 2, 5
 conuiuium incestum 9, 8 & cap 31
 corona capitis abstinebant Christiani 12, 6
 coronæ sepulcrorum 12, 6
 coronare sacra 24, 5
 coronatæ victimæ 37, 6
 coronati lapides 3, 1
 coronatio mortuorum 38, 4
Corybantum cymbala 21, 10
Craſſus a Parthis cæsus 7, 6
Creta patria Iouis 22, 5
 cruces paganis variæ 29, 7
 erux an adorata? 9, 5
Curtius lacus 7, 4
 Marcus ibid. not.
 curules ludi 37, 12
Cybeles sacra 24, 6
 eorum origo 21, 11
 sacerdotes se vulnerant, ibidem
Cynocephalus 21, 7
Decii deuoti 7, 4
 decursio Tiberina B. 175
Dei vocabulum 18, 9
Delphicus Apollo 21, 2
Deus inæstimabilis 18, 8
 incomprehensibilis, ibidem
 inuisibilis 19, 15 & 18, 8
 nomen suum 18, 9. C. 5
Diana alte succincta 21, 14
 venatrix, ibidem
 Ephesia, 21, 14
 multimammia ibid.
 not. (2, 9
 Taurica 6, 2 & 25, 10. C.
Diana Triuia, 21, 14
 triceps, ibidem
Dictæus Iuppiter. 21, 2
Dii hospites 6, 4
Dionysius tyrannus 5, 13
 dirarum imprecationes 7, 6
 O 3 diui-

INDEX II RERVVM

- diuinum quid? 23, 4
 dubitatio philosophorum
 13, 3
 Dyndimena Cybele 21, 11
 Eleusina Ceres 21, 2
 Eleusinia sacra 21, 9
 Eleusinii Cererem colunt
 6, 2
 Epidaurus *srbs* 6, 2
 Epona stabulorum dea 28, 8
 equi suis hominibus implexi
 20, 3
 Erigone suspensa 21, 16
 Euphrates colit Mesopota-
 miam 18, 3
 exorcismus 27, 8 B. 185
 expositio infantum 30, 2
 Fabellis delectata antiquitas
 20, 2
 fabulosa antiquitas 7, 7
 fana non omnibus patent
 24, 5
 fanis tributa sanctitas 6, 5
 fatum quid? 36, 2
 Febris dedicata 25, 8
 Ferae iudiciariae 2, 4
 Flaminius auguria spreuit 7,
 6 & 25, 1
 Flora dedicata 25, 9. C. 2, 6
 Forculus *numen* C. 2, 8
 formulae vulgi de Deo vno
 18, 11
 fortuna lubricis casibus do-
 minatur 5, 14
 fratrum appellatio 31, 9
 Galli Cybeles sacerdotes 21,
 12 (30, 4
 Gallus & Galla viui sepulti
 Ganymedes 22, 6
 per Genium iurare 29, 7
 Hercules crematur 21, 16
 C. 1, 2
 Heretora egerens 22, 5
 Hermes trismegistus C. 4, 2
 Hierosolyma 10, 4 not.
 Hiero tyrannus 13, 4
 Homerus praclarus, inclu-
 tus 22, 2
 proscriptus a Platone,
 ibid.
 homicidia nec videre fas
 Christianis 30, 7
 hospites dii, peregrini 6, 4
 Hostanes magus 26, 10
 humanae victimae 30, 3
 hydra renascens 20, 3
 Ianiculum 22, 10. C. 1, 4
 Ianuarius *mensis* C. 1, 4
Octavius 15, 3
 Ianus bifrons 21, 13. C. 1, 4
 rex Italiae 22, 9
 susceptor Saturni 21, 9
 C. 1, 4.
 Idaea mater 7, 3 & 25, 10
 ignis sapiens 35, 3
 ignoti dii 6, 4
 eorum arae, ibidem
 immortalitas animae a phi-
 losophis adserta 34, 5
 incendium mundi 10, 7 &
 34, 1
 incesta

INDEX II RERVVM

Incesta gentium 31, 2
Incestum conuiuium 9, 8
 eius refutatio 28, & 31
Indus fl. ferit & rigat 18, 3
infans farre coniectus 9, 7
Infanticidium Christianis
 obiectum 9, 7
 eius refutatio 28, 1 & 6
initiatio tirunculorum 9, 6
Ioues plures 21, 15
Iouis antrum 22, 12
 sepulcrum 22, 12 C. 1, 2
 gens 21, 4
 partus 19, 14
Isidis sacra 21, 5 & 7
 sistrum 21, 5
 filius perditus & in-
 ventus 20, 7
Isis Pharia 21, 2
Iuba Mauris deus 23, 2
Iudæorum vnus Deus 10, 4
 an captiuus? 10, 4
Iuno Argiua 25, 10. C. 2, 9
 Pœna ibidem
 Samia ibidem
 aer 19, 12
 effœta 23, 5. C. 2, 3
Iunius contemtor auspicio-
 rum 7, 5
Iuppiter Cretæ rex 22, 12
 sepultus ibidem
 cœlum 19, 12
 Capitolinus 21, 15
 Fererrius ibidem
 Latiaris ibidem
 imberbis ibidem
 vinciendus 22, 4

Iuppiter fleuit sanguine ib.
 fenuit 33, 5 C. 2, 3
iusiurandum per Stygem
 35, 2
Iuturnæ lacus 7, 3 not.
Laodamia 11, 8 not.
Laomedon rex 23, 5 C. 1, 2
lapides coronati 3, 1
 effigiari, ibidem
 vincti, ibidem
Larentia Acca 25, 9
Latiaris Iuppiter 20, 4
 homicidio colitur, ibi-
 dem
Latium vnde dictum 22, 10
 C. 1, 2
ad leonem Christianos B. 200
 delatores B. 201
Leucothea C. 1, 2
ludi curules, circenses, 37, 12
 gladiatorii ibidem
 scenici ibidem
ludorum repetitio ex somnio
 27, 5
Lunæ vices & munus 17, 7
Luperci 24, 4
lulus testarum 3, 7

Magna mater, Cybele, 6, 2
magorum præstigiæ 26, 9
Maiuma, festum, B. 175
Mancinus sub iugum missus
 26, 2 C. 3, 6
maris tepor 18, 3
Mars Thracius 25, 10. C. 2, 9
 vinctus 22, 3
 vulneratus ibidem

INDEX II RERV

Martis & Veneris adulterium 22, 6.

Mater deum 6, 2
magna ibidem

Idæa 7, 3 & 25, 10

Mauri suos reges pro diis colunt 23, 2. C. 14

medius locus honoratior 4, 5

Melicertes C. 1, 2

in mendaciis fides facilis 20, 3

mendicantes dii 24, 4

Mercurius alatis pedibus 21, 13

Gallorum 6, 2

Mesopotamiam colit Euphrates 18, 3

metempsychosis 34, 5

Minerua caesis oculis 21, 1
eius ortus 19, 14

Minucius per C scrib. 1, 1
not.

paganus olim 1, 4 & 5, 1

Minuciorum genus 1, 1. n. B. 172

Mucius Scævola 37, 3

mulieres sexus sui facilitate labentes 8, 4

multitudo furentium defensio communis furoris 24, 7

Natales deorum 7, 7 & 21, 2

Natalis Cæcilius 10, 2

naues subductæ extra usum 3, 6

Neptunus glaucus 21, 13

mare 19, 12

muri structor mercenarius 22, 5. C. 1, 2

Nilus Aegyptum rigat 18, 3
nocturna sacra Christianorum 9, 5

nummos signare Saturnus docuit 22, 9

Obscena Christianis obiecta 9, 4

obscenitas in delubris 25, 12
in ædituor. cellis, ibidem

Oetæi ignes 21, 16. C. 1, 2

oracula vallis inuoluta 27, 1
oraculorum defectus 26, 5

oraculum Φιλιππίδων ibidem

de Pyrrho cuius fidei, ibid.

Orbana diu C. 2, 8

osculum simulacris dare 2, 5

Osiris deus Aegypt. 21, 5

Ostia oppid. 2, 3 & 3, 2 B. 175

Pallor numen 25, 8

palmula nauium 29, 8

Pan ungulatis pedibus 21, 13

παρδρῶν δαίμων 27, 1
not.

Paullus ad Cannas 26, 2. C. 3, 6

Pauor numen 25, 8.

paupertas gloria Christianorum 36, 4

Penates victi C. 2, 10

Pepuziani, heretici, B. 194
Peria-

INDEX II. RERVM

- Perfarum incestus** 31, 2
 principatus de hianitu
 equorum 18, 6
 reges 25, 13
Perſæus philoſophus 21, 3
Perſes res victus 7, 3
Peffiuſ oppid. 7, 3. not.
Phalaris tyrannus 5, 13
Pharia Iſis 21, 2
Φιλιππίζειν 26, 5 (20, 1
 philophi fuere Chriſtiani
 philophorum vnus Deus
 ibidem
phyſiologica deorum inter-
 pretatio 19, 12 ſeq.
Picumnus deus 25, 8 C. 25
Picus deus ibidem
Pilatus Pontius C. 7, 2
 an Syriam procuraue-
 rit, ibidem not.
Pileati ſacerdotes 24, 4
Pilumnus deus 25, 8 (26, 11
Plato Deum inueniri negat
Poetæ nocent 22, 1
 pompæ renunciarunt Chri-
 ſtiani 12, 5. adde not.
Pompeii & Cæſaris bellum
 18, 6
 populares dii 19, 8 (2, 5
Proculus peierans 23, 2. C.
Proteſilai ſors 11, 8
Proteſilaus ibidem not.
 prouidentia negatur 5, 10 ſq
 defenditur 17, 5. ſeq.
 prudentia confeſſæ imperi-
 tiæ, 15, 2
 pulli auſpicioꝝ 25, 13
 edaces 26, 2
 de Pyrrho oraculum 26, 5
Pythagoræ de Deo opinio
 19, 7.
 metemphychoſis 34, 5
Pythia Φιλιππίζειν 26, 5
Quod ſupra nos, nihil ad nos
 13, 1
Regni ſocietas intuta 18, 5
Regulus Atrilius 26, 2 C. 3, 6
reſurrectio irrita 11 tot.
 eius ſimilia 34, 12
Romæ initia iniuſta 25 tot.
Romani vniuerſa colunt 6, 3
Rutilius exemplum innocen-
 tis ſupplicii 5, 13
Sabinarum raptus 25, 3 C.
 2, 5
Salii ſacerdotes 25, 13
 ſanguine ſiominis comitia-
 lem morbum ſanare
 30, 5
Saturnia Erbs 22, 10
Saturnus homo 22, 8
 Creta profugus 22, 9
 ab Iano ſuſceptus, ib.
 literas tradidit, 22, 9
 C. 1, 3
 falceſ cur ferat C. 1, 3
 compeditus 21, 13
Scanſus numen C, 2, 8
Scæuola Mucius 37, 3
ſcholarum corruptrices fa-
 bula 22, 1 & 7
Scylla multiplex 20, 3
ſepulcra deorum 21, 2
ſepulti viui 30, 4
 ſepul-

INDEX II RERVM

- sepultura Christianorum II, 3
 antiquissima, inhumatio 34, II
 Serapis 21, 5 & 27, 7
 Serapidis sacra 2, 5 not.
 prohibita B. 179
 statua 2, 5
 Sermo, ὁ λόγος, C. 6, 5
 sertorum usus 38, 3
 Simonidis cunctatio in responsione de Deo 13, 4
 simulacrum Dei homo 32, I
 solistimum tripudium 26, I
 societas regni intura 18, 5
 Socrates princeps sapientiae 13, I
 scurra Atticus 38, 7
 veneno sublatu 5, 13
 Socratis apophthegma 13, I
 daemonium 26, 8
 spectacula Christiani horrebant 12, 5
 per Stygem iurant dii 35, 2
 Stryx nouies ambiens ibid.
 Tarius dedicator Cloacinae 25, 8 C. 2, 6
 Tauri, pop. 6, 2
 Taurica Diana ibidem
 templa de manubiis 25, 5
 non omnibus patebant 24, 5
 nulla Christianis erant 10, 2
 templum Dei totus mundus 32, I
 mens hominis 32, 2
 testarum lusus 3, 6
 Thebanorum pars mortuum 18, 6
 Tiberinus deus 25, 8
 Tiresias vates cecus 26, 4
 Trasimenus lacus 7, 6
 tripudium solistimum 26, I
 Trismegistus C. 4, 2
 Triuia Diana 21, 14
 triceps, πολύχερ ib.
 Troicum bellum 22, 3
 Veiovis Iuppiter iuuenis, 21, 15 not.
 Venus Calua C. 2, 10
 vulnerata 22, 3, C. 2, 10
 Veneris cestum 22, 4
 veritas obuia requirentibus 22, 8
 plerumque obscura 14, 8
 vernaculi Romanorum dii 25, 8
 Vesta 25, II
 Vestales impudicae 25, II
 Vesuuu ignis 35, 3 (& 13
 victimae humanae 30, 3 & 4
 Viduus deus C. 2, 7
 Victorini conuersio, B. 203
 vindemia feriata 2, 4
 Virgo inter astra 21, 16
 vncti lapides 3, I
 vnguenta funerum 12, 6
 vnitatis Dei confessio vulgaris 18, II C. 5, 8
 confessio philosophica 19 tot.
 vnita-

INDEX III

vnitatis Dei familia 18, 5.

C. 5, 4

Vulcanus claudus 21, 13

faber 22, 5

Vulcanus ignis 19, 12

princeps deorum 21, 4

INDEX III. VERBORVM ET FORMVLARVM.

Absque feminis 24, 5
noritia 37, 7
vobis 12, 5

accessio alieni erroris 24, 3

addicere fato, Deo, tribuere
11, 6 (10

additamenta nominum 18,

adfirmator 31, 1

adfectus fingere 26, 11

adiurati per Deum 27, 8

adiutores deos habere 25, 7

adludere adpulsam 3, 3

adolescunt nebulae 5, 10

adfectionem cui praebere 23,
5

adferio libertatis 38, 1

adstrangulare 30, 2

adsumi in deos 21, 2

adusque 22, 7

adricula, facellum 32, 1

adituorum cellulae 25, 12

arumnis incluti 36, 8

etate nostri temporis 38, 8

etatis robur 22, 7

agrestes, impoliti, rudas 12, 7

aliena misericordia 31, 3

altaria patibula 9, 6

alternis vicibus 34, 3

alterum tantum 13, 4

alte succincta 21, 14

altius eruere 26, 6

alumna superstitio 25, 9

amplius, dilationis petitio B.
184

aniles fabulae 20, 4 & 11, 1

aniles superstitio 13, 6

animare fibras 27, 1

anima vna diuisa in duobus
1, 3

cum animo suo recensere 1, 1

antiquitas fabulosa 7, 7

antistes veritatis, 6, 1

apposita curatio 2, 3

apposita suspicio nocturnis
sacris 9, 5

araneae intexunt 24, 2

de arena, ex amphitheatro
30, 6

argui discriminibus, probare
36, 9

humanitatis hominem
esse 22, 12

auctoritas viriis paratur 22,

audaciter 13, 6 (6

auguria obseruare 7, 1

audiatem desiderii implere
2, 3

aura floris, exhalatio 38, 4

aures dare cui 4, 5

auspiciis renitentibus 26, 3

autumni maturitas 17, 9

autumnitas 2, 4

Bacchara

INDEX III

- Bacchari 27, 4
 cana seges 5, 14
 cani fluctus 3, 2
 carnales oculi 32, 6
 casta vota 12, 1
 cautelam dare periculis 7, 9
 coæquare voraginem 7, 4
 cogitatio voluitur 1, 5
 cognomen apponere 8, 2
 coitio impia, *catus* 9, 1
 colere innocentiam 32, 3
 comitialis morbus 30, 5
 conmeatus horarum 11, 8
 commercii orbis patet 20, 6
in compendium commune
 proferre 15, 2
 componere paria, *et gladiatores* 22, 3
 componi, *gladiatoris* 37, 1
 computari inter deos 25, 9
 concatenate 17, 2
 concinere pari voluntate 1, 3
 concinnate artis 23, 7
 concretio elementorum 5, 9
 conflagratio elementorum
 34, 2
 conscium lumen 9, 9
 consecrare statuas 7, 3
 consecrare imagines 23, 7.
 & 27, 1
 consecrarum cœlo 22, 6
 conferere sapientiam 4, 4
 consubsidere 40, 3
 consummare virtute 18, 7
 conuicium adspargere 31, 1
 creduli incaute 14, 7
 crispī fluctus 3, 2
 cruces subeunda 12, 4
 cruda hieme 24, 4
 cultura, *cultus deorum* C. 2, 1
 cum animo suo recensere 1, 1
 cum sermone spatium con-
 sumere 3, 5
 curules ludi 37, 12

 Decedere officio 18, 1
 declivis sol occasui 40, 3
 decolor sanguine 7, 6
 decursa sunt 1, 1
 dedicandus Deus in mente
 32, 2
 dedicare deos 28, 8
 delubra 7, 1
 simulacrum 23, 10
 dedicata Febris 25, 8
 deductor humani generis C.
 6, 5
 deficitur Britannia sole 18, 3
 defungitur libido 25, 12
 degrauiatus 26, 7
 deliberare, *dubitare* 35, 4 &
 38, 7
 delibati altaribus potus 12, 5
 de oraculis prædicta 7, 7
 deploratae functionis homi-
 nes 8, 3
 de somnio, *propter* 7, 4
 destinatae virgines 25, 3
 determinat fata Deus 36, 2
 detinere memorias in statuis
 20, 5
 detrahere cui invidiam 41, 1
 deuotare C. 28, 8
 deuotio Deciorum 7, 4
 deurere

LATINITATIS

deutere scripta 8, 3	(5	exaestuatur carcer 35, 7
in diem pecua pascuntur 36		examen decorum, <i>et apium</i> , <i>metaph.</i> 22, 8
diffunditur via 16, 4		exponere infantes 30, 2
sine dilectu, <i>delectu</i> , 14, 4 & 16, 6		exsequias adornare 38, 6
disciplina virtutis calamitas 36, 8		exsultare gaudio 2, 2
per discordias, <i>plural.</i> C. 3, 3		extra consulere 7, 1
discrimina, <i>pericula</i> 36, 9		extorris factus C. 2, 7
discussa caligine 1, 4		Fabulae aniles 20, 4, 11, 1
dispensante Deo 25, 12		fabulas adstruere 11, 1
dispensare ratione 18, 7		fabulis iter fallere, <i>colloquiis</i> 3, 4
differere diuina, <i>cum accus.</i> 12, 7		facile nauigare, <i>feliciter</i> 26, 3
<i>Vide notata ad Lactant.</i> 1, 1, 10.		fastidiosus 32, 7
distorquere membra 27, 3. 2		fatalis necessitas 19, 13
diui reges 232		fateri vultu quid 4, 1
dominantur vestri, <i>Gracism.</i> 12, 5		fatum quid? 36, 2
domus mundi 18, 4		febris vri 12, 3
dorsum maris 3, 7		ferale naufragium 7, 5
ducere conuiuia mero, <i>pro-</i> <i>trahere</i> , 31, 6		ferociente victoria 6, 4
ducere naribus, <i>odorari</i> 38, 4		<i>ad fidem rei, probationem</i> 23, 2
Effigati lapides, <i>simulacra</i> 3,		fides facilis <i>in re</i> 20, 3
eiurato nomine 28, 5	(1	figmenta male sanæ opinio- nis 11, 9
emergere in lucem 1, 4		figurari incudibus 23, 9
eneruis histrio 37, 12		flagrantius <i>ad 6.</i> 22, 4
eques, <i>equus</i> 7, 4. n.		flagrare amore 1, 3
equestres fratres, <i>Castor &</i> <i>Pollux</i> 7, 3		flexa collum 17, 12 (16, 1
erecta montium 17, 12 ex CL. <i>Perizonii smendatione.</i>		flumine verborum diluere
erupit voce 16. 6 & 40. 1		fouetur rumor falsus 28, 7
euagari ultra terminos 5, 6		frusta temere coherencia, <i>atomi</i> 17, 4
		fucari pompa facundia 16, 9
		fumantes equi, <i>fatigati</i> 7, 3
		Gaudio exsultare 2, 2

gen.

INDEX III.

gentiles ritus sacrorum, cu-
iusque gentis probrii 6, 2
 gentilitas Iudæorum 10, 4
 germanitas Thebanorum C.
 5, 2
 gladiatorii ludi 37, 12
 Græculus & politus 22, 9
 grauare deorsum a cælo 27, 3
 Hebetatur mens nitore ar-
 genti 23, 7
 hiatus voraginis 7, 4
in hodiernum diem 21, 11
 honestare corpus odoribus,
 12, 6
Ultra humilitatis nostræ ter-
 minos 5, 6
 Idemtidem 14, 6. 16, 5
 ignorantia l. bi 33, 3
 illicitus *sive* inlicitus
 illuminator C. 6, 5
 impiata sacra 28, 6
 impiatum est 25, 6
 impingere in lapides *intran-*
sitive 3, 1
 implicare errorem opinio-
 nibus, 5, 6 (2
 implicari intimis sensibus 1,
 impoliti, *agrestes* 12, 7
 imprecationes dirarum 7, 6
 impuratus homo 23, 9
 incaute creduli 14, 6
 incertum propositionis 16, 2
 per incertum sortis 9, 9
 incestum, *neue.* 31, 3 & 4
 inclinis & humilis 3, 7
 inscientiæ arguere 4, 3

inconsulte obedire 24, 9
 inconsultis *ad b.* 25, 11
 indisciplinati C. 6, 2
 inducere in animum 23, 8
 in exesa laceratio corporum,
 35, 4
de inexploratis iudicare 28, 1
 infamia redundat ad quem
 3, 1
 infanticidium 9, 7
 infra circaque 17, 5
 ingerere se oculis 17, 3
 sensibus, *ibidem*
 inhumani cibi 8, 4
 in lectus cesso Veneris 22, 4
 inlicitus, *non tolerandus*, 8, 3
 inopinato visi 22, 11
 in præsentiarum 5, 1
 inquirere in mores 10, 9
 inrotare 3, 7
 insincerus, 26, 7
 in sparsis mendaciis 28, 7
 instituere templa C. 1, 1
 intentione summa quærere
 38, 8
 intentio resedit in quo 1, 5
 intenti vultus tenebamus
 39, 1
 intererrare locis omnibus
 10, 6
 intergressu disputationis 15, 1
 interpolata veritas 34, 4
 interpretare 10, 2 (2
 intimis sensibus implicari 1,
 inuiolabile munus Dei 38, 2
 iuicem credere 11, 1,
 inuoluta falsis oracula 27, 1
 irre-

LATINITATIS

irreligiosa prudentia 8, 1
 irreligiosus 25, 3
 irruere quem, *in quem* 5, 10
 iudiciaria ferix 2, 4 (5
 iuncti simul, *congregati* C. 7
 labor lunæ, *eclipsis*, 17, 7
 lacerari dolore 12, 3
 laceratio corporum 35, 4
 lactescunt vbera 8, 2
 lapsus fluminum 17, 11
 latebrosa natio 8, 4
 latius manere, *habitare*, C. 5, 6
 laxius manere 32, 1
 lege litoris stringitur mare
 17, 11
 lenocinia tractare 25, 12
 lenocinio verborum 14, 4
 leuamentum dare laboribus
 7, 9 (1
 libram æqui iudicis tenere 5,
 librare soliditate rerum 15, 2
 libratio cœli diuina 17, 6
 limen æquoris 3, 3
 limites Oceani 6, 3
 lineamenta de flexa 18, 1
 line victus, *funiculo*. 9, 9
 litabilis hostia 32, 2
 litus molliter curuum 3, 4
 lubrici casus fortunæ 5, 14
 lucifuga natio 8, 4 (9
 ludere miracula, *falsa*, 26,
in ludicris & feriis 1, 3
 ludos quem facere, *illudere*
 22, 3
 Machinator Deus 5, 7
 male sani 24, 7
 malleis rudi 23, 9

mammis exstructa 21, 14
 manauit vnde caligo 26, 6
 manere latius, laxius, *habita-*
re 32, 1 C. 5, 6,
 manifestius *ad* 26, 6
 manum ori admouere 2, 5
 matrimonii vinculo inhære-
 re 31, 5
 maturescence partu 18, 2
 maturuit veritas 38, 8
 medelam dare morbis 7, 9
 mediocritas humana 5, 5
 meditantur *passive* 25, 12
 memoria *de libris* 7, 2
 memoria, *annales* 31, 2
 bona memoria ciuis 20, 6
 ad memoriam posteritatis
 relinquere 22, 10
 in memorias exire, *celebrare*
fieri 16, 6
 memorias detinere in statuis
 20, 5
 merita ariditate 34, 12
 meruerunt regnare 6, 4
 mimi conficium 34, 6
 miscere mores, ritus 20, 6
 moliri ruinam 10, 7
 molliter curuum litus 3, 4
 monstrosa miracula 20, 3
 mouere sensus 26, 11
 multiformis tutela 17, 12
 multiuira 24, 5
 mundus, *cælum* 10, 7
 mytheria ethnicorum 20, 6
 Naribus ducere odorem 38, 4
 natales mundi 6, 1

natio

INDEX III

natiuitatem præstat Deus
 omnibus 18, 7
 natiuitatis iniuria 23, 9
 naturaliter iudicare 24, 1
 nauare operam cui rei 7, 1
 nectere caput floribus 12, 6
 nefas visere 24, 3
 nidificare 24, 1
 nidor altarium 37, 3
 in nidorem tenuari 34, 10
 notaculum 31, 9
 notis occultis se noscunt 9, 2
 nudinari ingenium 37, 7

Obices petrarum 4, 4
 obiurgare negligentiam 4, 3
 obseruare auguria 7, 1
 obtemperare præceptis 33, 4
 obuia veritas 22, 8
 occipitium 38, 4
 oculare, *bisum dare* C. 7, 6
sub oculis venire 32, 5
 odio laborare 14, 6
 odores, *ingenta* 12, 6
 offensantis linguæ fragmen
 2, 1
 offulæ iactu 9, 9
 oliuitas hiberna 17, 9
 opifex summus, *Deus* 17, 8
 optima spolia 21, 15
 victima 32, 3
 orare imagines, *adorare* 23,
 7 & 10
 otiosum est per singulos ire
 23, 1
 palabundi vagantur C. 6, 3

palam est 18, 7
 paria componere 22, 3
 parricidium facere 25, 2 &
 30, 2
 patet orbis commerciis 20, 6
 patrocinia cui præstare 24, 7
 passim omnes loquuntur 9, 8
 pro pedibus adspicere 12, 7
 pecua pascuntur, *pecora* 36, 5
 penitus extinguere 34, 14
 tollere 8, 2
 perditæ mentis homo 24, 7
 periniurium 15, 1
 physiologia 19, 13
 piaculare flagitium 24, 5
 piaculo foederari 8, 4
 pileati incedunt 24, 4
 plagæ cœli 12, 7
 plebs profanæ coniurationis
 8, 4
 plumbatur 23, 10
 pœnale incendium 35, 3
 pœnales, *pœna digni* C. 4, 5
 pœnitenter omissa 26, 1
 politiores homines 26, 5
 politus, *Græculus* 22, 9
 pompa facundia 16, 9
 pompæ & spectacula 37, 11
 interesse 12, 5
 porrecta camporum 17, 12
 præcepti cibi, 12, 5
 prædictiones prophetarum
 34, 4
 præfandus honore 9, 3
 præmieant fulmina 5, 10
 præstringi fulgore 23, 7

pro-

LATINITATIS

procurrunt petrae, *protenſæ*
sunt 4, 4

profani litterarum 5, 4

profane de diuinis disputare
8, 3

proferre imperium 25, 10

profugus soli & cœli, *exſul*,
cum Gen. C. 6, 3

prolixior oratio 17, 8

turpitudine 37, 12

promiſce, *ad 6. ſc promiſcue*,
31, 3 & MS. 9, 2

prona & in terram vergentia
17, 3

propudioſa meretrix 25, 9

proſapia Plautinae homo
14, 1

extra prouinciam orbis 32, 7

prouocare periculum 37, 2

de proximo 27, 9

purpura fulgere 37, 9

purpuras deſpicere, *honores*
8, 4

reculare 31, 7

purpuris gloriari, *plur.* 37, 8

pro qualitatibus ſingulorum
36, 2

quati querquero 12, 3

querquerus quid? *ibidem*
not.

per quietem, *ſomnio.* 7, 9

Retenſere cum animo ſuo 1, 1

reciproci æſtus Oceani 17, 11

recluſi cauea pulli 25, 13

recta montium 17, 12 *nifi*

erecta cum Perizonio
legendum

recurſantes vices 17, 7

rediuuium ſolacium 8, 5

regalis memoria, C. 1, 1

religione magna conquirere
24, 5

religioſior qui iuſtior 32, 3

renitentibus auguriis 26, 3

renidens, *hilaris* 14, 1

repenſare meritum 41, 2

reperor artis 16, 6 & 20, 16
frugum 21, 3

repromittere æternitatem
11, 2

reſedit intentio in quo 1, 5

retundere telis philoſopho-
rum 39, 1

reuertens annus 17, 10

reuincere, *conuincere*, C. 7, 2

reuixiſſe 11, 1

ridere de quo 4, 1

rigidus ſtatus, *erectus* 17, 13

rimari cœli plagas 12, 7

robora, *arbores*, 3, 6

robur ætatis 22, 7

rotari, *ſolutari* 27, 4

rudes ſtudiorum 5, 4

rumor ſeritur & fouetur 28, 7

runcinatur 23, 6

ruſticitatis cultor, *ſita ruſtica*,
C. 1, 3

ſacraria teterrima 9, 1

ſæculum, *mundus*, 34, 12

ſalubria præcepta 33, 4

ſapiens ignis 35, 3

P

ſce

INDEX III.

- scenici ludi 37, 11
 segregare a Deo, 26, 7
 scrupulosum examen 15, 2
 senium lunæ 17, 7
 sensus mouere 20, 11
 sententiam ferre in alteram
 partem, 13, 6
 sepultura ignium, *combustio*
 11, 3
 feritur rumor falsus 28, 7
 sermo, *dialogus* 22, 2
 seruari perdit mores 9, 1
 signare nummos 22, 9
 similiter ac vero 20, 5
 simplicitas substantiæ 26, 7
 sitienter 9, 7
extra solas vias 6, 3
 solitarius Deus 10, 3
 solummodo 35, 6 & 18, 3
 lordescere mente 37, 9
 fors fortunæ 36, 1
 spectaculum pulchrum Deo
 37, 1.
 speculator Deus 32, 9.
 spicatus aculeis 17, 21
 spumosi fluctus 3, 2
 status consecrare 7, 3
 status rigidus *hominis* 17, 13
 structor muri 22, 5
 sublimata 5, 5
 succinctus alie, 21, 14
 suscepti, *clientes* 28, 4, *addo*
not.
 suscipere *de patronis* 28, 4
 suspectus (*subst.*) in cœlum
 17, 3
 suspicio spargitur 16, 4
 sustinere, *exspectare* 38, 6
 Tangere veritatem 26, 6
 tela philosophorum 39, 1
 temulenta vindemia 5, 14
 tenor perpetuus 6, 5
 terræ filii 22, 11.
 terriculæ 37, 4
 testimonium facere 31, 1
 teterrima sacraria, 9, 1
 terriora sacra 9, 8
 tirunculi initiandi 9, 6 & 7
 tonsi fluctus 3, 7
 tormenta verborum 27, 6
 torosi fluctus 3, 2
de toto & integro 4, 3
 tot omnibus 5, 4
in totum 24, 5
 transitus anni reuertentis
 17, 10
 transmittere nauigia 26, 3
 triumphator 37, 1
 erroris 40, 1
 triumphatus 25, 7
 tropæa de gentibus 25, 6
 tumescere prudentia irreligi-
 giofa 8, 1
 tumor eloquentiæ 15, 2
 indignationis 14, 1
 tundi malleis 23, 9
 Vacillare per errorem 16, 2
 vanæ & perditæ mentis ho-
 mo 24, 7
 vates deo mixti 7, 9
 vberius disputare 36, 3
 vbertas dicendi 14, 8

LATINITATIS

velamento obtexere C. I, 4
 velit nolit, 29, 4
 venatrix Diana 21, 14
 ventilare fabulas 28, 2
 vergente sæculo C. 6, 4
 vernaculi dii 25, 8
 viatico instrui 37, 8
 vices recurfante, 17, 7
 vicibus alternis 34, 3
 de vicinia veritatis aberrare
 29, 2
 victimam cadere 32, 3
 victima opima 32, 3
 ad supplicium saginata

37, 6
 viduare anima corpus C. 2, 7
 visere spectacula 12, 5.
 viuificamur anima 32, 6
 ultra terminos humilitatis
 nostræ 5, 6
 vniuiua 24, 5
 vorago profunda 7, 4
 urbanitas subtilis 16, 3
 vri febribus 12, 3
 vrit hiems glaciæ 17, 10
 vt, coniunctio, ἐκβατικὸς
 significans, 7, 6

F I N I S.

Vt spacium compleatur, iudicia de stylo & ætate Minucii Felicis, virorum auctoritate pol-
lentium adiungimus.

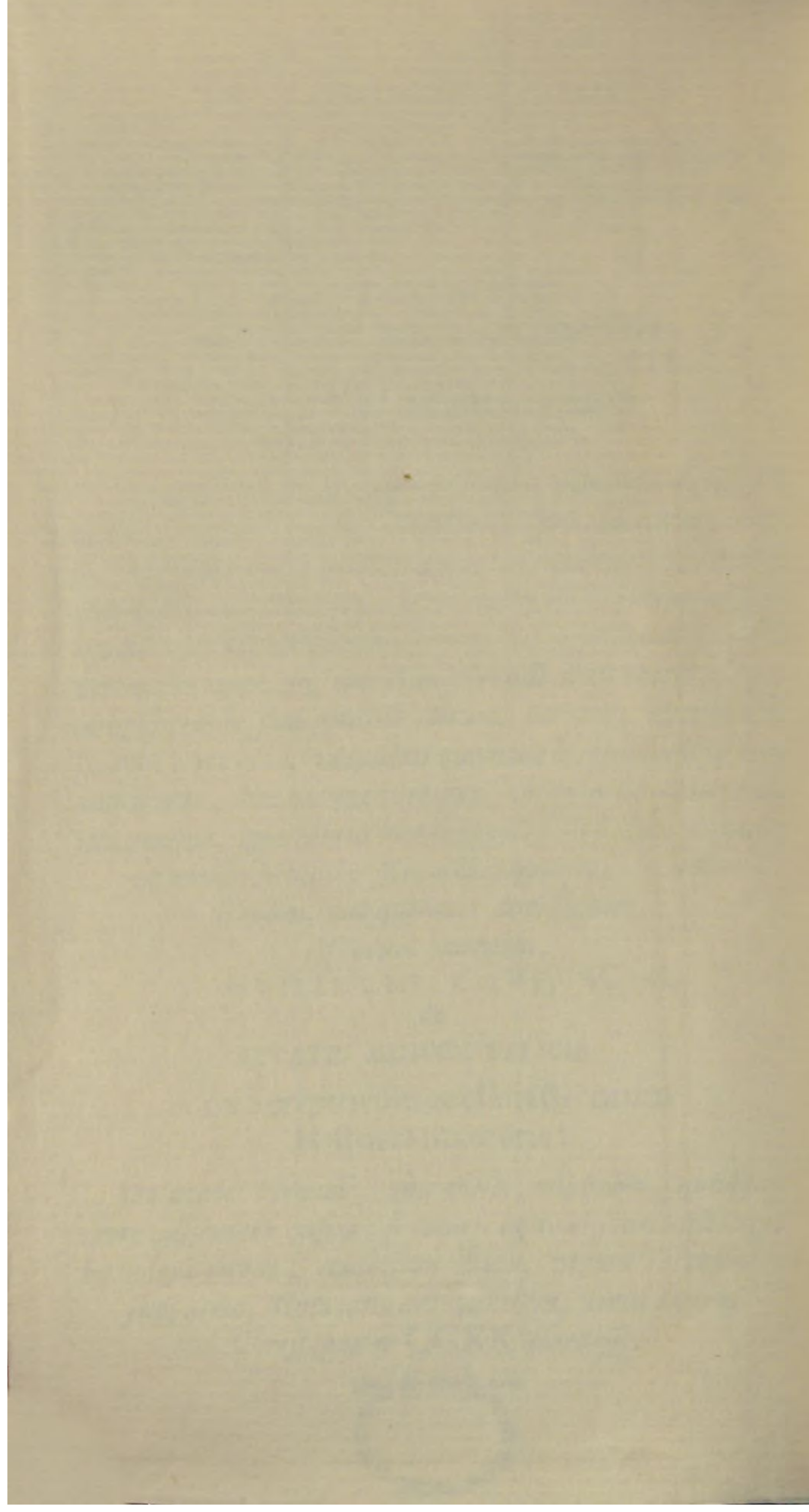
I V D I C I V M
viri summo ingenio & doctrina
IO. FRIDERICI GRONOVII
ex cap. VII Obseruatorum in
Scriptoribus ecclesiasticis :

*Minucius Felix dialogum contra paganos scripsit, lactea sermonis ubertate Lactantio nihil cedentem; mirabili ubique perspicuitate, etiam in acute dictis. Nihil argutiarum obscuritate molestarum, nihil intempestiva eruditionis ostentatione insolens aut arcessitum; nihil verborum nouitate, aut transferendi improbitate, aut compositionis scabitudine durum, horrens, abruptum. Omnia certe eius, in quibus quomodo legendum sit, non ambigitur, has habent virtutes. Argumentum ingens, illa quoque, quæ labem contraxerunt, ita esse curanda, ut non in Minucio Minucium quæras; Tertul-
lianum, aut quemuis durissimum
Afrorum inuenias.*

GVILIELMI CAVE, V. C.
de
AETATE MINVCII FELICIS
ex Scriptorum ecclesiasticorum
Historia litteraria:

De ætate Minucii, qua vixit, nil habeo, quod pro certo adfirmare auserim: si tamen in re obscura dubiaque hæriolari liceat, coniiciam illum, utpote Tertulliano supparem, Cypriano antiquiorem, circa annum Christianum CCXX claruisse.

GESCHADIGTEN
ERGE E.V.
EN 23
TEL. 39 57 07

Minucius Felix, Marcus,

Octavius

Lipsia 1748

P.lat. 1480 g

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10743793-2

VD18 14508931-001